

RINDI

Nr 3-4 • 1997

RINDI

TIDSKRIFT FÖR GOTLÄNSK BOTANIK

Årgång 17 1997 Nr 3-4

Utgiven av Gotlands Botaniska Förening

Redaktion Gun Ingmansson, Bangårdsgatan 10, 621 45 Visby
Bo Göran Johansson, Levide, Vall, 621 93 Visby

Rindi erhåller du antingen genom att bli medlem i Gotlands Botaniska Förening (att bli medlem kostar 100 kr/år för den som bor i Sverige, 140 kr/år för den som bor i utlandet) eller genom att prenumerera (samma pris som för medlemskap). Familjemedlem betalar 25 kr/år. Föreningens postgiro är 68 36 66 - 2 (OBS! Betala ej med check!).

Adressen är: Gotlands Botaniska Förening, c/o Gun Ingmansson, Bangårdsgatan 10, 621 45 Visby.

Gotlands Botaniska Förening

är en ideell sammanslutning som har till ändamål att verka för ökad kunskap om Gotlands växter och för bevarandet av en rik flora på ön. Föreningen vill också bland allmänheten sprida intresse för botanik och naturskydd.

Dessa mål söker föreningen förverkliga bl.a. genom att verka för utforskandet av Gotlands flora, att biträda myndigheter och organisationer i behandlingen av botaniskt betydelsefulla naturskyddsfrågor, att utge tidskriften Rindi och även på annat sätt informera om och propagera för sin verksamhet och sina åsikter, och att arrangera exkursioner och sammankomster.

Ordf.	Jörgen Petersson, Humlegårdsvägen 18, 621 46 Visby	tel 0498-214559
Sekr.	Elsa Bohus Jensen, Iridalsgatan 14, 621 42 Visby	tel 0498-216192
Kassör	Gun Ingmansson, Bangårdsgatan 10, 621 45 Visby	tel 0498-271343
Övriga	Ingrid Engquist, Stenkyrka, 620 33 Tingstäde	tel 0498-272088
	Stig Högström, Neptungatan 21, 621 41 Visby	tel 0498-214063
	Bo Göran Johansson, Levide, Vall, 621 93 Visby	tel 0498-266204
	Barbro Pettersson, Sigdes, Burs, 62013 Stånga	tel 0498-483004
	Karin Wågström, Furubjers, 620 33 Tingstäde	tel 0498-274266

Omslagsbilden: Praktkungsljus, *Verbascum speciosum*. Foto: Gun Ingmansson, Västerhejde, Ygne, 1993.

Odlade växter i Gotlands natur II.

BO GÖRAN JOHANSSON & BENGT LARSSON †

Inledning

Första delen av artikeln "Odlade växter i Gotlands natur" publicerades i *Rindi* Nr 3–4 1996, och här följer nu andra delen. Under arbetet med denna del, i september 1977, avled Bengt Larsson efter en kort tids sjukdom. Det avslutande arbetet med denna del och med den kommande tredje och sista delen av artikeln har lämnats mig att utföra. Det har blivit ett svårt arbete, fyllt med vemod och saknad efter Bengt. Jag hoppas att han hade blivit nöjd med artikeln i den form den nu föreligger.

Liksom när första delen av artikeln skrevs har medlemmarna i styrelsen i Gotlands Botaniska förening medverkat i arbetet vid regelbundna arbetsträffar på Gotlands Naturmuseum och genom kontroller och kompletteringar av manus. Thomas Karlsson har också lämnat hjälp och uppmuntran.

Artikeln är till stor del baserad på de uppgifter som lämnats inom Projekt Gotlands Flora. Uppgiftslämnarna nämns i den löpande texten med signaturer, och deras fullständiga namn redovisas omedelbart efter artlistan. De herbarieregistreringar som utförts av Marika Randler, Jens Corneliuson och Stig Ekström har också spelat en stor roll för detta arbete.

En särskild episod i arbetet med artikeln förtjänar att nämnas. När jag inventerade vid Akebäcks kyrka 1983 mötte jag Hans Ekling, som bodde på gården Glammunds. Han nämnde att man under kriget odlat bolmört på gårdens mark för att sälja till apoteket. Vid gården fanns då en rik förekomst av bolmört. Inför denna artikel bad jag apotekare Stig Ekström att försöka höra sig för i vilken omfattning sådana leveranser ägt rum. Bara några veckor senare kom svaret från honom i form av en kopia av en artikel i *Farmaceutisk revy* 1943. Artikeln redovisar en omfattande odling av medicinalväxter, såväl bolmört som åtskilliga andra arter, i Akebäck 1942 (Weissglas 1943).

Litteraturlistan omfattar referenser såväl till första delen av artikeln som till denna del, eftersom jag har tyckt att det är bra med en samlad referenslista. Under året har det tillkommit några nya fynd och några ytterligare kompletteringar till första delen av artikeln. Dessa kommer publiceras tillsammans med den tredje och sista delen av artikeln, förhoppningsvis under första hälften av 1998.

Bo Göran Johansson

Artlista

Artlistan bygger på de arter som förekommer i Krok & Almquist: *Svensk Flora* 26:e uppl. (ed. Jonsell L. & B. 1984), förkortat *SvFl*, men namnsättningen följer förteckningen i *Rindi* Nr 3 1994 (Gotlands Botaniska förening 1994). För arter som saknas där hänvisar vi till Mossberg, Stenberg & Ericsson: *Den nordiska floran*, förkortad *NFl* (Mossberg m. fl. 1992) och/eller till Ekholm, Karlsson och Werner: *Vilda och förvildade träd och buskar i Sverige*, förkortad *TrBu* (Ekholm m.fl. 1991).

Vi har tagit med arter i artlistan, om vilka vi anser oss kunna säga att de tillhör någon (eller flera) av tre följande kategorier:

1. Förvildad, bofast. Arten finns kvar på växtplatsen över längre tid och sprider sig på egen hand, med frön eller mycket starkt vegetativt. Perenna växter ska ha gett upphov till minst två generationer (eller åtminstone första generationens plantor, som är så gamla att de kan ge mogen frukt).
2. Kvarstående. Ursprungligen planterad på växtplatsen men i dag ej odlad, eller utkommen på växtplatsen med utkast av exempelvis jord eller trädgårdrens.
3. Förvildad, tillfällig.

Arter, som är kvarstående eller tillfälliga (kategori 2 och 3 ovan) har vi omnämnt med fin stil.

Bofasta arter skrivs med normal stilstorlek. I de fall där vi behandlar arter som inte är förvildade från odling eller vilkas ursprung är osäkert, skriver vi rubriken för arten inom klammer, exempelvis:

[*Rosa rubiginosa*, äppelros, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*]

Vi ger också vår bedömning av hur vanlig arten är på Gotland. K. Johansson använder sig i sin flora (1897) av fem olika nivåer. Bedömningen av en arts frekvens grundades på en indelning av Gotland i "specialområden", ungefärligen motsvarande sockarna, och på antalet sådana specialområden där arten ifråga förekom. Något förenklat såg hans indelning ut så här:

Sällsynt. Arten förekommer i upp till 10 % av specialområdena.

Flerstädes. Arten förekommer i 10–30 % av specialområdena.

Här och där. Arten förekommer i minst 30 % av specialområdena, till nästan varje specialområde, på ett eller några få ställen.

Allmän. Arten förekommer i alla eller nästan alla specialområden på flera lokaler.

Allestädes. Arten förekommer i alla specialområden som en väsentlig bestandsdel av vegetationen.

Vi har valt en liknande indelning, baserad på de ekonomiska kartbladen som specialområden, men begränsat oss till fyra nivåer (jämför också Johansson & Rosvall 1993 s. 36):

Sällsynt. Högst 10 lokaler på Gotland.

Mindre allmän. Kända lokaler fler än 10 men högst 50. Detta motsvarar, om lokalerna är jämnt fördelade, knappt 30 % av antalet ekonomiska kartblad på Gotland, och ligger alltså ganska nära termen ”flerstädes” ovan.

Tämligen allmän. Kända lokaler fler än 50 men inte förekommande inom alla specialområden.

Allmän. Förekommande inom alla (eller nästan alla) specialområden över Gotland.

Om lokalerna inte är jämnt spridda kan det inträffa att ganska många lokaler är kända men är fördelade på relativt få kartblad. I sådana fall skiljer sig vår definition väsentligt från K. Johanssons. Vi försöker undvika detta genom att i dessa fall ge beskrivningar som ”Sällsynt, men på Storsudret och på Stora Karlsö tämligen allmän” (om våradonis) och liknande.

I de fall, där vi känner första publiceringstillfälle, uppger vi detta, likaså om vi har kunskap om tidiga belägg från odling. Om inget står skrivet, får man alltså dra slutsatsen att vi inte observerat tidigare uppgifter om arten, vilket inte utesluter att sådana finns.

Herbarier, som vi refererar till, förkortas: Göteborg GB, Lund LD, Stockholm, Riksmuseet S, Uppsala, Fytoteket UPS, Visby VI, Åbo Akademi TURA.

Oxalidaceae

[*Oxalis valdiviensis*, guldoxalis]

Status osäker. – Utgången.

Av denna art föreligger fynd från Slite 1889 (Collijn, i UPS, och S. Carlsson, i LD, båda som *O. stricta*, publicerade som *O. valdiviensis* av T. Karlsson, 1989). Thomas Karlsson utesluter inte att belägen kan härröra från odlade exemplar.

Andra *Oxalis*-arter, som har anknytning till odling är krypoxalis och klöveroxalis, *O. corniculata* resp. *O. fontana*. De förekommer i trädgårdar, ibland oavsiktligen ditkomna, men har inte spritt sig ut i naturen från odling.

Geraniaceae

[*Geranium macrorrhizum*, flocknäva]

Status osäker. – Utgången.

Redovisas, som ny för Gotland – i själva verket ny i Sverige (enl. Hylander, 1970) – från Lärbro Vägome, 1888 (Ahlfvengren, 1888). Inga ytterligare kommentarer, exempelvis om biotop eller ursprung, finns i artikeln, men det är troligt att flocknävan härrör från odling. Den är också samlad i Visby 1902, utan ytterligare kommentarer på arket (GB). I dag finns arten till försäljning på gotländska plantskolor som en torktålig, mattbildande perenn (ex. Gardelin, från 1983 och framåt).

Geranium pratense, ängsnäva, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Först publicerad från Gotland 1985 (MT, publ. Fåhræus & Högström, 1985 samt mera fullständigt i Thulin, 1985) från *Gammelgarn*, öster om vägen 300 m norr om kyrkan och på bägge sidor om vägen vid nordvästra hörnet av skoltomten omedelbart norr om kyrkan. Thulin leder förekomsterna tillbaka till en folkskollärare, som vid sekelskiftet bodde i skolbyggnaden och som skaffade ovanliga örter, buskar och träd till sin trädgård. Arten har alltså hållit sig kvar under lång tid och även spritt sig något.

Ytterligare en aktuell uppgift om arten föreligger: *Klinte*, Klintehamn, vid Norra Kustvägen (MI).

[*Geranium pyrenaicum*, skuggnäva, *NFl*, *SvFl*]

Förvildad (dock inte med säkerhet från odling), bofast. – Tämigen allmän.

Först publicerad 1866 (Leffler 1866). K. Johansson (Johansson, 1897 s. 182) kommenterar: "Synes fullt naturaliserad" och listar: *Othem*, Lännaberget, S. Stenstu och Slite hamn, *Visby*, SO om Visby, vid Slättflis, i DBW:s trädgård, *Västerhejde* vid Nygårds, *Kräklingbo*, *Östergarn* vid foten av Ganneberget, *Sundre* vid Hoburgens västsidan. Tio år senare (Johansson, 1910 s. 232) tillkommer *Visby* vid Johnhill, *Barlingbo* station, *Östergarn*, Katthammarsvik, vitblommig (på den senare lokalen redan 1859 enligt Westöö).

Numera är skuggnävan vitt spridd över Gotland, från *Sundre* till *Fårö*, med över hundra noterade förekomster, framförallt på vägrenar, gårdsplaner, vid husväggar och liknande, men även i åkrar och på åkerrenar, på jordhögar som utkast m.m. Den vitblommiga formen finns kvar vid Katthammarsvik och har också rapporterats från Visby. En del av de äldre lokalerna kan härröra från odling eller kan vara inkomna med gräsfrö - som exempel kan nämnas att den 1879 samlades av K. J. Lönnroth "på gräsvalLEN uti botan. trädg." (GB) - och inflyttning till trädgårdar och därpå följande "sekundär" förvildning har troligen bidragit till den stora spridning som arten har i dag.

Linaceae

Linum austriacum, klipplin, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Först publicerad från Gotland 1981 (Nilsson, 1981 s. 69), från *Visby/Bro*, vid sockengränsen längs väg 148, där den funnits sedan en längre tid tillbaka, åtminstone sedan mitten av 1960-talet (BL), och blommat i en ljusblå sky om somrarna. Även enstaka vita exemplar förekommer (BL). Den har också spritt sig in på hållmarker nära intill. I detta fall är det troligt att den kommit in vid insåning av gräsfrön på nyanlagd vägen.

Ytterligare fyra lokaler är kända på Gotland. Tre av dem ligger nära inpå väg eller tomtmark, och kan även de ha sitt ursprung i oavsiktlig insåning. Den fjärde, nyligen upptäckt, som ligger på hållmark utan insåning av växter, kan tänkas ha kommit ut med trädgårdsutkast. Till försäljning i lokala plantskolor finns visserligen bara berglin, *L. perenne*, men en del av detta har vid närmare granskning visat sig vara just klipplin, så denna art förekommer i odling i dag, om än inte särskilt allmänt. Berglin skiljer sig från klipplin genom att blommor och frukt hålls mer upprätt, medan blomskaft och fruktskaft är mer bågböjda hos klipplinet.

Lokaler utöver *Visby/Bro*: *Visby*, vid korsningen mellan gamla järnvägen och Hangarvägen (Larsson, 1991 s. 34), *Hejnum*, på hållmark O kyrkan, 1996, rel. riktigt (BL, viss reservation för *L. perenne*, eftersom belägg inte togs), *Lärbro*, torrbacke vid kvarn mitt emot Hångers källa, 1975 (BGJ, ännu kvar), *Hall Hallshuk*, cirka 100 m SO Kapellet (IE).

Linum usitatissimum, lin, *NFl*, *SvFl*

Tillfällg. – Sällsynt.

Mycket gammal kulturväxt. Från Gotland finns avtryck av frön i keramik från järnåldern (Helbæk, 1995 s. 672-674). Münchenberg omnämner den i sitt *Herbarium vivum*, 1701-02 (växtmaterialet finns inte kvar). Linné kommenterar från *Fardhem* (Linnæus, 1745 s. 276):

”Lin, som wi intet sågom på Gothland, frågades af Folket, hwarföre et så högnödiget ting ei cultiverades; men swarades, at de ofta sådt hela Spannen (2 Löpar) Linfrö uti en oförliknelig wäl gödd och tilredd Jord, men där af inte bekommit et Pund Lin, fasthän det wuxit mer än til Alns högd...”

Från 1800-talet omnämner K. Johansson (Johansson, 1897) linåkrar som hemvist för linogräsen jättespärjel, *Spergula arvensis* var. *maxima* (*Sproge*), lindådra, *Camelina alyssum* (*Klinte*), linsnärja, *Cuscuta epilinum* (*Sanda*, *Etelhem*, *Hörsne*) och linrepe, *Lolium remotum* (*Burs*, *Ardre*, *Klinte*, *Hejde*, *Etelhem*, *Sanda*, *Västergarn*, *Hörsne*, *Dalhem*) och kommenterar att ”lin föga odlas”. Senare kompletterar E. Th. Fries (Fries 1920, 1925) listan med gotlandstrav, *Arabis planisiliqua* (*Väskinde*, ”synes ha inkommit med linfrö”) och kryddkrassing, *Lepidium sativum* (*Klinte*). Med den ringa omfattning som linodlingen haft är det rimligt att tro att frön har importerats, i så fall troligen från de baltiska staterna.

Från 1800-talet finns ett fåtal belägg, *Havdhem*, Kvindegårde (Stuxberg 1866, VI) samt *Hejde*, Simunde ”förvildad” (Westöö 1853, VI) och *Hejde* 1882 (Hulteman).

I dag odlas lin någon gång på Gotland; exempelvis i *Vamlingbo* odlades oljelin 1995 och 1996. Den odlas också i liten skala för eternelluppsättningar. Som trolig, inte långväga rymling från sådan odling föreligger en aktuell rapport: *Follingbo*, 400 m S Gerete 1994, spridd i kant vid frilandsodling av blommor vid Follingbo trädgård. Under 1997 noterades lin också på en körväg i *Burs* socken (JP). Lin hade året innan odlats på en åker i trakten.

Vårtörel, *Euphorbia cyparissias*, i trädgård i Vall. Foto: B. G. Johansson 29 maj 1980.

Tropaeolaceae

Tropaeolum majus, indiankrasse

Tillfällig. – Sällsynt.

Sydamerikansk art, tidigt introducerad i Europa. Ole Worm önskar sig den från Leyden i brev 1631 (Lange, 1994 s. 349). Rudbeck (1685) kallar den Indiansk Krasse, efter dess ursprung, och detta namn har den fått behålla.

Från Gotland finns den samlad från odling i *Hejde* prästgård 1882 (Hulteman). Det första noteringen som vildväxande, från *Klinte* 1926 (GB) härrör emellertid från ballast.

Under 1996 har två lokaler noterats: *Follingbo*, Skrubbs, vid väg 143, i blottat grus i nylagd vägen, fyra exemplar (BL) samt *Ardre*, i stenbrott NV Ljugarn (ALu ESn). I trädgårdsland kan indiankrasse ibland hålla sig kvar något eller några år genom spontan frösådd, men lokaler ute i naturen torde bli helt tillfälliga.

Euphorbiaceae

Euphorbia cyparissias, vårtörel, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Vårtörel odlas numera ibland på Gotland, men vi har inga uppgifter om den längre tillbaka än från 1800-talet och dessa är bara tre till antalet. Första omnämmandet från Gotland är från Hallvards i *Västerhejde* 1864 (Hartman 1864, belägg från 1864 finns i VI).

K. Johansson (1897 s. 215) tillägger *Martebo* Binge samt *Stenkyrka* prästgård. Vårtörel har visat sig vara mycket seglivad i trädgårdar och vandrar gärna ut från sin växtplats med underjordiska skott. Utanför odling är den i dag spridd över ön, med tjugofem-trettio lokaler från *Vamlingbo* till *Bunge* Fårösund, bland vilka vägkanter, gärna nära bebyggelse, och gamla trädgårdar och tomter träder fram som omtyckta växtplatser. En enstaka notering föreligger från ett grustag, dit den troligen kommit med utkast av rotbitar. En förekomst på hållmark har troligen samma ursprung.

[*Euphorbia esula*, vargtörel, *NFl*, *SvFl*]

Förvildad (troligen inte från odling), bofast. – Tämlichen allmän.

Sent inkommen till Gotland, publicerad först 1888 (Ahlfvengren 1888) från hamnen vid *Västergarn* (här sedd redan 1871 av Westöö, även samlad av Ahlfvengren 1881, VI) och från Norrgårda i *Sanda*. Från *Västergarn* finns också ett ark, samlat 1882 av Hulteman, med påskriften "förvildad". Tyvärr vet vi inte om Hulteman menat att arten "förvildats" efter att den kommit in exempelvis med sjöfarten (vilket väl är det troligaste) eller om den förvildats från odling. Arten har en tradition som läkeväxt som går tillbaka i vart fall till 1400-talet (Lange, 1994). Att den verkligen odlats på Gotland kan inte styrkas. Snarare har den kanske kommit in med vallfrö under slutet av 1800-talet.

Vid sekelskiftet nämner K. Johansson (Johansson 1897) vargtörel från tolv socknar. Tre av lokalerna ligger vid hamnar (Kappelshamn, *Västergarn* och Ronehamn), två lokaler är åkrar. Något senare urskiljs också ssp. *esula* och ssp. *tommasiniana*, bredbladig resp. smalbladig vargtörel (Ostenfeld, 1903) och nya lokaler för båda tillkommer. Vid inventeringarna inom Projekt Gotlands Flora har det inte alltid varit lätt att skilja dessa underarter åt; redan K. Johansson (Johansson, 1910) kommenterar att "hvarje lokal synes hysa sin särskilda form." I våra dagar är vargtörel framför allt en vägkantsväxt, även om den också påträffas på åkerrenar, banvallar, odlingsrösen och liknande ställen. Totalt känner vi mer än femtio lokaler från *Sundre* till *Fårö*, till övervägande delen ssp. *esula* eller övergångsformer mellan den och ssp. *tommasiniana*.

Euphorbia lathyris, korstörel

Tillfällig. – Sällsynt.

Först omnämnd från Gotland 1937 (Hässler 1937), samlad av K. Johansson på en vedbacke vid Smågårde i *Tofia* 1911, Johanssons belägg finns även i VI. Att K. Johansson valt att inte publicera detta fynd kan bero på att han såg det som tillfälligt förvildat från odling. Att arten verkligen odlats på Gotland vet vi genom ett ark i Hultemans herbarium från Klintehamn 1921, med påskriften "cult". Arten har en lång tradition som läkeväxt; frön, från 1200-talet, har påträffats vid utgrävningar vid Svartbrödraklostret i Odense i Danmark (Lange 1994).

I sen tid har arten dykt upp vid tre tillfällen på Gotland, vid soptippen i *Visby* i början av 1980-talet (BL), vid Simunde i *Bara* (tidigare *Hörsne*) socken, där den dök upp 1986 i kanten av en nybreddad väg, på mark som för 80-100 år sedan varit kryddträdgård (LEA & BH, publ. Johansson, 1987), senare, 1995, vid Skär på *Fårö*, två (spontana) exemplar på sand i en handelsträdgård (EBg, publ. Petersson, 1996).

Aceraceae

Acer campestre, naverlönn, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Ej inhemsk på Gotland. Odlades i DBW:s trädgård i början av 1900-talet, kvar sedan trädgårdens anläggning på 1850-talet (Johansson, 1914 s. 72, belägg från 1884 i VI). I

våra dagar odlas den på Gotland dels som solitärträd, varav flera kraftiga exemplar finns att se på olika håll i Visby (vid Nicolaigatan "säkert Sveriges största i sitt slag" enligt Leine, 1987 s. 80), dels som häckbuske.

Som förvildad på Gotland först publicerad av B. Pettersson 1958 (Pettersson, 1958 s. 62), "har endast iakttagits förvildad i Visby-trakten." En nutida lokal är vid Lantmännens anläggningar i Visby, dit den förmodligen spritt sig från några större träd vid norra infarten till Lantmännen (Ingmansson & Larsson, 1987 s. 51). På liknande sätt är den rapporterad från Östergarn, Katthammarsvik, självsådd från häck i närheten (IM & EB), Klinte Klintehamn, fröspridda plantor i skogsdunge nära skolan (MI) samt Othem Slite, NO Lännagård (JP).

En enda lokal ligger på längre avstånd från bebyggelse, i naturlig vegetation: Fardhem, cirka 600 m SSO Hägsarve, ett ensamt träd på 2,5 m i barrskog (JP).

Övrigt: Alva, cirka 900 m N kyrkan, ett litet exemplar i en väkant (GI) – även vid banvallen vid f.d. järnvägsstationen (SH), Othem Slite vid Länna (JP), Rute O Gåsmyr, från en jordhög/soptipp (JP).

[*Acer negundo*, asklön, TrBu]

Status oklar, kanske endast förekommande som odlad.

Asklön odlades i DBW:s trädgård i början av 1900-talet, kvar sedan trädgårdens anläggning på 1850-talet (Johansson, 1914 s. 72, belägg från 1884 i VI). Även från Klinte prästgård finns ett belägg från ett odlat exemplar (Hulteman 1916) – ett ganska stort träd, troligen ursprungligen planterat, växer f.ö. numera på en tomt i norra delen av Klintehamn cirka 600 m O Snäckers (BSe). Ett ark från Stånga station 1911 (GB) saknar anteckning om växtsätt. Det kan inte uteslutas att det rört sig om ett förvildat exemplar. Även i dag odlas arten, oftast i en brokbladig form, men vi har inte observerat fröplantor i närheten, som man ofta gör för andra lönnar.

Acer platanoides, lönn, NFL, SvFl, TrBu

Förvildad, kanske även ursprunglig. – Tämigen allmän.

Först omnämnd från Gotland 1806 av Wahlenberg (Wahlenberg 1806). K. Johansson (Johansson, 1897 s. 167) beskriver den som "täml. allm. odlad" och "i vildt tillstånd sälls." och noterar den enbart från Fleringe, Hall, Hangvar, Lärbro, Hejnum, Bäl samt Etelhem. I dag är lönn noterad från flera hundra olika lokaler över hela ön, ofta nära odling, på vägrenar, i snår och häckar, men också vitt spridd i ängsmark och lövskog. Även ute på ren kalkhäll, som vid Ölbäck i Endre, klarar den sig mycket bra och växer upp till blommande träd. Etablerade träd har ofta mängder av fröplantor omkring sig, om det finns blottad jord i närheten, exempelvis i Stenkumla prästänge, där den uppluckrade grässvålen under (de ursprungligen planterade?) träden fylls av unglantor.

Vad som härrör från det äldre, eventuellt ursprungliga beståndet av lönn och vad som spritts från odlade träd kan vi inte avgöra. B. Pettersson bedömer (Pettersson, 1958 s. 62) att spridningen sker mest från planterade träd. Så är förmodligen inte fallet i dag, fyrtio år senare, eftersom många av "första generationens" exemplar nu är väl etablerade träd med rik fröproduktion.

Acer pseudoplatanus, tysklönn, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Tämligen allmän.

Odlades i DBW:s trädgård i *Visby* i början av 1900-talet, kvar sedan trädgårdens anläggning på 1850-talet (Johansson, 1914 s. 72). Det största trädet hade då en stamomkrets på 157 cm. Troligen var den då inte allmänt odlad på Gotland; K. Johansson (Johansson 1897) nämner den inte, och Hulteman har bara samlat ett ark från *Visby* (1883). I Skandinavien är den inte inhemsk, men har troligen införts redan under 1600-talet (Lange, 1994 s. 27).

Som förvildad på Gotland först omnämnd av B. Pettersson 1958 (Pettersson, 1958 s. 62), ”förekommer ofta planterad och från dessa individ har den flerstädes spritt sig till omgivningen, ofta över långa avstånd.” Ett omnämnande från *Bro Ytlings*, finns redan 1914 hos Vestergren (Vestergren, 1914 s. 91), men det är oklart om det i detta fall rört sig om odlade eller förvildade exemplar.

I dag förekommer tysklönn spridd över hela ön, med långt över hundra rapporterade lokaler, ofta i vägrenar och liknande lokaler, där den för övrigt tål klippning bra, men också ute i skog, ängsmark och även på rena, kala hällmarker, där den håller sig som ett litet träd med små, nästan läderartade blad. På *Fårö* är den ett karakteristiskt träd i odling, och som förvildad vanligare än lönn (GF). Den förekommer även ute på Stora Karlsö och på Östergarnsholm, men i vart fall beträffande Stora Karlsö vet vi att den ursprungligen är planterad där (se Ingmansson, 1995 s. 101).

Hippocastanaceae

[*Aesculus × carnea*, rödblommig hästkastanj]

Odlad.

Denna art började odlas vid mitten av 1800-talet (i Danmark 1846 enl. Lange, 1994 s. 32). Från 1850-talet fanns ett träd kvar i DBW:s trädgård i början av 1900-talet (Johansson, 1914 s. 72). Det hade då en stamomkrets på 164 cm ovanför ympstället. I Lummelundsbruks park, *Lummelunda*, står också kvar ett stort, blommande träd i en glänta mitt inne i den igenvuxna parken, men när det planterades vet vi inte. I utkanten av parken, mot väster, finns också ett mindre träd, som möjligen kan vara en spontan fröplanta från det äldre trädet (BGJ).

Aesculus hippocastanum, hästkastanj, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Tämligen allmän.

Införd från Sydosteuropa, odlad i Skandinavien i vart fall sedan 1700-talet (Lange, 1994 s. 32). På Gotland fanns den i DBW:s trädgård redan då trädgården anlades på 1850-talet (Johansson, 1914 s. 72) och belägg av odlade exemplar finns från *Hejde prästgård* 1882 (Hulteman) och från *Visby* 1886 (K. Johansson, VI).

Som förvildad först omnämnd av B. Pettersson (Pettersson, 1958 s. 62) ”sprider sig endast vid gårdar från odlade ex.” Beskrivningen håller bra även i dag; ett femtiotal fall har rapporterats, där man påträffat hästkastanj, ofta i form av småplantor eller buskar inte långt från odling. Frukterna visar stor villighet att gro, och man ser ofta mängder

av fröplantor i rabatter och liknande (jordhögar, gödselhögar), om det finns fruktbärande träd i närheten.

Celastraceae

Euonymus europaeus, benved, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*

Ursprunglig, men även sällsynt förvildad från odling. – Mindre allmän.

Först noterad från Gotland av Landeberg (Landeberg 1811), i tryckt skrift först av Rosén och Wahlenberg (Rosén, 1821 s. 214) som beskriver den som spridd i det inre av ön, och ger socknarna *Källunge*, *Hejnum*, *Sproge* och *Eke*. K. Johansson antecknar den som sällsynt, och tillägger *Endre*, *Gothem*, *Hörsne*, *Mästerby*, *Ardre* och *Linde*.

Benved är även i dag en mindre allmän art på Gotland – ett tjugotal lokaler har rapporterats – även om den finns på några rika lokaler i *Gothem*, i *Bäl* Aränge, och *Hejnum* Kallgatburg, ganska rikligt även i *Väte*. Här antar vi att arten är ursprunglig. Även för några andra lokaler, i *Lau*, *Garde*, *Atlingbo*, *Vall* och *Bro*, i ängemark eller löv- eller blandskog, tror vi att den är ursprunglig. Många lokaler ligger emellertid på starkt kulturpåverkad mark, ofta vägkanter eller åkervägar. I närheten av *Garde* kyrka, där benved odlas, finns flera förvildade buskar. I *Bro* växer den i en husruin väster om kyrkan tillsammans med fylld kanelros (*BL*), i *Norrlanda* har den noterats i en häck (*JP*) och i *Hangvar*, Kappelshamn växer den i strandgrus i utkanten av samhället (*BGJ*). I dessa fall är det troligt att den kommit ut i naturen från odlade exemplar.

Euonymus nanus, dvärgbenved, *NFl*, *TrBu*

Kvarstående. – Sällsynt.

Sent introducerad prydnadsbuske, i Danmark först känd 1844 (Lange, 1994). På Gotland odlas den i DBW:s trädgård i Visby (Nordin, 1981 s. 91). På en torruin i *Väskinde*, 1 km V Gällungs, växer den, kvarstående i gräs i den tidigare trädgården och sprider sig vegetativt genom att de nedliggande skotten slår rot (*BL*).

Buxaceae

Buxus sempervirens, buxbom, *TrBu*

Status oklar, troligen kvarstående. – Sällsynt.

I Münchenbergs Herbarium vivum 1701-02. Odlades i DBW:s trädgård i början av 1900-talet, kvar sedan trädgårdens anläggning på 1850-talet (Johansson, 1914 s. 73), då en 1,5 m hög buske. Numera ej sällsynt i odling i trädgårdar, oftast på större gårdar.

En nutida uppgift, från Suders i *Hamra* (LÅP).

Vitaceae

Parthenocissus inserta, vildvin, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Tre arter av släktet *Parthenocissus* förekommer i odling hos oss, den östasiatiska arten

P. tricuspidata, rådhushvin samt de nordamerikanska arterna *P. inserta*, vildvin och *P. quinquefolia*, klättervildvin. Den senare introducerades tidigt i Europa (Botaniska Trädgården i Padova 1642) och vid mitten av 1800-talet blev den mer allmänt känd från Skandinavien, även om en del äldre uppgifter i verkligheten skulle kunna vara *P. inserta* (Lange 1994, se även Hylander, 1970 s. 197). Från Sanda prästgård finns belägg samlat av Hulteman 1883, etiketterat *Psedera quinquefolia*, vilket torde syfta på klättervildvin. *Parthenocissus*-arterna förekommer i dag odlade, klättrande mot några av Visbys stenhus, och vi har också funnit dem på sekelskiftesverandor på några gotländska gårdar, vilket tyder på att de vann mark omkring sekelskiftet. Några tryckta uppgifter om *Parthenocissus*-arter på Gotland har vi inte lyckats finna tidigare än 1985 (Ingmansson & Larsson, 1985 s. 55). De som påträffats utanför odling har rapporterats som *P. inserta* eller *P. quinquefolia*. I det fall, där vi har kunnat granska belägg har det emellertid visat sig vara vildvin, *P. inserta*.

I dag har vi noterat vildvin-arter från sex gotländska lokaler. På en av dessa (vid ringmuren i Visby) är växten troligen ursprungligen planterad. Två lokaler, en i *Vallstena* och en i *Visby*, har varit tillfälliga, på ruderatjord, dit växten troligen kommit med utkast. På en lokal i *Fröjel*, 350 m NNO Däpps, slingrar den sig på en skräphög vid ett ridhus (GI). På en annan lokal i *Visby*, Galgberget, skulle den kunna vara utkommen med frö (bären tycks inte vara särskilt attraktiva för fåglarna), men utkast är också en möjlighet. Här har den stått kvar i tio år och uthärdar de torra förhållandena mycket väl.

Rådhushvint, *P. tricuspidata*, skiljs genast från de övriga två arterna genom sina hela blad, inskurna med tre tydliga flikar, ytligt påminnande om lönnlöv. De övriga två har fingrade blad, oftast med 5 småblad. Vildvinets, *P. inserta*, blad är blanka på undersidan, klättervildvinets, *P. quinquefolia*, är matta. Vildvinet har klängen som grenar sig i 2-5 delar med svagt utvecklade häftskivor och klänger inte utan stöd; med stöd kan den gå högt upp i träd eller täcka husens verandor. Klättervildvin har klängen med 5-12 förgreningar och väl utbildade häftskivor och det klättrar mot väggar eller murar helt utan stöd med hjälp av häftskivorna.

Vildvin har en mera västlig utbredning i Nordamerika än klättervildvin, och förekommer i Klippiga bergen och ner mot södra USA. Det kan förväntas vara mer torktåligt än klättervildvin.

Lokaler: *Fröjel*, 350 m NNO Däpps, skräphög vid ett ridhus (GI), *Vallstena*, 100 m V Grinds (AL omkring 1990), växande på marken, ruderat. Antecknad som *P. inserta*, men bestämning osäker (AL, muntl.). *Visby*, P18-området söder om Kungsladugård på jordhög, ej bestämd till art (BL, 1996), vid Ringmuren, publicerad som *P. quinquefolia* (Ingmansson & Larsson, 1985 s. 55), Galgberget, N. Motorstadion, liggande över kalkklippa, *P. inserta* (BL 1986, ännu kvar 1996), stenbrottet mitt emot Brucebo, klängande i en slänt (BL 1996, *P. inserta*).

Vitis vinifera, vinranka

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Vid en utgrävning av en grav från vikingatid i *Grötlingbo* påträffades två vindruvs-kärnor i en urna (Hjelmqvist 1993). Att vin verkligen odlades så tidigt är fullt möjligt. Från 1200- och 1300-talen redovisar Hjelmqvist odling av vin i Baltikum så långt norrut som Windau (Ventspils) och Riga i nuvarande Lettland. Men kanske är import av russin det troligaste ursprunget. Från 1400-talet finns skriftliga belägg för att russin köptes in till Wisborgs Slott, liksom mandel, fikon och saffran, för att nämna andra produkter som importerades från Medelhavsområdet (Melefors & Wase, 1991).

Vinranka, *Vitis vinifera*, växande i stenrös i Brucebo naturreservat. Foto: B. G. Johansson i slutet av juni 1983.

Säve (1938 s. 182) skriver att Ödin på Boleks i *Eskelhem* odlade vinrankor under första hälften av 1800-talet. I dag odlas vin såväl utomhus som i växthus. Hur gammal denna odling är har vi inte lyckats klarlägga. Förvildade vinrankor, i samtliga fall troligen fröspridda, har noterats på tre ställen: *Visby*, *Galgberget*, två plantor på gräsvuxen, lite skräpig kalkklippa (BL 1994), *Brucebo*, åtminstone sedan 1985 (ekursion GBF), ännu kvar, i ett stenröse i ängsbarrskog, där den blommar årligen och ger frukter (som knappast mognar eftersom trastarna tar dem i förtid), *Väskinde*, norr om *Brissund*, under berget, mitt för nedfarten till *Krusmyntagården*, i rasbrant, först observerad omkring 1992, redan då en kraftig ranka (BL).

Tiliaceae

[*Tilia* × *vulgaris*, parklind, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*]

Odlad.

Noterad som alléträd (*Eskelhem*, MT), och som parkträd (*Lummelunda*, BGJ) men inte spontan.

[*T. platyphyllos*, bohuslind, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*]

Odlad.

Odlades i DBW:s trädgård i början av 1900-talet, kvar sedan tiden för dess anläggning, på 1850-talet (Johansson, 1914 s. 76). Planteras även i dag, exempelvis i *Visby*, sätter mycket frö men inga småplantor har observerats där (BL). Från *Hangvar* kyrka har emellertid exemplar, fröspridd från allé noterats (TK SK).

Tilia cordata, skogslind, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*

Ursprunglig, i några fall även kvarstående från odling. – Mindre allmän.

Inhemskt träd, som även förekommer planterat. Som spontant är det ovanligt på Gotland; K. Johansson (1897) noterar skogslind från ett knappt tiotal socknar, väl överensstämmande med dagens kända utbredning, med de rikaste förekomsterna i *Vallstena*-trakten och i *Silte*. De flesta av våra inrapporterade fynd avser förekomster i anslutning till odling, i alléer eller vid bebyggelse, även enstaka träd i parkliknade skogsområden exempelvis *Skolbetningen* och *Furulund* i *Visby*. Troligen är de observerade träden ursprungligen planterade. Detta kan också gälla enstaka förekomster ute i naturen, t.ex. en ridå av lind, som avgränsar *Anglarve* änge i *Träkumla* mot åker invid. Vi har inte observerat att sådana förekomster kunnat föryngras spontant.

Aquifoliaceae

Ilex aquifolium, järnek, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Järnek odlas på några håll i *Visby* i dag. Odling kan är belagd sedan 1914, då den fanns i DBW:s trädgård i *Visby* (planterad efter 1874 enligt karta i Nordin 1981, nedfrusen 1942, men ännu kvar, se s. 108). I odling ser man oftast former med taggiga blad, men

det finns också buskar eller små träd med blad som helt eller delvis saknar taggar. Vi bedömer att samtliga tillhör arten *I. aquifolium*.

Förvildade småbuskar har rapporterats från tre aktuella lokaler, troligen ditkomna med fåglars hjälp (ofta odlar man honexemplar för de röda bärens skull). *Visby* Gustafsvik, fiskebodarna, ett litet exemplar i skydd av en hagtornsbuske (Fåhraeus & Högström, 1985 s. 14), Ringmuren, vid Almedalen, nära kruttornet (Ingmansson & Larsson, 1985 s. 54, troligen planterat), *Rute* Talings, en liten telning i kalkbergs-sluttning (Fåhraeus & Högström, 1985 s. 14).

Balsaminaceae

Impatiens glandulifera, jättebalsamin, *NFl*, *SvFl*

Tillfällig. – Sällsynt.

Som tvåårig prydnadsväxt belagd i odling på Gotland sedan 1880-talet (Hulteman från *Hejde* prästgård). Odlas även i våra dagar, och i trädgårdar där den trivs kan den bilda ganska vida bestånd och även sprida sig utanför trädgården. Vi har bara ett fåtal uppgifter om arten i naturen, antingen som utpost från en närbelägen odlad förekomst eller som tillfällig fröutkomling. Bestånd, som i rikedom och prakt motsvarar de rikare bestånden på fastlandet, finns inte alls på Gotland.

Öja, Rudvier, vägkant, i angränsande trädgård rikligt (BL 1996), *Näs* Näsudden, i bryn och i vall, odlad och förvildad (BAL, slutet av 1980-talet), *Västerhejde* Ygne, ett ex i barrskog strax utanför en tomt (GI), *Träkumla*, iordningställt grustag O Hanskyr (GI), *Dalhem* Ridskolan, rikligt (MAT), *Hangvar* kyrkbyn, förvildad i gårdskant (TK SK 1992), *Rute* strax N Risungstomt (IE, 1993).

Thymelaeaceae

Daphne mezereum, tibast, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Denna art är inhemsk i Skandinavien men inte på Gotland. Den har en lång tradition som läkeväxt, men vi saknar äldre uppgifter om odling på Gotland. I Hultemans herbarium finns ett ark samlat i Klinte prästgård 1913. Tibasten finns också kvar i en numera skogbeväxt f.d. skolträdgård i Norrlanda (BSt). Först publicerad i Hulténs atlas (Hultén 1971), som har en prick i Visbytrakten, troligen avseende *Visby* Brucebo, i örtrik barrskog nedanför klinten, där några buskar ännu står kvar. Övriga lokaler:

Fröjel Ansarve, många exemplar i en hage vid norra infarten (RE, publ. Johansson 1987, Maggie Holm muntl.), *Västerhejde* Axelsro, tomtmark, innanför stängsel, men i naturlig miljö, ett ex. (GI 1991), *Visby* Birkagatan, ett litet ex. i en häck (EBJ 1995), Österby, upptäckt omkring 1978 på ett kalhygge VNV marmorbrottet. Högström och Fåhræus (Högström & Fåhræus 1983) räknade beståndet till omkring 200 exemplar. *Bro*, i skuggig sluttning mot ån öster om kyrkan, två små ex., varav det ena med bär (EBJ 1995).

Tibast, *Daphne mezereum*,
i Brucebo maj 1981.
Foto: Stellan Hedgren.

Elaeagnaceae

Elaeagnus commutata, silverbuske, *NFL*, *SvFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Silverbuske började odlas relativt sent i Skandinavien. I Danmark är det äldsta belägget från 1870 (Lange 1994). I *Visby* samlades den 1905 (UPS) och i *Klinte* prästgård 1916 (Hulteman, antecknat som odlat), även i det förra fallet rör det sig troligen om ett odlat exemplar. Från *Östergarn* Katthammarvik finns herbariebelägg från 1932 (GB) till 1961 (UPS), och silverbusken finns ännu kvar här, söder om hamnen, i fuktig ohävdad ängsmark: ett bestånd med åtskilliga rotskott (BGJ). Ytterligare fem lokaler är kända:

Ardre Ljugarn, i gatkant 300 m SV Gässlan (JP), *Tofta* Gnisvärd, öster om kapellet vid en ödetomt i ett sommarstugeområde (TL), *Follingbo* Klinte, i tallskogsbyn vid grusig vägkant (BL), *Hangvar* Irevik väster om Ireån, två lokaler i tallskog: vid vägren (TK SK) och självspridd från plantering vid en stig (TK).

Hippophaë rhamnoides, havtorn, *NFL*, *SvFL*, *TrBu*

Kvarstående. – Sällsynt.

Inte inhemsk på Gotland. Fossilt pollen har emellertid påträffats och även makrofossil (Hultén 1971). I dag odlas den ibland på Gotland, och redan på 1880-talet samlades den i *Visby* (VI, antecknad som odlad, UPS). När den trivs kan den breda ut sig ordentligt genom rotskott, och från en lokal, *Tofta* Tofta bad, där den ursprungligen planterats i sanddynerna, uppges den sprida sig, troligen på detta sätt (TL 1995). Fröspridning har vi inte kunnat konstatera. Övriga lokaler:

Hamra Bertelsmässe (LÅP), *Visby* nedom Snäckgårdsbaden, ursprungligen planterad (BL).

Malvaceae

Althaea officinalis, läkermalva, *NFL*

Status osäker. – Sällsynt.

Odlingen av denna växt i Norden kan spåras tillbaka till vikingatid (Lange, 1994). Märkligt nog har vi inte funnit några äldre uppgifter om dess odling på Gotland. Även i ett så välsorterat herbarium som Hultemans, saknas den. I våra dagar har arten kommit i bruk genom att det blivit populärt att anlägga kryddgårdar, där den ibland får ingå i sortimentet. I gotländska trädgårdar förmår den sprida sig spontant med frö, men vi har bara observerat spridning i närheten av moderplantorna. Den enda noterade förekomsten utanför trädgårdar, *Visby* Innerstaden nära Norderport (BL 1986), har troligen sitt ursprung i odling i närheten, eller kanske har läkermalvan ursprungligen planterats där.

Althaea rosea, stockros

Tillfällig. – Sällsynt.

Det äldsta belägget för odling av stockrosor på Gotland finns i Münchenbergs herbarium 1701–02, där han också skriver att den finns i trädgårdar. Han ger också de svenska namnen bonderoser samt romersk eller rosenaktig kattost. Nästan tvåhundra år senare möter vi arten, nu under namnet stockros, i Hultemans herbarium. Hans belägg var taget 1882 i *Hejde* prästgård. De äldsta svenska omnämnandena går tillbaka till 1600-talet (Lyttkens 1907).

Stockrosens blommor är, som namnet antyder, oftast rosa, men hos de former som odlas i dag finner man även vita eller blekgula blommor. Under senare år har vi också mött en form med mörkt purpurfärgade, nästan svartviolettera blommor. Den tycks vara mycket mer livskraftig än de andra formerna: den är mer långlivad och den sprider sig lätt i trädgården med frö. Av denna form har vi en noterat en tillfällig förekomst:

Mästerby 400 m S Sallmunds, på skräphög (GI 1991).

Malva alcea, rosenmalva, *NFL*, *SvFL*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Rosenmalvan omnämns i Münchenbergs Herbarium vivum 1701–02, men sidan med växtmaterial saknas. Landeberg omnämner den 1811 från Kvie i *Hejde* i sitt manuskript *Flora Gotlandica*, men det är först 1821 som arten kommenteras i tryck (Rosén & Wahlenberg 1821): mängdvis i åkerkant vid gården Kvie i *Hejde* socken; förr vanlig i

Havdhem. K. Johansson uppger rosenmalva från fler än trettio socknar (Johansson 1897), men skriver inget om växtplatsernas art. Däremot skriver R. Matsson om rosenmalva och myskmalva att ”båda arterna odlas af gammalt i trädgårdarna särdeles allmänt och utbreda sig härifrån fortfarande allt mer och mer.” (Matsson 1895, s. 14).

Från 1983 och framåt har arten i Projekt Gotlands Floras inventeringar noterats ett fyrtiotal gånger, vilket knappast avspeglar någon avgörande förändring i frekvens jämfört med förhållandena etthundra år tidigare. Den klart vanligaste biotopen utgörs av vägkanter, ofta i närheten av bebyggelse, men grustag, jordhögar och soptippar förekommer också. Fyra biotopuppgifter kan peka på ett direkt samband med nuvarande odling: en f.d. trädgård, en ladugårdsbacke, en trädgårdskant, och ett syrensnår på hällmark.

Malva moschata, myskmalva, *NFI*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Tämligen allmän.

Liksom rosenmalva omnämns denna art först av Landeberg 1811 i hans manuskript *Flora Gotlandica* och finns i tryck 1821 (Rosén & Wahlenberg 1821): trädgård (nära) i *Viklau*. K. Johansson (Johansson 1897) räknar upp den från ungefär lika många socknar som för rosenmalva. Fyra av lokalerna ligger vid kyrkor, en på en prästgård, och en på en större gård (Jakobsberg i *Follingbo*). 1910 nämner han också en lokal ”vid en täppa å hällmark” i *Väskinde* (Johansson 1910). Detta understryker R. Matssons kommentar (se ovan) att myskmalva odlades på Gotland under 1800-talet och att den under detta århundrade började sprida sig. Spridningen har fortsatt under 1900-talet; vi känner idag omkring trehundra lokaler över hela Gotland (utom Sandön). Den förekommer också odlad i en del trädgårdar. Vi saknar tyvärr uppgifter för att kunna uttala oss om hur tidigt myskmalva introducerats på Gotland, men den kan knappast ha varit särskilt vanlig under 1700-talet, eftersom den inte observerades av Linné och de äldsta omnämnandena, från början av 1800-talet, bara omfattar en lokal. Några danska botanister (ex. Løjtnant & Worsøe 1993 s. 124) ser arten som en ”munkeplante” som senare kom att odlas i böndernas trädgårdar, och tillskriver den alltså en hög ålder i Danmark. Denna bedömning, som grundas på artens nuvarande förekomster i Danmark, kan inte överföras på Gotland, eftersom dagens utbredning här är en följd av artens starka expansion under den senaste tvåhundra åren.

Hybriden *Malva alcea* × *moschata* har publicerats från ett tiotal lokaler (Johansson 1897 och 1910, Fries 1914). Ytterligare fynd har gjorts under 1900-talet.

[*Malva sylvestris*, rödmalva, *NFI*, *SvFI*]

Bofast. – Tämligen allmän.

Rödmalvan är spridd över hela Gotland, noterad redan av Linné på hans resa 1741 (Linnæus 1741). Vid sekelskiftet bedömer K. Johansson den som förekommande ”här och där”, dvs ungefär samma frekvensbedömning som vi gör i dag. Vi har inte funnit något som styrker att artens nutida gotländska förekomster härrör från odling av den.

Från *Visby* finns två uppgifter: hamnen söder ut 1906 (Aulin 1914) och vägkant öster om Visby 1915 (Aulin 1915) om *Malva mauritiana*. Detta namn refererar till en högvuxen, kraftig form av rödmalva, som har stora mörkt lilaröda blommor, nästan som sammet i lyster. I dag ser man den som en

varietet av rödmalva, *M. sylvestris* var. *mauritiana*. Ursprunget till dessa två förekomster är inte känd. Odling av denna form vid tiden strax efter sekelskiftet är inte heller bekant för oss. Däremot har vi observerat att den numera kan förekomma i ”ängsfröblandningar” och i sådana sammanhang har vi någon gång sett den i trädgårdar, uppenbarligen avsiktligt insådd.

Clusiaceae

Hypericum olympicum, romersk johannesört / turkisk johannesört

Tillfällig. – Sällsynt.

Inom *Hypericum*-släktet odlas bara några få arter, och av dem har inte mer än en påträffats förvildad på Gotland. Det är *H. olympicum*, romersk johannesört / turkisk johannesört, en låg buske, ett par dm hög bara, med upprätt skott, som har en ganska stor, ensam blomma i toppen. Bladen är små, ovala, och sitter tryckta mot stammen. En form av denna art, *H. olympicum* f. *minus*, turkisk johannesört, är snarlik. Den har tidigare gått under namnet *H. polyphyllum*, och har sålts under detta namn på Gotland i varje fall under 1980-talet (Gardelin 1983). Av de gotländska fynden saknar vi beläggsexemplar, och vi kan därför inte säga något om det rör sig om huvudformen, romersk johannesört, eller om turkisk johannesört. Som namnen säger härrör båda från sydöstra Europa och Turkiet, och de gotländska fynden har gjorts i äldre grustag. På en av lokalerna fanns ett tiotal plantor, vilket tyder på att den spritt sig på platsen med frö. Tyvärr har plantorna inte kunnat hålla sig kvar; även i trädgårdar har den en tendens att gå ut.

Träkumla i norra delen av grustagen öster om vägen, cirka 10 ex. under mitten på 1980-talet (GI, BL), *Follingbo* grustaget i Svajde, omkring 1980 (BL).

Violaceae

[*Viola cornuta*, hornviol, *SvFl*]

Sällan odlad.

Hornviolen hör hemma i Pyrenéerna och kom som trädgårdsväxt till Norden under 1800-talet (Lange 1994). Den rena arten kännetecknas av hjärtformade eller triangulära, grovt sågade stipler (till skillnad från styvmorsviol och pensé som har mer parflikade stipler med en tydlig ändflik). Blomman har ganska smala kronblad, med ”luft emellan”, och är blå eller vit (en illustration finns som omslag och på s. 76 i Berglund 1987). Någon gång kan man se den odlad. Ett belägg från Visby 1921 (VI) visar en planta vars blommor är cirka 3 cm långa med relativt smala kronblad, och vars stipler är något flikade, men där ändfliken inte dominerar helt. Även om den inte är en arten hornviol, har den framträdande inslag av hornviol. Inget om växtsätt är noterat på arket, men med stor sannolikhet var den odlad (insamlaren, Sven Norrby Söderström samlade såväl vilda som odlade växter till sitt herbarium). Förvildad hornviol har vi inga uppgifter om.

Under andra halvan av 1800-talet korsades hornviol med storblommiga penséer. Jämfört med penséerna blev resultatet plantor med mindre blommor men med större livslängd. De brukar ha penséernas rundade blommor med relativt breda kronblad. Sådana plantor säljs ofta i dag under namnet hornviol. De har också påträffats i Gotlands natur vid några tillfällen. Vi för dem här till hybriden pensé, *Viola* × *witrockiana* (se nedan). Ibland ges de namnet *Viola* × *williamsii*, perenn pensé.

Viola odorata, luktviol, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Tämigen allmän.

Luktviol noterades på Gotland först 1840 (Nyman 1840). K. Johansson betecknar den

Luktviol, *Viola odorata*, i trädgård i Vall. Foto: B. G. Johansson 7 maj 1980.

som förvildad och sällsynt (Johansson 1897) och uppger den från flera lokaler i *Visby* samt från *Burs*, *Hemse*, *Alskog*, *Stenkumla*, *Västerhejde* och *Hangvar*. Det äldsta belägget från *Visby* togs 1852 av Westöö vid St. Görans ruin (här ännu kvar, BL). Det är mycket förvånande att denna art, som var känd i Norden redan under medeltiden (den omnämns redan under 1300-talet; se Lange 1994), inte kan spåras på Gotland längre tillbaka i tiden än till mitten av 1800-talet.

Vi känner i dag ett hundratal lokaler för luktviol på Gotland från *Sundre* i söder till *Lärbro* och *Rute* i norr. Längst i norr saknas den, undantaget ett nytt fynd i Fyrbyns gräsmattor på Gotska Sandön (Ingmansson & Petersson 1989). Den har således spritt sig starkt under 1900-talet. Framför allt påträffas den vid öns kyrkor, i kyrkogårdens gräsmattor eller i kanten mot kyrkogårdsmuren. Många lokaler ligger i anslutning till hus och gårdar, varifrån den spritt sig ut i häckar, buskage och vägrenar. Några förekomster finns i helt naturlig miljö, i ängs- eller betesmark, i lövskog, eller ute på ren hällmark (där den förefaller trivas bäst i anslutning till låga avsatser, där den får lite skydd, som t.ex. i isälvsdalen i *Stenkumla*).

Viola tricolor ssp. *tricolor*, styvmorsviol, *NFI*, *SvFI*

Som förvildad från odling tillfällig. – Sällsynt.

Den vilda, ursprungliga formen av styvmorsviol är som helhet mindre allmän på Gotland och påträffas främst inom vissa begränsade sandområden, t.ex. *Vamlingbo*, *Sanda*, *Fårö* Avanäset och Gotska

Sandön. Enstaka rapporter tyder på att den också kan ha kommit ut som fröförorening i olika sammanhang, t.ex. i *Hellvi* Nystugu, i mängd i klövervall (NNi) och *Kräklingbo* f.d. Dyngmyr, f.d. åker på myrjord med sandunderlag (JP).

Styvmorsviol förekommer även som odlad, i selekterade former med något större blommor, eller med blommor i avvikande färg, t.ex. mycket mörka blommor. I trädgårdar är den då ofta ganska kortlivad, men den brukar frösa sig villigt, och håller sig på så sätt kvar. I naturen kan man möta enstaka plantor, oftast i tillfälligt blottad jord, på jordhögar, i vägkanter eller i grustag. Det äldsta belägg från Gotland som vi sett är samlat av Hulteman i *Hejde* 1882 och har ganska stora blommor, cirka 3 cm breda. På Gotland har man använt namnen "Nat u dag" och "Dag u nat" för styvmorsviol (Gustavsson 1947), förmodligen för odlingsformer med blommor i blått och gult.

Vamlingbo Mickels, i grustag (BL 1996), *Visby* Skrubbs, öppen ruderatmark (BL 1995), *Follingbo* SO om Skrubbs i nylagd vägren (BL 1996) och 700 m O Slättflis i sten- och jordhög (JP 1994), *Bäl*, grustaget mot Hejnum under 1970-talet (BL), *Othem* 300 m SV Malmhagen, i f.d. grustag i kulturpåverkad mark (JP omkring 1994), *Hellvi* Sudergårde, bakom syrenhäck och Nystugu i ruderaathög intill vägen mot St. Olofsholm (NNi omkring 1986, antecknade som *V. tricolor*, av biotopen att döma troligen odlingsformer).

Viola × wittrockiana, pensé, *NFI*, *SvFI*

Tillfällig. – Sällsynt.

De storblommiga penséerna har sitt ursprung i korsningar i början av 1800-talet mellan *Viola tricolor*, *V. lutea* och *V. altaica* (se ex. Phillips & Rix 1991). Under andra halvan av 1800-talet korsades *Viola cornuta* in vilket ledde fram till småblommiga former. På Gotland har vi följt pensén tillbaka till 1882, då Hulteman samlade den i *Hejde* prästgård. Vi har noterat fem nutida fynd, alla av tillfällig natur.

Öja Burgsvik, i trädgårdsavfall (BAL), *Fide* kyrkogården, vitt spridd med centrum vid en grav, ursprungligen säkert planterad, ej kvar hösten 1997. Småblommig, bara 1,5–2 cm bred, gul läpp, vita och lila kronblad för övrigt (GI). *Eksta* 600 m SV Bopparve i utslängd matjord, "som en minipensé", tillfällig (GI), *Hejde* SO Tass, soptipp (GI JP), *Träkumla* 400 m SV Gottskalks, på ruderatmark (GI).

Tamaricaceae

Tamarix, tamarisker

Kvarstående. – Sällsynt.

Två tamariskarter finns att tillgå på gotländska plantskolor (ex. *Visby* Plantskola 1995), *T. ramosissima* (under namnet *T. pentandra*), rosentamarisk eller hösttamarisk, och *T. tetrandra*, sommartamarisk eller junitamarisk. Som namnen säger, kan de skiljas åt på blomningstiden och på antalet ståndare i blomman (fem resp. fyra). I trädgårdar har vi sett de båda arterna sedan åtminstone tjugo år tillbaka. I Norden har de odlats sedan slutet av 1800-talet och början av 1900-talet (Lange 1994), men vi har inte lyckats få fram några äldre gotländska uppgifter. Det första omnämnandet från odling är så sent som från 1934 (Sylvén 1934, s. 91).

Den första och enda gotländska uppgiften om förekomst i naturen kommer från *Visby* Bingeby vid Hangarvägen (Larsson 1991 s. 33): "Drar vi oss sedan norrut längs Hangarvägen blir det mer skräpigt. Här har man delvis fyllt ut stenbrottet med diverse utfyllnadsmaterial. Några buskar, som förmodligen har kommit ut med trädgårdsavfall växer här, alldeles intill Hangarvägen, bland annat gullribs, en pimpinellros och tamarisk..." Pimpinellrosen står ännu kvar, välmående, medan gullribsbuskarna är döende och tamarisken helt borta. En närmare artbestämning låter sig alltså inte göra.

Cucurbitaceae

Bryonia alba, hundrova, *NFl*, *SvFl*

Kvarstående. – Sällsynt.

Hundrova och röd hundrova har medeltida traditioner i Norden (Lange 1994). Det äldsta belägget från Gotland av hundrova kommer från *Sanda* prästgård, där den odlades 1883. K. Johansson har samlat den i *Visby* Gamla hamn, 1884 (VI, UPS), men han tar inte med den i gotlandsfloran 1897. De fynd av arten som antecknats är alla nära knutna till bebyggelse, och vi tror att den är kvarstående efter odling eller trädgårdsutkast.

Andre Ljugarn, vid trädgård i samhället (ALu ESn), *Björke* Romakloster SV samhället, i snår utanför trädgård (EBJ), *Visby* södra delen av innerstaden, på bakgårdar, två lokaler (GI), *Endre* Ölbäck (EBJ), *Vallstena* Uppgarde (BGa) och Nygårds (BGa, JP), *Gothem* Busarve, vid ladugård (BGa), *Fårö* V Ödehoburga, rikligt, snår vid hoprasad ladugård med agtak (GF, SH, BSt 1988, riklig förekomst även 1995 enl. IE SH), Gotska Sandön, just NO Fyrbyn på sophög (Ingmansson & Petersson 1989, som *B. dioica*, men är rätteligen *B. alba* enl. MI i brev). Från Gotska Sandön finns också en äldre uppgift från Fyrplatsen 1962 (Lindgren 1977).

Bryonia dioica, röd hundrova, *NFl*, *SvFl*

Kvarstående. – Sällsynt.

Liksom hundrovan en gammal odlingsväxt. För Gotland saknar vi emellertid helt äldre uppgifter. Den första uppgift från Gotland som vi sett i tryck finns i *NFl* (Mossberg, Stenberg & Ericsson 1992), där illustrationen av röd hundrova är kommenterad ”Vamlingbo Gtl”. De aktuella förekomster som vi känner till är troligen kvarstående från odling eller trädgårdsutkast.

Vamlingbo Mickels, igenfyllt grustag (BL) och Hägvier, vägkant och stenmur nära ladugård (JP), *Väte*, Magnuse 2:1, vid ladugårdsvägg (JP), *Östergarn* Katthammarsvik väster om hamnen (IM EB). Uppgiften om *B. dioica* från *Fårö* Sandön (Ingmansson och Petersson 1989) avser rätteligen *B. alba* (MI).

Onagraceae

Circaea × intermedia, mellanhäxört, *NFl*, *SvFl*

Tillfällig. – Sällsynt.

Häxörterna förekommer som ursprungliga arter i Norden i skuggiga, friska–fuktiga miljöer, närmast på Öland. På Gotland är de inte inhemska, men mellanhäxört odlas någon gång. Vår egen erfarenhet av odling av mellanhäxört i en skuggig rabatt är att den har visat sig vara överraskande torktålig. Den enda kända gotländska förekomsten låg på det torra, delvis hållmarksartade området vid Bingers kvarn i *Visby* (BL). Där fanns den i början av 1990-talet, men är inte sedd på senare år. Troligen har den kommit ut med trädgårdsutkast. Området är mycket rikt på trädgårdsflyktingar (se Larsson 1991).

Oenothera erythrosepala, jättenattljus, *NFl*

Tillfällig. – Sällsynt.

Jättenattljus omnämns i danska trädgårdskataloger under andra halvan av 1800-talet (Lange 1994), men man kan inte säga att den är vanlig i odling ens i dag. Längre ner i Europa ser man den oftare, kanske för att den som tvåårig art har lättare att finnas kvar genom fröföryngring i ett varmare klimat. De tidigaste svenska uppgifterna om förvildning härrör från slutet av 1940-talet (Hylander 1970) och den beskrivs i dessa fall som trädgårdsflykting. På Gotland har vi bara två helt säkra fynd:

Visby söder om Kungsladugård, vid ett litet torp, bredvid cykelbanan vid Toftavägen på sandig gräsmark (GI 1996, ej kvar 1997), *Tofta* soptippen (JP 1997).

Araliaceae

Hedera hibernica, storbladig murgröna, *NFl*, *TrBu*

Kvarstående. – Sällsynt.

Murgröna, *Hedera helix*, odlas ofta på Gotland, men den är också inhemsk här. Dess gotländska namn, Rind, har fått ge namn åt vår tidskrift *Rindi* (bestämd form av "Rind"). I många trädgårdar trivs den bra, och ger rikligt med frukt, även i det inre av Gotland. Vi kan inte utesluta att några av murgrönans förekomster i naturen härrör från odlade plantor. Den kraftigaste murgröna som vi sett på Gotland växer i Bruksparken vid Lummelundsbruk och kan mycket väl ursprungligen vara planterad.

Murgrönan har också en tradition som gravväxt, och man finner den ofta planterad på kyrkogårdar. Under senare tid har även storbladig murgröna, *Hedera hibernica*, börjat användas så. Ett omnämnande av "tysk murgröna" från Visby 1934 (Sylvén 1934) växande på bl. a. Gamla Apotekets sydfasad syftar troligen på denna art. Sylvén uppfattar den som en särskild typ av murgröna, alltså inte en annan art. Han skriver att den utmärks av större, bredare, tunnare och ljusare gröna blad. I dag är Gamla Apotekets fasad renrakad, men storbladig murgröna växer på flera ställen helt nära huset.

På Gotland har vi noterat två förekomster av storbladig murgröna, båda troligen med ursprung i trädgårdsutkast:

Vamlingbo S Simunde, i buskage vid liten avfart (GI BGI JP), Rute 500 m VNV Kauparve, norr om vägen i gräsmark i tallskog, tillsammans med många kulturflyktingar (IE).

Apiaceae

Aegopodium podagraria, kirskål, *NFl*, *SvFl*

Förvildad sedan lång tid, bofast. – Allmän.

En gammal kulturväxt, enligt Lange (Lange 1994) troligen införd i förhistorisk tid (i Danmark), påvisad arkeologiskt från förromersk järnålder, romersk järnålder och vikingatid. Från Gotland uppgavs den först 1805 (Wahlenberg 1805) och dess nuvarande förekomster ger ingen ledtråd till problemet om dess ålder här. K. Johansson beskrev 1897 frekvensen som "Troligen h. o. d.", motsvarande tämligen allmän (Johansson 1897). Då växte den vid vägar och trädgårdar. Detsamma kan sägas om växtplatserna i dag, även om vägkanterna säkerligen spelar en mycket större roll nu. På några håll förekommer kirskål i mycket rika bestånd, framför allt på friska, lätta jordar. Ett typiskt exempel på en sådan lokal är *Alskog* Rudvier, vid ett äldre torp, i en skuggig sluttning ner mot en bäck, på sandigt underlag, växande med riklig snöklöcka, *Leucojum vernum*.

Att döma av kända förekomster på Gotland bör kirskål ha blivit introducerad här under 1700-talet – i Münchenbergs herbarium från 1701–02 finns den inte med, och ännu under 1800-talet är den inte alltför vanlig. Det kan emellertid inte helt uteslutas att den funnits här under lång tid, sedan järnålder eller – som ofta sägs – blivit införd genom klostren under medeltiden. I trädgårdar kan den vara näst intill omöjlig att bli av med, men ute i naturen är den känslig för bete, och gamla förekomster kan mycket väl ha utplånats under tider av hårt betestryck. Att den expanderat mycket kraftigt under detta århundrade står klart. Antalet lokaler på ön rör sig omkring ett femhundra-tal.

Anethum graveolens, dill, *SvFl*

Tillfällig. – Sällsynt.

I Norden odlad sedan medeltiden; frukter anträffade i lager från 1100–1200-talet i Lund (Hjelmqvist 1991). I Münchenbergs Herbarium vivum från 1701–02 finns dill representerad, men arten tycks inte ha tillhört de allra vanligaste kryddorna i odling. I Hultemans herbarium är den inte representerad. Endast ett par fynd i naturen, av tillfällig natur, har antecknats:

Öja Burgsvik, trädgårdsavfall i betad ängshavretorräng (BAI), *Träkumla* Myrhagen, i iordnings-täkt grustag (GI).

Anthriscus cerefolium, dansk körvel, *NFl, SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Dansk körvel är en växt med lång odlingstradition i Norden. Den finns omnämnd i medeltida skrifter från såväl Danmark som Sverige (Lyttkens 1904–06). På Gotland samlades den ”i trädgård” redan av Münchenberg 1701–02. Han kallar den ”Gemen Kiörfwel”. Som förvildad i Sverige noterades den först av Linné 1745 i *Flora Suecica* och samma år reseberättelsen från Gotland, från *Visby*: ”rätta Kyrfwelen växte will ibland säden, det man aldrig sedt i *Sverige*” och strax norr om *Visby* ”Den rätta Kiörfwelen växte i åkrarna”. (Linnæus 1745a, 1745b s. 165, 168). Ännu 150 år senare fanns den kvar i *Visby*, på åkrar norrut enligt K. Johansson (Johansson 1897), och Aulin (Aulin 1914), vid Ringmuren så sent som 1915 (Fries, GB).

Johansson nämner dansk körvel från *Grötlingbo*, *Hablingbo*, *Ardre*, *Hörsne*, *Lummelunda* och *Hall*. Under 1900-talet har den påträffats i *Bäl* och *Vallstena* (Johansson 1910), *Hangvar* Kapellshamn (Fries 1917), *Klinte* Klintehamn och Tyrvalds (Fries 1920), *Silte* Mickels (Fries 1925), *Sundre* Hoburgen i åkrar (Fries 1934) samt åter i *Grötlingbo* kyrkan 1940 (Fries, GB).

De nutida lokalerna är mycket få och av tillfällig karaktär, undantaget *Sundre* från Rivet till Digrans, där den noterats från två lokaler 1981: En strandäng vid Rivviken, rikligt vid en stentun, på en plats som längre tillbaka i tiden varit åker samt från en trädesåker söder som fyren (SH). Dessa förekomster knyter an till Fries’ uppgift från 1934 och arten har troligen haft en konstant förekomst i detta område.

Övriga fynd: *Hejde* SO Tipsarve (ca 1,5 km från Tyrvalds i *Klinte*, jämför ovan), skräphög i skog (GBF), *Gammelgarn* Rommunds, vägkant i häck (MT), *Tofta* Vikingaby, på jordvall (JP), *Eskelhem* Unghanse (EBJ), *Väskinde* mitt för nerfarten till Själsö, ruderat (BL).

Apium graveolens, selleri, *NFl, SvFl*

Troligen tillfällig. – Utgången, ej sedd under 1900-talet.

Selleri har odlats under mycket lång tid. Lange (Lange 1994) följer den tillbaka i Norden till medeltiden (och från Hedeby i Schleswig till romersk järnålder). Den omnämns också i medeltida skrifter. På Gotland odlades den med säkerhet i början av 1700-talet, då den samlades av Münchenberg 1701–02. Det första omnämmandet från Gotland refererar till Visbystranden 1840 (Nyman 1840); belägg finns från *Visby* även 1861 (GB), 1882 vid St Lars ruin (UPS) och 1885 vid Gamle hamn (UPS). Troligen representerar dessa äldre fynd förvildade förekomster (jfr Hylander 1970).

[*Carum carvi*, kummin, *NFl, SvFl*]

Bofast. – Tämligen allmän.

Kummin är tämligen allmän på Gotland, framför allt på betesmark men även vid bebyggelse, exempelvis på gårdsplaner och äldre, svagt hävdade gräsmattor. Linné

anför kummin från vägrenar på Öland (Linnæus 1745), men vid denna tid var även vägrenar betesmark.

I Totts räkenskapsbok från slutet av 1400-talet (Melefors & Wase 1991) nämns inte kummin, men spiskummin, *Cuminum cuminum*, finns med på två ställen, ”pewerkomen”, då det köptes in till slottet. Det bör ha rört sig om en importerad vara; arten hör hemma i Medelhavsområdet, även om den går att odla här. I våra dagar har den t.ex. odlats i Krusmyntagården i Brissund. Lange (Lange 1994) kommenterar att anteckningar om spiskummin börjar bli ovanliga under 1600- och 1700-talet. Istället träder vår vanliga kummin, *Carum carvi*, fram. I texter från 1500-talet omtalas den som ”Swensk Kwmen”, ”Gardkwmen” i motsats till spiskummin ”Piperkumen”. Troligen har det importerade spiskumminet ersatts med det inhemska kumminet. I detta fall handlar det således förmodligen om en inhemsk växt, som flyttats in till trädgården, inte om en odlad art som förvildats.

Chaerophyllum aureum, guldkörvel

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Guldkörvel odlades i DBV:s trädgård i Visby vid sekelskiftet enligt belägg, taget av K. Johansson 1902 (VI). Härifrån spred den sig ut till ”N. Strandvägen”, där den först noterades 1917 (Fries 1920). Fries’ uppgift är för övrigt den först publicerade från Sverige (Hylander 1970). Vid stranden norr om Visby fanns den kvar till 1950 (UPS), men guldkörveln är nu utgången. I början av 1980-talet noterades den från Roma sockerbrukspark i Björke, här som gräsfröinkomling (Nilsson 1981). Omkring 1990 påträffades den på tre närbelägna lokaler öster om Bäckstäde i Sanda (MT). Lokalernas läge, invid en vall, gör det troligt att även här kommit in som fröförorening, alltså inte förvildats från avsiktlig odling.

Chaerophyllum bulbosum ssp. *bulbosum*, rotkörvel, *NFL*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Odling av rotkörvel i Sverige kan ledas tillbaka åtminstone till början av 1800-talet (se Hylander 1970). Från Gotland noterades den först av Reinhold Matsson från Gamla Hulte i *Endre* (Matsson 1895, s. 65), som han tillsammans med Tycho Vestergren besökte 1894. Han skriver: ”Från början odlad och sedermera bibehållande sig. Funnen härstädes redan föregående år av stud. Westergren.” I detta område finns den ännu kvar (Petersson 1989) i omgivningen av en äldre gård, som övergavs i mitten av 1950-talet. De nuvarande lokalerna (fyra närbelägna förekomster) ligger cirka 700 m norr om Gamla Hulte, på betesmark och ute på en körvägkant (JP, kvar ännu 1996).

Under 1984 påträffades en förekomst 750 m norr om Stora Vikers i Lärbro (GF, publ. Petersson 1989) i kanten av en betad hage. Rotkörveln hade då en osäker tillvaro där, men sedan betet upphört de sista åren har den fått nytt liv och bildar nu ett utbredd bestånd med mer än manshöga exemplar.

Coriandrum sativum, koriander, *SvFl*

Tillfällig. – Utgången, senast sedd 1973.

I Norden påvisad arkeologiskt redan från vikingatid (Lange 1994), i Sverige omnämnd i skrifter från 1500-talet med samma namn som i dag: koriander (Lyttkens 1904–06). Den har alltså en lång odlingstradition och den samlades från Gotland redan av Münchenberg 1701–02. Det första omnämnandet finns hos K. Johansson (Johansson 1897) som skriver att den ”är endast anträffad tillfälligt förvildad i trädgårdar”; ett belägg från ”Kapt. Bolins Trädgård” i Visby togs av Westöö 1859 (VI).

Ett nutida, tillfälligt fynd föreligger, från Bohakasandet på Fårö, där ett femtiotal exemplar växte på sandstranden 1973 (Fåhræus 1982, s. 8. Fåhræus skriver här också att koriander har ”uppträtt tillfälligt även på andra gotländska stränder” men vi känner tyvärr inte till några specificerade uppgifter).

[*Daucus carota* ssp. *carota*, vildmorot, *NFl*, *SvFl*]

Bofast. – Allmän.

Vildmorot samlades på Gotland av Münchenberg 1701–02, som skriver att den fanns i ängar och åkrar. Linné nämner den från resan på Gotland 1741 från Burgsviken (Linnæus 1745b s. 273):

”Wilda Morötter, växte här stora och höga som Dill. Roten war hwit och luktade, som annor Morot. Stielken war smalare och räflader. Umbella alba; *Involucrum universale pennatifidum, partiale integerrimum; Semina hispida*. Denna Wäxt bör nogare efterses, sedan Frön, hwar till man nu allenast såg tekn, blifwa mogna.”

Det är inte omöjligt att vildmorot ursprungligen odlats i Norden och småningom förvildats. I fynden från Vallhagar i Fröjel (Helbæk 1955, se del I av denna uppsats, s. 89) ingick även vildmorot, som alltså fanns på Gotland under järnåldern, och troligen skördades avsiktligt. Ett mera sannolikt antagande än att vildmoroten odlades då, är att den förekom som ogräs i åkern, och att fröna togs tillvara vid skörden.

Den odlade moroten, *Daucus carota* ssp. *sativus*, uppfattas som en annan underart av *D. carota* än vildmoroten, ssp. *carota*. Den omnämns i nordiska källor från 1300-talet (Lange 1994), och man såg tidigt vildmorot och odlad morot som två olika former av samma art:

”är ... tw slaggh, och hon växer aff sigh sjelf, then ena såår man uthi Örtagårder” (1628, enl. Lyttkens 1904–06). Hos Münchenberg finns inte morot samlad, och det är först under 1900-talet som morötter kommit att spela en så viktig roll inom Gotlands jordbruk. Gotland står i dag för en betydande del av den svenska odlingen av morötter. Trots detta har vi inte någon enda uppgift om förvildade morötter. Möjligen kan detta bero på att man inte skilt den från vildmorot i naturen. Vildmorot är mycket vanlig, och den är framför allt en av vägrenarnas karakteristiska växter.

Eryngium planum, rysk martorn, *NFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Rysk martorn har odlats i Norden i över 100 år och noterades förvildad i Sverige redan 1897 (Lange 1994, Hylander 1970). När den introducerades på Gotland vet vi inte. Blå martorn, *E. amethystinum*, odlades emellertid i DBW:s trädgård i Visby redan under 1880-talet (Hulteman), men denna är något äldre som odlad växt. Det äldsta belägget av rysk martorn från Gotland är från vårt sekel, Visby 1921 (VI).

Jätteloka, *Heracleum mantegazzianum*, SO Lina myr i Hörsne. Foto: Jörgen Petersson 1995.

Rysk martorn iaktogs som en tillfällig inkomling i ett trädgårdsland i Klintehamn mot slutet av 1970-talet (BGJ) och en lokal i *Ardre* Vitvär, på en sandig torräng, är också känd (OB 1996), men som en långlivad art känner vi den bara från en lokal: *Visby* i backen nedom Snäckgårdsbaden, ett hundratal exemplar under mitten av 1980-talet, ännu kvar (BL). Möjligen har den ursprungligen planterats här och sedan spritt sig vidare med frö. Våra erfarenheter från odling av arten är att den kan stå kvar mycket länge i gräs utan särskild skötsel, även om klippning resulterar i att blomningen uteblir.

Heracleum mantegazzianum, jätteloka, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Det är lite förvånande att en art, som på sina ställen i Sverige förekommer i så enorma bestånd som jättelokan, inte har funnits förvildad i den svenska naturen längre tid än omkring 125 år i Skåne (med viss reservation för artbestämningen, se Hylander 1970) och omkring 80 år i Stockholmstrakten. På Gotland är den troligen mycket yngre; under de senaste tjugo åren har vi kunnat märka hur små, strödda bestånd börjat växa sig kraftigare och nya bestånd börjat dyka upp. Den första tryckta uppgiften vi mött är från *Visby* 1987, där den, kanske lite orättvist, omnämns som "den ökända jättelokan" (Ingmansson & Larsson, 1987 s. 51). Den får dock fortfarande anses vara mindre allmän på Gotland, och de flesta bestånden består bara av ett fåtal exemplar. De rikaste förekomsterna, observerade i mer än tjugo år, finns kanske i *Hörsne*, vid vägen söder om Lina myr. Det kan inte uteslutas att jättelokan på lång sikt kan bli ett besvärligt ogräs och ta över helt i friska–fuktiga ängsmiljöer, som den redan har gjort på fastlandet.

Eftersom nästan inget material av jätteloka har samlats från Gotland är det möjligt att flera olika former eller olika arter döljer sig under namnet *Heracleum mantegazzianum*. I Norge och norra Sverige förekommer även den s. k. tromsölokan, *H. "laciniatum"* (se Often & Ericsson 1996, som lämnar en förklaring till citationstecknen kring artepitetet). I mellersta och södra Sverige är denna hittills inte påträffad.

Eftersom arten är under spridning lämnar vi en ganska utförlig lista över dess kända förekomster, ett knappt trettio. Det framgår att vägkanter är en framträdande biotop. Jättelokan trivs utmärkt om de är något fuktiga. En annan viktig växtplats är trädgårdskanter och i trädgårdsutkast. Arten är inte ovanlig i odling, eftersom den gärna blir en högre och vacker solitär.

Rone jordhög, *Burs*, *Hemse* vägkant, *Stånga*, *Lye*, *Fröjel*, *Klinte* Klintehamn två lokaler, *Sanda* Bäckstade kring övergivet hus, *Hejde* vägkant, *Västergarn* vägkant, *Tofta* Unghanse i vägkant, *Västerhejde* övergivet torp, *Björke* Romakloster trädgårdstipp, *Roma* Romakloster intill trädgård och på soptippen, *Hörsne* vägen söder om Lina myr, *Visby* Lantmännen (Ingmansson & Larsson 1987), *Palissaderna*, *Gamla fiskfabriken*, *Sankt Görans*, *Säveskolan*, *A7-området* mot "Torsgatan", *Rävången*, *Follingbo* tipp i skog, *Väskinde* Butter många ex, *Lummelunda* nordsidan av f. d. soptippen, "en hel skog", *Hellvi* Hide vid Bångån, vid vägkanter och vid kyrkan i en fårhage,

Levisticum officinale, libbsticka, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Libbsticka omnämns i svenska läkeböcker från 1400–1500-talet (Lyttkens 1904–06) och att den verkligen odlades mot slutet av 1600-talet är helt säkert (Hylander 1970).

Från Gotland omnämns den i manuskript 1811 (Landeberg 1811) och första gången i tryck 1869 (Eisen & Stuxbergs 1869). K. Johansson (1897) karakteriserar den ”såsom förvildad bibehållande sig i enstaka grupper” och exemplifierar med åtta lokaler. I dag är ungefär dubbelt så många förekomster noterade. Flera av dem ligger på tomtmark, ofta invid en vägg på något av gårdshusen. Ibland växer den vid en häck eller vid en gödselstad, på en husgrund eller kanske utkastad på en skräphög eller i ett odlingsröse. På åtminstone några av de angivna lokalerna måste man förutsätta att den är självspriidd. Från Häftings i *Hangvar* har detta särskilt angivits (TK SK). Vi karakteriserar den därför som förvildad och bofast, även om den alltid håller sig nära bebyggelse eller odlingsmark och i många fall knappast har lämnat den plats där den ursprungligen odlats.

Linde Myrungs, vid ligustersnår och gödselstad utanför gård (JP), *Gammelgarn* N Sjaustru och vid Sysne (MT), *Östergarn* Haugstajns, ruderat-skräphög/stenhög (IM EB) och Djupvika utanför gård (UG), *Mästerby* NO Bander, i odlingsröse (BGJ), *Vall* Levide, vid ladvägg (BGJ), *Visby* nära Österport (GI), *Boge* Vike (DR), *Stenkyrka* nära skolan (IE), *Hangvar* Lunds, på husgrund nära lada, Trekanten, gräsmark, samt cirka 500 m sydväst därom, ett ex. på skräpupplag på hällmark, Kassle (södra gården), husruin (alla TK), Häftings, tomtmark, självspriidd (TK SK), *Lärbro* SV Nors vid uthusvägg (JP), *Fleringe* Hau, vid gårdshusen, mycket (GBF).

Myrrhis odorata, körvel, *NfI*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Omnämnd i danska örtaböcker redan under 1300-talet (Harpestreng enligt Lange 1994). På Gotland odlades den med säkerhet redan omkring 1700, då den samlades av Münchenberg. Han använde, liksom Paulii (i *Flora Danica* 1648) och Rudbeck, namnet ”Spansk Kiörfwel”. På Gotland har även ”Söitkörvel” och ”söitäkärvel” använts (Gustavsson 1947). Från Gotland noterades körvel av Landeberg 1811 (i manuskript) och i tryck först 1827, förvildad utanför *Visby* (Säve 1827). K. Johansson (1897) betecknar den som sällan förvildad. I dag får den betraktas som mindre allmän på Gotland med ett trettiotal lokaler, företrädesvis på mellersta delen. Ofta står den i ett kraftigt bestånd i en vägkant, men gårdsmiljöer är också vanliga biotoper. Körveln är mycket livskraftig och vi har observerat flera bestånd som stått kvar under tjugo år. Vid Kungsladugården i *Visby* noterades den 1910 (Johansson 1910) och här finns den ännu kvar.

Vamlingbo, *Sproge*, *Eksta* Stora Karlsö, *Garde*, *Ardre* två lokaler, *Gammelgarn*, *Sanda*, *Eskelhem*, *Tofta* flera lokaler, *Roma*, *Atlingbo*, *Vall*, *Visby* flera lokaler, *Anga*, *Bro*, *Väskinde*, *Hejdeby*, *Ekeby*, *Bäl*, *Tingstäde* och *Lärbro*.

Pastinaca sativa var. *sativa*, palsternacka, *NfI*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Allmän.

Förekomsten av palsternacka i Norden kan inte med säkerhet följas längre tillbaka än till 1600-talet (Lange 1994, Lyttkens 1904–06). Den samlades på Gotland 1701–02 av Münchenberg, som skrev att den fanns i trädgårdar. Han kallar den palsternacka; detta namn förekommer i flera svenska böcker under 1600-talet. Första omnämmandet i tryck, från en åker nedanför Högbro i *Roma* (Säve 1837) tyder på att den här kan ha kommit ut med frön från odlade exemplar. Vid sekelskiftet betecknar K. Johansson den som förvildad flerstädes (motsvarande ”mindre allmän”), möjligen spontan på en

strandnära lokal (Johansson 1897). Det är intressant att notera att palsternacka helt saknas i Hultemans välsorterade herbarium från samma tid.

I dag är palsternacka framför allt en vägkantsväxt, som förekommer allmänt, om än med vissa utbredningsluckor, på Gotland. Den kan också påträffas i störd mark, som kanalskärningar, grustag, jordhögar.

På norra Gotland förekommer även sällsynt den tät håriga vildpalsternackan, var. *sylvestris*. Den noterades redan 1917 från stranden söder om Slite (Fries 1917). I dag finns de rikligaste förekomsterna i *Hellvi*. Den har troligen ursprungligen kommit in oavsiktligt med sjöfarten.

Petroselinum crispum, persilja, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

I dag möter man oftast persilja i en krusbladig form, men en form med släta blad odlas också. Därutöver odlar man även rotpersilja, som är en rotfrukt med frisk och ren arom, starkare i smaken än palsternacka och friskare än selleri. Namnen "Petersilia", "Petrocilia" förekommer i svenska läkeböcker från 1400–1500-talen, och Rudbeck (1685) skiljer mellan gemen persilja och kruspersilja (Lyttkens 1904–06). På Gotland samlades persilja av Münchenberg 1701–02, och av hans namn, "Apium hortense vulg., Petroselinum vul. sativum", framgår att det är den "gemena" bladpersiljan som han samlat. Första belägget av kruspersilja på Gotland är från *Hejde* prästgård 1882 (Hulteman).

Som förvildad omnämns persilja först 1914, från *Ardre* Ljugarn på "afskrädeshög vid stranden sept. 06" (Aulin 1914) och, mer tydligt förvildad, 1917, "i branterna norr om Kopparsvik på grof stenur" (Johansson 1917). På Kopparsvik i *Visby* samlade Johansson den redan 1908. På belägg (som visar en planta med släta blad, VI) har han antecknat "förvildad (själsädd)". Ett halvsekel tidigare hade persilja även samlats vid Gamlahamn i *Visby* av Westöö (VI) men det finns ingen anteckning om hur den växte där.

Från våra dagar finns bara en uppgift om en mera konstant förekomst, från *Västerhejde* Ygne, där kruspersilja förekommer rikligt spridd och naturaliserad på klapper inom ett mindre område (GI 1990, Ingmansson 1997). Därutöver har några förekomster av tillfällig natur observerats:

Öja SV Valar fyr, trädgårdsavfall samt Burgsvik, vägkant (BAI 1987-88), *Klinte* Klinteberget, på brännfläck, krusbladig (GI), *Träkumla* Myrhamen, iordningställt grustag (GI), *Rute* soptipp vid Gåsmyr (JP 1992), Skoldrebacke jordhöj i grustag, slätbladig (BGJ 1993), *Fleringe* cirka 800 m S Bläse, på skräphög, krusbladig (GI 1994) samt *Fårö* Sandön, spridd ut i strandgruset från husen i S:t Anna (möjligen naturaliserad, Ingmansson & Petersson 1989).

Peucedanum ostruthium, mästerrot, *NFl*, *SvFl*

Kvarstående. – Utgången.

Mästerrot är en ört med medeltida anor i Norden och med ett etablerat rykte som läkeväxt. I Sverige finns den omnämnd från 1400-talet (Lyttkens 1904–06). När den odlas bildar den kraftiga, långlivade bestånd, och på fastlandet har vi observerat mycket stora bestånd på äldre, övergivna tomter. Så inte på Gotland. K. Johansson skriver att den "förekommer sällsynt i gräsvallar i gamla trädgårdar" och nämner två lokaler, i *Endre* 1855 och *Eksta* 1879 (Johansson 1897). Senare lägger han till *Näs*, i trädgård, *Fide* i vägdikey, *Fröjel* vid landsvägen (Johansson 1910). På inga av dessa lokaler har vi återfun-

nit mästerroten och inga nya lokaler har tillkommit. Arten finns numera i odling på Gotland, men materialet till denna odling har sitt ursprung på fastlandet (BL).

[*Sium latifolium*, vattenmärke, *NFL*, *SvFl*]

Status osäker. – Utgången.

Av denna art föreligger några oklara uppgifter. Wahlenberg (1805) redovisar den från *Vall*, och denna uppgift återkommer senare hos Säve (Säve 1837). K. Johansson ifrågasätter uppgiften ("ej sedd av senare botanister") liksom en uppgift från *Väskinde*, där han antyder att en felbestämning föreligger. Däremot kommenterar han: "I senare tid är däremot växten införd till *Hejde* där den sprider sig (An)." Några uppgifter om artens vidare öden i *Hejde* har vi inte kunnat finna. Vi vet inte heller om den införts avsiktligt eller oavsiktligt.

Enligt en tidningsartikel av Arvid Ohlsson 1966 förekom vattenmärke då i "en kvarndamm på norra Gotland". Uppgiften har inte gått att få bekräftad och i avsaknad av belägg betraktar vi den inte som en medlem i 1900-talets gotländska flora.

Primulaceae

Lysimachia nummularia, penningblad, *NFL*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Penningblad är inhemsk i södra Skandinavien, men på Gotland är den säkerligen införd. När den första gången rapporterades från Gotland skedde det med kommentaren "in horto urbis Wisby": i trädgård i staden *Visby* (Rosén 1821). K. Johansson har bara tre lokaler att tillägga, *Klinte* mellan Strands och Valda (Johansson 1897) – där samlades den så sent som 1923 av E. Th. Fries (GB) – samt *Klinte* vid kyrkan och *Eskelhems* station. Fries belägg från 1923 visar på en kännetecknande egenskap hos penningblad, att den är envis och långlivad. Odlad i trädgård kan den också lätt bli ett besvärligt ogräs. I dag känner vi ett dussin lokaler, alla starkt kulturbundna. Troligen har den kommit ut från odling i den omedelbara närheten eller, i några fall, med trädgårdsutkast. I egen trädgård har vi enbart observerat vegetativ spridning, vilket emellertid är mer än tillräckligt. Med tanke på penningbladets livskraft och långvarighet betecknar vi den som bofast snarare än kvarstående.

Vamlingbo V Mickels, på botten av ett gammalt grustag under videbuskar (BL), *Grötlingbo* N Domerarve, i skuggig vägren utanför hus (BGJ), *När* vid vägkors 1,2 km O Hallbjänne, vid torpruin (PLu), *Lye* Smiss cirka 300 m SSV boningshuset (GBF), *Gerum* 300 m N kyrkan, i skog utanför hus, även något öster därom (Sn), *Väte* cirka 700 m V Sorby, i dike (JP), *Björkel/Roma* Romakloster (Nilsson 1981, EBJ), *Anga* 150 m NO kyrkan i stenrös (LJ), *Visby* på Lantmännens tidigare tomt vid Söderväg samt vid Annelund, ogräs i hallonland m.m., troligen inplanterad (BL), *Hangvar* västra delen av Irevik nedom fornborgen, i buskage vid bergrot samt 600 m SO Häftings, förvildad i gräsmark i tomtkant (TK SK), *Lärbro* Hångers källa, under buskage vid ingången (EBJ).

Lysimachia punctata, praktlysing, *NFL*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Praktlysing finns noterad som trädgårdsväxt i Norden från 1860-talet (Lange 1994). I Skåne kommenteras den av Lilja som "Odlad och stundom i parker och trädgårdar förvildad." (Lilja 1870). När den kom till Gotland har vi inte lyckats få kunskap om. Nu

är den i varje fall ganska vanlig i odling, något känslig för sommartorka men annars kraftigt växande och rikt blommande.

Som förvildad omnämns den först 1985, från soptippen i *Visby* (Larsson 1985 s. 10). I dag är den känd från ytterligare drygt tjugo lokaler från *Öja* till *Rute*. Vägkanter träder fram som omtäckta biotoper. Flera noteringar har gjorts från jordhögar, komposter och diverse trädgårdsutkast. Några skenbart mer opåverkade biotoper nämns: *Stenkumla* glänta i tallskog på sand (JP), *Endre* i blandskog (JP), *Arde* i vätkant (OB) och *Gerum* i vät (Sn). I det sista exemplet har dock noterats att det handlar om ett soputkast i väten (en dryg km från bebyggelse!). Det är mycket möjligt att även de övriga lokalerna har sitt ursprung i utkast.

[*Primula elatior*, lundviva, *NFI*, *SvFI*]

Angiven som odlingsrest i förteckningen över Gotlands kärlväxter i Rindi 1994. Vi för, med viss osäkerhet, de fynd som noterats under detta namn till *Primula* $\times$ *polyanthus*, trädgårdsviva, se nedan.

Primula $\times$ *polyanthus*, trädgårdsviva

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Lundviva är till sitt växtsätt mer en skogsväxt än gullviva och jordviva. Den rena arten, med blekgula blommor, har vi inte med säkerhet sett på Gotland, utan det som vi stött på i trädgårdar, och någon enstaka gång även ute i naturen, är olika odlingsformer. Lundviva skiljer sig från gullviva genom:

Blad elliptiska med nedlöpande bladbas. Mer långhårig, blomställning ensidig, åtminstone några blomskaft längre än hos gullviva. Foder inte "upplåst" som gullvivans, fodertänder spetsiga, längre än breda. Krona upp till 2 cm diameter, med platt bräm.

De former som vi sett i trädgårdar har oftast ännu större krona, omkring 2,5 cm diameter, och de förekommer i andra färger än vildartens blekgula. De har ofta noterats under namnet *Primula elatior*; en sådan form finns samlad av Hulteman från en trädgård i *Mästerby* 1884 under namnet "*Primula elatior flore rubro*". Vi har fört samtliga rapporter under namnet *P. elatior* till hybriden *P. $\times$ polyanthus*. Till de flesta fynden finns kommentarer om att det rör sig om odlade former, och i några fall är blommans färg också angiven. I avsaknad av belägg kvarstår en osäkerhet i frågan om något eller några fynd kanske är former av lundviva och inte hybrider.

De angivna lokalerna ligger i anslutning till trädgård eller i betesmark eller ängsmark. Förekomsten av trädgårdsvivan har troligen ofta sitt ursprung i trädgårdsutkast, men man kan också tänka sig att den från början planterats ut med avsikt.

En intressant förekomst finns vid kyrkogården i *Fröjel*, där den säkerligen ursprungligen planterats men sedan lyckats sprida sig cirka 100 m österut vid foten av Styrmansberget. På kyrkogårdens gräsmatta, i en jordblotta, växer förutom de rödviolett blommande plantorna, även rent blekgula exemplar (återkorsningar?), till utseendet påminnande om lundviva, *Primula elatior* (GI). Övriga lokaler:

Hamra Vändburg, fyra närbelägna lokaler, 600 m SSV hamnen, 2–300 m V hamnen samt 500 m N hamnen (LÅP), belägg från en av lokalerna visar en planta med ensidig blomställning, blommor ca 2,5 cm diameter, platt blåviolett bräm med gräddgult öga, fodertänder kronbladslika, blåviolettera), *Fide* (JP), *Gerum*, Smiss, förvildad trädgårdsform vid dike i byn (Sn), *Eksta* O Grymlings, i ängsmark, röd-

gul (GI, antecknad som trädgårdsviva), *Ardre*, i dikeskant intill Mullvalds änge (OB), Ljugarn, vid campingen, i fuktstråk nära hus (JP), *Buttle* 1,2 km SSV Buttlegårde, i betad änge, odlad form med rödbrunorange kronbräm (JP), 350 m SSO kyrkan, i lövskog just väster om en trädgård, med rödbrunorange kronbräm, även en gul-blå form (JP), *Lummelunda* strax NO kyrkan, odlad form (NJ),

Primula veris, gullviva, *NFl*, *SvFl*

Bofast. – Allmän, sällsynt förvildad från odling.

Gullviva är inhemsk på Gotland. Den förekommer i torr-frisk ängsmark, företrädesvis i ljusa lägen, ibland i gles skog- eller buskmark. Den är allmän över hela ön, och noterades redan av Fuiren och Sperling på deras resa på Gotland 1628 (Fuiren 1662). Det tidigaste belägget finns i Münchenbergs Herbarium vivum, samlat 1701–02. I äldre gräsmattor är gullviva en ganska vanlig syn, och många sparar de blommande plantorna vid gräsklippningen.

Gullvivan odlas också i trädgårdarnas rabatter, och då ofta i en form som har mer rött i blomman. För övrigt är den helt lik den vanliga gullvivan. Denna röda gullviva ses av och till ute i naturen, oftast i ängsmark. Vi förmodar att den i dessa fall från början avsiktligt planterats ut i ängst, liksom man ibland gjort med arter som påsklilja och snödroppe.

Med röda blommor: *Sundre* S Skoge i beteshage (några ex. flyttade till rabatt i Västergårde i *Sundre* självspred sig sedan där, SH), *Eskelhem* 200 m S kyrkan, i änge (EBJ), 200 m SSV Ansarve, i lövskog (EBJ), *Atlingbo* 300 m SSO L. Atlings i betad lövhage (BGJ), *Västerhejde* Kuse äng (EBJ). Troligen underrepresenterad i inventeringsprotokollen.

Primula veris × *vulgaris*, gullviva × jordviva

Tillfällig? – Sällsynt.

Jordvivan är i Sverige möjligen inhemsk i Skåne, även om de ursprungliga förekomsterna inte finns kvar. Den har också odlats under lång tid, på Gotland av Hulteman 1924 i *Klinte* prästgård (äldre uppgifter har vi inte påträffat); den ännu ganska vanliga formen med bleka, nästan vita blommor. Den trivs mycket bra på Gotland, gärna i lätt skugga, men växer fint också i rabatt i öppet läge, blommor tidigare än lundviva och jordviva, och när sommartorkan kommer brukar den gå i vila. Man odlar också former i andra färger, men det är bara den blekgula och den vita som vi observerat kunna sprida sig med frön i trädgårdar.

I Danmark, på Möns klint, där jordviva, gullviva och lundviva växer vilt tillsammans, har vi observerat att jordviva och gullviva villigt korsar sig. I egen trädgård (BGJ, med både gullviva och jordviva) har vi också funnit hybridexemplar. I detta fall är det säkert fråga om en spontan hybrid. En sådan kan man knappast räkna med att påträffa på större avstånd från föräldraarterna.

Hybriden påminner om en gullviva, men har större blommor med platt kronbräm, och bladen har en nedlöpande bas. Den har jordvivans blekgula färg, något mer orange mot svalget, men odlade former förekommer i färger från vitt till mörkviolett.

Utanför trädgård har hybriden noterats från *Dalhem*, nära järnvägsparken (GI 1990). Vi vet inte om den lyckats hålla sig kvar där, och karakteriserar den därför med tvekan som tillfällig.

Oleaceae

Forsythia × intermedia, hybridforsythia, *TrBu*

Kvarstående. – Sällsynt.

Hybridforsythian drogs upp i Tyskland under 1880-talet och kom till Danmark kring sekelskiftet (Lange 1994). Föräldrarna, hängforsythia, *F. suspensa*, och *F. viridissima*, har funnits i odling något längre. De första beläggen av forsythia från Gotland är just *F. viridissima*, från DBW:s trädgård 1896 (K. Johansson i VI) och hängforsythia, samlad av Hulteman 1918, odlad i *Klintehamn*. På etiketten har Hulteman också skrivit namnet forsbuske.

Hybridforsythian odlas för sin vackra vårbloknings skull och är ganska allmän i trädgårdar. Dessutom säljs även hängforsythia på Gotland, men den är inte alls vanlig i odling. I naturen har forsythia noterats vid två tillfällen: *Visby*, i grustaget vid Hällarna öster om Palissadgatan (BL 1986, som hybridforsythia) samt *Hellvi* cirka 350 m S St. Ire (BL som *Forsythia* sp.). Troligen är båda fynden hybridforsythia, men eftersom beläggeexemplar saknas, kan man inte helt utesluta hängforsythia.

Ligustrum vulgare, liguster, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Tämligen allmän.

Liguster är inhemsk i delar av Norden, men på Gotland saknades den helt fram till dess att den började odlas, då framför allt som vintergrön häckväxt. Första belägget från odling togs i *Mästerby* 1884 (Hulteman) och som förvildad, ”vid en öfvergifven byggnadstomt” i *Othem* 1902 (K. Johansson, UPS). Under 1900-talet har den spritt sig starkt på Gotland. Bengt Pettersson skriver att den ”har från odlingar spritt sig över flera delar av Gotland, särskilt trakten österut från Visby, i Follingbo och Hejdeby samt Endre men även i trakten av Kappelshamn... Om utvecklingen fortsätter kommer arten att bli allmän över stora delar av ön, åtminstone i och omkring hällmarksområdena.” (Pettersson 1958 s. 64). Citatet visar exakt vad som kommit att hända under de fyrtio år som gått sedan det skrevs. På hällmarksområdena får man i dag betrakta liguster som allmän, och den förekommer också, men mera glest och ofta bara i enstaka exemplar, i övriga delar av Gotland. Den är noterad från omkring 500 km-rutor, vilka emellertid är ganska ojämnt fördelade. På några av lokalerna står den kvar från tidigare odling, men till merparten av dem är den säkerligen fågelspridd.

Syringa josikaea, ungersk syren, *TrBu*

Kvarstående. – Sällsynt.

På A7-fältet i *Visby*, vid Lilla Törneqvior, på en ödetomt står ännu kvar rester av en odlad syren, knappt en meter hög, med några rotskott i närheten. Bladen är avsmalnande mot basen, fint håriga i kanten, annars kala, och har nersänkt nervatur, så att de ser svagt rynkiga ut, översidan är mörkare än undersidan. Det rör sig om ungersk syren, en europeisk art, som troligen togs i odling mot slutet av 1800-talet; i Danmark odlades den 1871 (Lange 1994). På Gotland odlades den i DBW:s trädgård redan 1884 (K. Johansson, VI). Under 1900-talet har även kinesiska arter, som hängsyren, *S. reflexa*, och dess hybrid med ungersk syren introducerats i odling. De har ännu inte visat sig ute i naturen.

Syringa × persica, persisk syren

Kvarstående. – Sällsynt.

Odlad i Norden åtminstone sedan slutet av 1700-talet (se Lange 1994). På Gotland fanns den i DBW:s trädgård under 1880-talet (K. Johansson, VI). Hulteman har också samlat den från skolträdgården i

Klinter 1920. Numera är den inte vanlig. Vid Bjärges i *Vamlingbo* finns ett träd kvar, säkerligen ursprungligen planterat (BL).

Syringa vulgaris, syren, *NFL*, *SvFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Allmän.

Syren är inhemsk närmast på Balkan. Från de dåvarande turkiska områdena kom den till Österrike och Italien under 1500-talet (Wien 1562, Botaniska Trädgården i Padova 1565) och spred sig till Europas trädgårdar. Under 1600-talet fanns den redan i Sverige (Rudbeck 1685), men när den började odlas på Gotland vet vi inte. K. Johansson skriver att den odlades i DBW:s trädgård i *Visby* vid tiden för trädgårdens anläggning på 1850-talet (Johansson, 1914 s. 76). Däremot tar han inte med den i gotlandsfloran 1897, fastän den några år tidigare rapporterats från taket av S:t Lars ruin i *Visby* (Lindman 1895). Den har spridit sig starkt under 1900-talet och finns nu allmänt över hela Gotland, även på Sandön. Ofta finner man den kvarstående på övergivna boplatser eller vid ägogränser, men den är inte ovanlig på platser där man dumpat jord eller skräp, och den kan också växa i låga, vida snår på torrängar och hållmarker, utan att man där kan se spår av bebyggelse eller utkast. Bengt Pettersson skriver att den ”är ofta självsådd”, vilket är mycket troligt, även om de flesta förekomsterna säkert härrör från tidigare odling eller från utkast innehållande rotfragment. Vi har även iakttagit syren på de lodräta ytorna av *Visby* ringmur, och i det fallet är det helt säkert fråga om fröspridda exemplar. Märkligt nog har vi inte observerat fröplantor i trädgårdar där syren odlas. Rotskott finns däremot i överflöd.

Apocynaceae

[*Vinca major*, stor vintergröna]

Odlad.

Stor vintergröna skiljer sig från vintergröna genom mer upprätt och luftigt växtsätt, inte så mattbildande, och genom större blad, som också är mycket bredare, mer äggrunda, med tvär bas. Blommor ensamma, på håriga skaft. Den är ömtåligare än vintergröna, men odlas på några håll i *Visby*, i DBW:s trädgård åtminstone sedan 1884, dvs i mer än 100 år (enl. belägg i VI). På Birgers gränd har den vandrat ut i gatstenen i kanten av gatan, mot ett plank som avgränsar trädgården. Troligen rör det sig om en utpost av ett planterat bestånd.

Vinca minor, vintergröna, *NFL*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Tämigen allmän.

Vintergröna är en växt med medicinska egenskaper, och den finns omnämnd redan i medeltida skrifter (Lange 1994). Vi har emellertid inte lyckats finna äldre uppgifter på att den faktiskt odlats på Gotland under äldre tid. Att Münchenberg inte nämner den 1701–02 visar att den i varje fall inte var vanlig då. Vårt äldsta belägg av vintergröna är från *Hejde* prästgård 1882, där den då odlades (Hulteman). På etiketten är namnet ”grafgröna” antecknat, vilket tyder på att arten då var mest känd som gravväxt. I Liljas skånska flora (Lilja 1870) står den också som odlad ”helst å kyrkogårdar”, men den

Bollmåra, *Phuopsis stylosa*, i trädgård i Vall. Foto: B. G. Johansson 20 juni 1982.

anges här också som förvildad. Första belägget från en förvildad förekomst på Gotland är från Stenstu i *Västerhejde* 1901 (K. Johansson, UPS).

Numera finns vintergröna på flera hundra lokaler över hela Gotland, troligen alltid som kvarstående efter tidigare odling eller utkast av trädgårdsjord. Frukter har vi aldrig observerat här; de utbildas troligen inte i Sverige. På många lokaler har den spritt sig vegetativt, så att den nu täcker stora ytor, framför allt som bottenvegetation i buskmark eller skogsmark. Denna vegetativa spridning är så omfattande att vi betraktar arten som bofast på Gotland.

Rubiaceae

Phuopsis stylosa, bollmåra.

Tillfällig. – Utgången.

Bollmåra började troligen odlas på Gotland mot slutet av 1800-talet. Det äldsta belägget är taget i Sanda prästgård 1884 (Hulteman). Den kallades då korsblad, vilket namn ännu används i Danmark. I Danmark är den tidigaste uppgiften om försäljning från 1876, men den har varit känd, och troligen även odlad, tidigare (Lange 1994). I Visby noterades den nära hamnen 1898, första uppgiften som vildväxande i Sverige (Witte 1904, Hylander 1970). K. Johansson kommenterar (Johansson 1910) att den förekom tillfälligt, och att den under flera årtionden varit odlad i Visby.

Bollmåra odlas ännu på Gotland, men det är ingen vanlig växt. Den bildar stora, utbredda bestånd med runda, rosa blomsamlingar. Blommorna har långt utskjutande stift. Bollmåran är mycket konkur-

renskraftig och klarar sig väl även i gräsmark. Däremot har vi inte observerat att den frösprider sig i trädgården, och vi saknar helt uppgifter om aktuella förekomster i naturen.

Rubia tinctorum, krapp

Kvarstående. – Sällsynt.

Krapp är en gammal färgväxt, vars rötter användes att färga rött. De tidigaste svenska omnämningarna går tillbaka till 1600-talet. Ännu under 1700-talet torde den inte ha odlats på Gotland, eftersom den inte kommenteras av Münchenberg eller Linné – däremot påträffar Linné krapp som odlad vid flera tillfällen under sin skånska resa åtta år senare (Linnæus 1751). På Gotland användes under denna tid färgmåra för rödfärgning. Linné skriver därom (Linnæus 1745b):

”Med Rötterna brukar man här allmänt färga Ullgarn rött, som kokas med det aldrasuraste Dricka...”

Under förra hälften av 1800-talet började krapp odlas av Tobias Lang (Olofsson, 1945 s.103). Han använde det för egen färgning och hade åkermark i det område av södra Visby som nu kallas Langes hage. Om krappodlingen haft större spridning kan vi inte säga, men för något år sedan observerades ett kvarstående bestånd i Visby, på A7-fältet en liten bit norr om Lilla Törneqvior, i ett dike mellan två fält (JP 1995). Det är ett stort snår, någon meter tvärs över, med kraftiga sträva skott, och stora, rätt styva, mörkgröna blad med tydliga nerver. Blommorna är gula, och vi har inte märkt att det utbildas mogna frukter. Krapp odlas i några trädgårdar i Visby; i DBW:s trädgård odlades den redan på 1880-talet (herb. VI), men den ger inte heller i trädgård mogen frukt.

Convolvulaceae

Calystegia pulchra, rosenvinda, NFl, SvFl

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Rosenvinda publicerades förvildad i Sverige först 1878, men det finns belägg av arten från 1860-talet. Från Gotland finns ett belägg från ”Hort. Visbiæ” 1863, dvs från trädgård i Visby, kanske DBW:s trädgård (se Hylander 1949). I övrigt saknar vi äldre uppgifter från Gotland. De nuvarande förekomsterna i odling är emellertid i flera fall åtskilliga decennier gamla.

De förekomster av rosenvinda som påträffats ute i naturen härrör med säkerhet från utkast av jord innehållande rotfragment. Den är utomordentligt stark som roto gräs och sprider sig utan svårighet över långa sträckor i trädgården. Eftersom den i åtminstone ett fall, i Bäl (se nedan), lyckats etablera sig i ett stort bestånd väljer vi att beteckna den som bofast.

Fardhem (JP), Alskog 700 m SSV Snausarve, ruderat (GBF), Atlingbo, strax SV kyrkan, vägren invid en hästhage nära gård (BGJ), Björke Romakloster, S om samhället i utkanten av grusupplag samt vid kvarnen V om samhället i vägkant (EBJ), Dalhem Nygårds, ”Stall Dalhem”, klängande på vedstapel (GI), Visby vid nedfarten till Kolens kvarn, strax före grindarna (EBJ), Bäl nära vägen mot Hejnum NO om Ösarve, ett stort bestånd i stenskravel (AL).

Calystegia sepium ssp. *spectabilis*, skärvinda, NFl, SvFl

Kvarstående. – Sällsynt

Den rosablommiga rasen av *Calystegia sepium* har noterats från två gotländska lokaler: Follingbo O Lillmyr, kvarstående efter utkast i skog (BL), Othem, ett exemplar i en oxbärplantering S om Cementa i Slite (JP 1994). Den har förmodligen i båda fallen kommit ut med jord från någon odling.

Krapp, *Rubia tinctorum*, växande i dike på A7-fältet i Visby. Foto: Jörgen Petersson 1996.

Möjligen hör också en rosablommande *Calystegia*, antecknad från Fridhems kaffestuga som *C. sepium* hit (GI).

Polemoniaceae

Phlox paniculata, höstflox

Kvarstående. – Sällsynt.

Höstflox är en nordamerikansk art som introducerades i Europa 1730 (Rix & Phillips 1991). I Danmark började höstflox säljas av plantskolorna mot mitten av 1850-talet (Lange 1994) och troligen är den ungefär lika gammal i Sverige. Det äldsta gotländska belägget är från *Hejde* prästgård 1882 (Hulteman). Numera är den ganska vanlig i gotländska trädgårdar, en tålig och vacker växt, vanligen med vita eller rosa blommor, men ett stort antal odlingsformer, även i färger som rött och mörkrosa och violett, finns att tillgå. Några former har en ljus blomfärg med mörkt öga. Det föreligger ett aktuellt fynd av höstflox från *Etelhem* Lugnet, ett bestånd med mycket ljust rosa blommor vid en skogsväg, i gräs, ett femtiotal meter från ett hus, varifrån den troligen kastats ut med trädgårdsavfall eller jord (BGJ 1996).

Hydrophyllaceae

Phacelia campanularia, klockfacelia eller

Phacelia minor, trattfacelia

Tillfällig. – Sällsynt.

Från *Klinte*, stranden i södra delen av socknen har trattfacelia, *Phacelia minor*, rapporterats växande i ett "typiskt gotländskt stentråg" (MI). Det är en ettårig växt med ursprung i torra, heta marker i Californien. Den har stora blå klockformade blommor med utskjutande ståndare, bladen är grovt tandade, lite krusiga i kanten (en teckning finns i Lids flora, Lid 1963). Den introducerades i odling under andra halvan av 1800-talet; det äldsta gotländska belägget är från *Hejde* 1885 (Hulteman).

Vi har inte kunnat styrka att trattfacelia verkligen odlas i dag. De frön som finns att köpa är från den snarlika arten klockfacelia, *Phacelia campanularia*, en annuell med samma geografiska ursprung som trattfacelia. Det äldsta gotländska belägget av denna art är från *Klinte* prästgård 1916, där Hulteman själv odlade den.

Eftersom vi saknar belägg från det nutida fyndet, kan vi inte helt bestämt uttala oss om arttillhörigheten. Med tanke på att flera fröfirmor säljer frön av klockfacelia är det kanske troligt att det i själva verket är denna art som påträffats och inte trattfacelian.

Phacelia tanacetifolia, honungsfacelia, *NFI*, *SvFI*

Tillfällig. – Sällsynt.

Under senare tid har honungsfacelia blivit allt mer vanlig i odling. Den beskrivs ibland som en biväxt, men man ser den kanske oftare odlad som en tillfällig fånggröda (den sås in efter skörd av huvudgröda och tar upp den frigjorda näringen). När den blommar för fullt både syns och hörs den: fältet lyser i lavendelblått och surret från bin hörs även på avstånd. Även denna *Phacelia*-art har introducerats från sydvästra USA under 1800-talet. På Gotland odlades den i *Klinte* prästgård 1916 av Hulteman. Den först publicerade uppgiften från naturen är bara ett år yngre, från banvallen i *Martebo* 1917 (Fries 1920). Några år senare, 1922, noterar Fries den från Odvalls i *Klinte* (Fries 1925). Eftersom Odvalls ligger mindre än en km från prästgården ligger det nära till hands att anta att detta fynd har sitt ursprung i någon odling i prästgården eller däromkring. Honungsfacelian är även samlad

i *Lärbro* Vägome 1942 (Fries, GB).

Men det är först under senare år, när honungsfacelian börjat odlas i stor skala, som uppgifterna om förvildade exemplar börjar bli vanligare. Under 1990-talet har åtta fynd inrapporterats:

Guldrupe Krasse, i djurfålla vid ladugård (JP), *Ardre* N Halsgårde, kvarstående efter tidigare års odling i en liten odlingslott (BL), *Gammelgarn* Sjaustre, spridd från odling (MT), *Östergarn* O kyrkan i sandig trädad åker (BGJ), *Eskelhem* S Lingsarve, i åkerkant (EBJ), *Hangvar* S Elingsfors, i åkerträda och N Elingsfors, rikligt i åkerren samt Bäcks, i gårdskant (TK SK), *Stenkyrka* NV Elingsfors (i Hangvar), rikligt i fuktiga hjulspår på åkerväg (TK).

Boraginaceae

Borago officinalis, gurkört, *NFl*, *SvFl*

Tillfällig. – Sällsynt.

Gurkört är en art med medeltida traditioner i Norden. Den omnämns redan i handskrifter från 1400–1500-talet (Lyttkens 1904–06). Bruket att pryda sallad med blommorna finns noterat redan i Liljeblads flora (Liljeblad 1792). Det förekommer fortfarande. På Gotland saknar vi uppgifter om gurkört fram till 1884, då den insamlades från odling i *Mästerby* av Hulteman. K. Johansson publicerar den som förvildad 1910: "förekom ett år vid Sandbryor vid Visby" Han samlade den redan 1898 på "avskrädeshögar vid Skrubbs" i *Visby* (UPS).

Fastän gurkört inte är särskilt ovanlig i trädgårdar och där sprider sig mer än tillräckligt med frö, har vi bara fått in nio rapporter om förvildade, enstaka exemplar:

Sundre öster om kyrkan (SH), *Havdhem* 400 m S om Hallbjäns samt någon km V om Rommunds (WRJ), *Fardhem* S om Tummelbos (NB), *Hemse* 350 m N St. Ringome, i skräphög (GI), *Fröjel* 400 m N Däpps, ett litet exemplar på sandplan (GI 1992), *Visby* Hällarna SV om Kungsladugården (JP 1986), *Yttre Furulund*, ett exemplar i ogräsåker 1984 (HSt), *Terra Nova* mellan Linds växthus och Arbetarrörelsens hus, totalt tre exemplar på nyanlagd cykelväg 1996 (JP).

Myosotis sylvatica, skogsförgätmigej, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Tämiligen allmän.

Skogsförgätmigej är inhemsk i södra Sverige men inte på Gotland. Den tidigaste uppgiften om dess förekomst här är så sen som från 1888, då den angavs från fyrstationen vid Gotska Sandön och från *Hejde* kyrkogård, härifrån "trol. förv." (Ahlfvengren 1888). Något år tidigare hade den samlats, under namnet "trädgårdsförgätmigej" från en trädgård i *Mästerby* (Hulteman) och från Klintehamn (GB). Ännu vid sekelskiftet har K. Johansson bara en lokal att tillägga, vid parken vid Stora Hästnäs i *Visby*. Av herbariebelägg framgår att den även odlades i parken vid Länna i *Visby* (VI).

Under 1900-talet har skogsförgätmigej spritt sig kraftigt. Vi känner i dag ett femtiotal förekomster, koncentrerade till mellersta Gotland, upp till *Lärbro* i norr (på Gotska Sandön finns den inte längre kvar). Ett par utpostlokaler från *Vamlingbo*, *Öja* och *Fide* är också noterade. Den växer med förkärlek i lövskog eller skuggig ängemark. Man kan också finna den i anslutning till trädgårdar eller kyrkogårdar. I några fall har den kommit ut med trädgårdsutkast på jordhögar, soptippar eller liknande.

Pentaglottis sempervirens, hästtunga, *NFl*, *SvFl*

Kvarstående. – Sällsynt.

Hästtungan hör hemma i sydvästra Europa, men har naturaliserats i andra delar av Europa. På Gotland påträffades den 1988 i ett stort bestånd vid en stenmur i parken till Allekvia tingshus i *Endre* (ETo, publ. Petersson 1989). Med tanke på att K. Johansson och E. Th. Fries har publicerat åtskilliga växtfynd från Allekvia, t. ex. uppländsk vallört 1910, kan man vara säker på att hästtungan är inkommen under senare tid. När eller hur den kommit in vet vi emellertid inte. Vi har uppgifter om att den odlats i Norden sedan 1800-talets början (Lange 1994) men vi har aldrig sett den till försäljning på gotländska plantskolor. Det är därför med viss tvekan som vi betecknar den som kvarstående från odling.

[*Pulmonaria officinalis*, lungört, *NFl*, *SvFl*]

Odlad.

Denna art, som är inhemsk i södra och mellersta Sverige men inte på Gotland, har noterats från Josefinakällan i Palissaderna i *Visby* (BL). Där har den troligen planterats. I trädgård har vi observerat att den kan finna sig väl tillrätta och sprida sig ut från det ursprungliga planteringsstället, och växtplatsen i Palissaderna förefaller väl lämpad för den, så det är inte omöjligt att den kommer att sprida sig vidare.

Pulmonaria, lungörter, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Ytterligare en förekomst av *Pulmonaria* är känd från Gotland, från *Väskinde* S *Brisund* i ett dike (EB). Den har emellertid inte blommat på denna lokal, varför vi inte vågar oss på att bestämma den till art. Vi gissar dock att det även i detta fall rör sig om lungört, *P. officinalis*, som i så fall kan karakteriseras som förvildad och bofast på Gotland.

[*Symphytum asperum*, fodervallört, *NFl*, *SvFl*]

Gotländska förekomster ej bekräftade.

Fodervallört härstammar från Kaukasus och angränsande delar av Turkiet och Iran. Till Norden kom den som foderväxt i början av 1800-talet. Den betraktades som "en vext som förtjenar mycken uppmärksamhet för sin tidighet och varaktighet" (Lundequist 1845), där bladen kunde slås redan i början av maj. Några belägg för att den någonsin odlats på Gotland har vi emellertid inte. I första upplagan av Hulténs atlas (Hultén 1950) redovisas den tillsammans med uppländsk vallört. I andra upplagan (Hultén 1971) skiljs de åt, och fodervallört är markerad med tre prickar i Visbytrakten, men vi har inte lyckats spåra uppgifterna bakom denna kartering. Det är möjligt att en förväxling ägt rum, med tanke på att det vid sekelskiftet förelåg tre uppgifter för uppländsk vallört från just detta område. Under inventeringsarbetet inom Projekt Gotlands Flora har också ett fåtal uppgifter om fodervallört kommit in, men med tanke på förväxlingsmöjligheterna med den mångformiga uppländska vallörten vågar vi inte ta med dem här, så länge som belägg saknas.

Symphytum officinale, vallört, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Utgången.

Vallört är en gammal läkeväxt, omnämnd i svensk litteratur redan under 1600-talet, i en dansk handskrift redan 1450 (Lange 1994). Den är troligen ursprungligen införd som läkeväxt (se exempelvis Løjtnant & Worsøe 1977, som kommenterar att den i Danmark är mest frekvent i trakter med många herrgårdar och tidigare kloster). Roten har använts till omslag vid sårskador, svullnader och benbrott. Man har också under senare

tid använt vallört invärtes, i örtteer, men detta är numera stoppat i flera länder, eftersom det kan leda till allvarliga leverskador och man även misstänker att den innehåller cancerframkallande ämnen.

På Gotland omnämns vallört först 1820, från Gamla Hamn i Visby (Hartman 1820). Troligen har den kommit dit med barlast, inte från odling. Som barlastväxt anges den uttryckligen från Storugns i *Lärbro* (Johansson 1910). Tre senare uppgifter är också kända: *Lärbro* Takstens 1926 (UPS), *Havdhem* Lingvide (Fries 1925) och *Endre* Svenskens 1942 (Fries 1942). Förekomsterna i Havdhem och Endre hade troligen sitt ursprung i odling. Ett par nutida uppgifter har noterats, men vi har inte kunnat få dem styrkta med belägg. På grund av risken för förväxling med uppländsk vallört väljer vi att inte ta med dem här.

Symphytum × *uplandicum*, uppländsk vallört, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Tämigen allmän.

Uppländsk vallört noterades från Mellansverige 1839 (Hylander 1970) och blev allt mer spridd i landet under 1800-talet. På Gotland odlades den på Länna i Visby mot sekelskiftet. K. Johansson antecknar den 1910 som ”förvildad efter för omkring 15 år sedan utfördt odlingsförsök” (belägg från 1898 finns i VI, UPS). Samtidigt omnämns den från Allekvia i *Endre* 1902 och från Stenstu i *Västerhejde* 1908. Vid denna tid noterades den (felaktigt) under namnet *Symphytum orientale*, först 1911 klarlades identiteten med *Symphytum uplandicum* (Lindman 1911).

Under 1900-talet har uppländsk vallört spritt sig mycket starkt. Den är ytterst långlivad och står kvar länge där den väl hamnat. Den kan också vegetativt breda ut sig till kraftiga bestånd. Ett drygt hundratal lokaler än nu kända, de flesta på sophögar, jordtippar och liknande eller invid uthus, i trädgårdskanter, på gårdsplaner. Det rör sig i de flesta fall om förekomster som står kvar efter odling eller utkast.

Den vanligaste formen av uppländsk vallört har en ljusblå krona, rosa i knopp, och den brukar inte sprida sig med frön. Det finns också en form med lilaaktiga blommor och mycket mer framträdande nedlöpande lister från bladen. Den påminner mer om vallört, (vilken tillsammans med fodervallört har gett upphov till hybriden uppländsk vallört) men foderflikarna är kortare än kronröret (längre eller liklånga hos vallört) och ståndarknappen jämnlång med strängen (tydligt längre hos vallört). Den sprider sig rätt väl med frön. I en örtrik tallskog norr om Södervägs brädgård i *Vall* finns ett bestånd av denna form, dels ett antal blommande exemplar vid en plats med utslängd jord och medföljande trädgårdsväxter, dels ett stort antal rosetter runt om i skogen (BGJ).

Lamiaceae

Ajuga reptans, revsuga, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Revsuga är inte inhemsk på Gotland men har funnits på ön åtminstone sedan mitten av 1800-talet, tidigast omnämnd 1843 (Nyman 1843). K. Johansson skriver att den

fanns ”fordom vid Visby nedanför Galgberget” (belägg från 1851 fram till 1869 finns i VI, till 1876 i GB), *Västerhejde* vid Vibble, vid Torsburgen, samt i *Ardre* vid Ljugarn. I Ljugarn finns den ännu kvar i en del trädgårdar.

Det är möjligt att revsugan på flera av sina lokaler är en gräsfröinkomling; en nutida förekomst, i *Björke* Sockerbruksparken i Romakloster, tolkas så av Örjan Nilsson (Nilsson 1981). Tycho Vester grens änge i *Bro* (revsuga samlades i Bro redan 1921 enligt ex. i VI), där den ännu växer tillsammans med vitrapunkel, *Phyteuma spicatum*, visar stora likheter med lokalen i Sockerbruksparken och revsugan där kan ha samma sorts ursprung. Här förekommer för övrigt även hybriden mellan revsuga och blåsuga, samlad redan 1918 av Vester gren (GB) och ännu kvar (SH).

De övriga nutida lokalerna är mer svårbedömda; kanske kan revsugan i något fall ha rymt från odling. I ett fall, i *Visby* 1986 vid Lantmännens tomt vid Söderväg, stod den kvar efter rivningen av byggnaderna (BL). Den förefaller inte att ha en lång odlingstradition på Gotland. Det finns emellertid belägg från en trädgård i *Othem* Slite 1932 (VI), och den är numera inte ovanlig till försäljning på plantskolor. Även en rödbladig form finns att tillgå. Den har noterats på en lokal (se nedan).

Sanda 400 m OSO Runne, i ett igenvuxet änge (APn, publ. Petersson 1996), *Björke* Sockerbruksparken (se ovan), *Västerhejde* Sandhedsskogen, ”Kilen”, på sandig mark (GI), *Visby* på Lantmännens f.d. tomt vid Söderväg 1986 (BL), *Follingbo* cirka 200 m O Skrubbs i grus på nylagd vägren, rödbladig, *Bro* Tycho Vester grens änge (se ovan), *Othem* vid vägen mot Hangvar kring järnvägs korsningen (JHK).

[*Dracocephalum thymiflorum*, rysk drakblomma, *NFI*, *SvFI*]

Tillfällig. – Utgången.

Rysk drakblomma förekommer mycket sällsynt i odling. På Gotland har den dykt upp i naturen vid tre tillfällen: *Dalhem* Gandarve 1885 (herb. GB, UPS), *Ardre* Ljugarn 1888 (Aulin 1914) och *Fleringe* Hau 1898 (VI). Enligt Hylander (1970) har den ”huvudsakligen uppträtt som vallfröinkomling”.

Hyssopus officinalis, isop, *NFI*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Isop är mycket gammal i Norden. Vid utgrävningar i Lund har frukter påträffats i lager från 1100–1200-talet (Hjelmqvist 1991). På Gotland odlades den med säkerhet omkring 1700 då den samlades av Münchenberg. Landeberg antecknar den som hemmahörande i Gotlands flora (Landeberg 1811) men i tryck omnämns den först 1897 (Johansson 1897) som sällsynt ”förvildad utanför trädgårdar och vid vägar, något sporadisk”.

Under 1900-talet har isop blivit mer utbredd och den förekommer nu på ett fyrtiotal lokaler från *Vamlingbo* till *Bunge*, företrädesvis på vägrenar, hållmarker och torrängar, ofta i rika bestånd. Vanligen har den blå blommor, men rosa, ljusblå och vita blommor förekommer också. De nuvarande bestånden har visat stor varaktighet och flera av dem har funnits i åtminstone 25 år. Däremot har vi inte lyckats återfinna några av de lokaler som K. Johansson redovisade 1897.

Lamium galeobdolon ssp. *argentatum*, praktgulplister, *NFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Gulplister, *Lamium galeobdolon* ssp. *galeobdolon*, förekommer som inhemsk i friskfuktig mullrik skogs- och lundmark i södra Sverige. På Gotland är den inte hemmahörande, men en form odlas, där bladen har sammanhängande silvermarkeringar omkring ett grönt mittfält. Den har funnits tillgänglig under sortnamnet 'Florentinum' (syn. 'Variegatum', se t. ex. Gardelin 1985). Den anses (Phillips & Rix 1991) tillhöra ssp. *argentatum*, praktgulplister. På Gotland har den förvildats över cirka 30 m² i ett skogsbryn nära en trädgård strax SO skolan i *Eskelhem* (EBJ). Vi har också fått in en rapport från soptippen i *Hamra*, dock utan information om underart (BL).

Lamium maculatum, rosenplister, *NFl*

Förvildad, bofast. – Utgången.

Rosenplister började troligen odlas i Sverige i början av 1800-talet. De första uppgifterna, från Skåne, om förvildning dyker upp redan under första halvan av det seklet. På Gotland noterades den först av E. Th. Fries 1911 vid Rosendal i *Follingbo*, på en ruderatplats (Fries 1914). Den tycks ha funnit sig väl tillrätta; ännu 1920 samlades den på denna lokal (VI).

Lavandula angustifolia, lavendel

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Lavendeln har medeltida anor i Norden (se ex. Lyttkens 1904–06) och på Gotland samlades den, från trädgård, redan av Münchenberg 1701–02. Även då användes namnet lavendel, som går tillbaka till latinets *lavare*, tvätta, bada – lavendeltvål används även i våra dagar. I trädgård är det inte ovanligt att lavendeln frösår sig spontant, och småplantor kan dyka upp lite varstans i blottad jord i varmt läge. Trots detta är lavendel en mycket ovanlig syn i Gotlands natur. Det finns herbariebelägg från olika håll från tiden omkring sekelskiftet, men etiketterna säger inget om det rör sig om odlade, kvarstående eller förvildade exemplar. Vi känner bara till två aktuella förekomster: *Sundre*, i enbuskrik alvarmark vid Vännes, kvarstående sedan mycket lång tid; ingen bebyggelse har funnits på platsen under senare tid (BL), *Östergarn* V Hallgårds, ett rikt bestånd över en hel sydsluttning, spridd från en gård (IM EB).

Leonurus cardiaca ssp. *cardiaca*, hjärtstilla, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Hjärtstilla har en mycket lång tradition som läkeväxt. Man har påträffat frukter i kulturlager från Lunds medeltid (Hjelmqvist 1991). Det är mycket möjligt, men inte helt säkert att den odlades då. På Gotland samlades den av Münchenberg 1701–02, men i dag finns bara en anteckning i registret kvar, och eventuella kommentarer har gått förlorade. Något tidigare, under 1660-talet, omnämns den, som planterad, av Schering Rosenhane, som hade flera gods i Södermanland, i ett trädgårdskapitel i "Oeconomia", en bok om hushållningen på ett gods (Hjelmqvist 1991 och Flinck 1994 s. 29-34).

Rosenhane beskriver en trädgård indelad i kvarter, där en åttondel av ytan upptas av ”läkedomskvarteret”.

De första tryckta uppgifterna om hjärtstilla på Gotland går tillbaka till 1806, då den fanns vid kyrkan i *Kräklingbo* (Wahlenberg 1806). Denna uppgift antyder att hjärtstillan kan ha funnits i odling på Gotland i äldre tid. Av de knappt trettio lokaler som K. Johansson nämner mot slutet av seklet är fyra knutna till kyrkor eller prästgårdar. Gustaf Larsson noterar hjärtstillan från Munkebos i *Norrlanda* och håller möjligheten öppen att den är en relik från medeltida odling. Gården Munkebos ägdes fram till 1600-talet av klostret i Roma (Larsson 1959, s. 50, 94).

Vi förmodar att hjärtstilla ursprungligen har odlats som medicinalväxt på Gotland, och att det är ursprunget till många av dagens förekomster. Men en sådan odling ligger i så fall troligen mycket långt tillbaka i tiden och är ytterst svår att få bekräftad. Det är därför med viss tvekan som vi tar med hjärtstillan i listan över odlade växter i Gotlands natur. I några liknande fall, ”gårdsväxterna” bosyska och kransborre, *Ballota nigra* ssp. *nigra* och *Marrubium vulgare*, kan vi inte alls besvara frågan om de ursprungligen odlats, och vi har därför valt att förbigå dem i detta sammanhang.

Under 1900-talet har hjärtstillan knappast blivit ovanligare på Gotland, men den har inte heller vunnit terräng i nämnvärd omfattning. Mellan fyrtio och femtio lokaler är kända. Den visar stor tålighet; på Lilla och Stora Karlsö har den kunnat hålla sig kvar i över 100 år. I flera fall har vi påträffat den i närheten av äldre lokaler. I *Kräklingbo*, där den uppgavs från kyrkan 1806, finns den nu kvar vid gården Vidfälle, tre km åt nordost, och i Slite, där Säve registrerade den vid hamnen 1837 finns den kvar i Närs, någon km norrut.

De nutida lokalerna är i mycket hög grad knutna till gårdsmiljöer: ladvägg, grishus, ladugårdsbacke, gårdsplan, dynghöj är exempel på återkommande biotoper. Hjärtstillan påträffas emellertid också på utkastad jord, gärna i torra miljöer, ute på kalkhällar. I *Visby* växer den också mellan gatstenar på Mellangatan (GI).

Melissa officinalis, citronmeliss, *NFI*

Kvarstående. – Sällsynt.

Citronmeliss omnämns i svenska läkeböcker från 1500-talet (Lyttkens 1904–06). På Gotland odlades den redan omkring år 1700, då den samlades av Münchenberg, som antecknar namnet ”Hiertans frögd”, hjärtansfröjd, ett namn som emellertid också har använts om ädelmynta, *Mentha × gracilis*. Som ”någon gång tillfälligt förvildad” omnämns den från två lokaler i K. Johanssons flora (Johansson 1897). I odling på Gotland har citronmeliss visat god förmåga att frösprida sig i trädgården. Den är också lätt att föröka med delning. Det är därför lite förvånande att vi bara har ett aktuellt fynd i naturen av arten: *Eskelhem* cirka 1,3 km V om Alvne, kvarstående på odlingslott (EBJ).

Mentha × gracilis, ädelmynta, *NFI*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

På Gotland är ädelmyntan med säkerhet konstaterad i två former: gleshärig ädelmynta, ’Verticillata’, och gotländsk ädelmynta, ’Submascula’. De kännetecknas av att blomskåft och nedre delen av fodret är kalt. Bladen är äggformigt rundade med låga, trub-

Gleshårig ädelmynta, 'Verticillata', två blommor t. v. Gotländsk ädelmynta, 'Submascula', t. h.
Efter Hylander 1965

biga tänder. Gotländsk ädelmynta skiljer sig genom att ståndarna skjuter ut ur blomman; hos övriga ädelmyntor är de kortare.

K. Johansson uppger även "var. *baltica* Neum." från Gotland (Johansson 1910). Den kännetecknas av mycket små, helt könlösa blommor. Den heter i dag småblommig ädelmynta, 'Parviflora'. I sin genomgång av släktet *Mentha* i Norden tar Hylander emellertid inte upp småblommig ädelmynta från Gotland – den förekommer närmast på Öland (Hylander 1965). Själva har vi inte sett gotländskt material av den.

Ädelmynta är belagd från Gotland så tidigt som omkring 1700 då den samlades, i trädgård, av Münchenberg. Materialet har av B. Pettersson förts till 'Verticillata' (Pettersson 1948). Den äldsta tryckta uppgiften går tillbaka till 1844 (Afzelius 1844). Som skilda varieteter eller former redovisas de från 1910 och framåt:

'Verticillata' (var. *Agardhiana*): Hemse vid stationen, Sanda Ganne, Hejde Simunde, Visby Sandbryor, Väskinde åker nära kyrkan, Hörsne vid prästgården och Simunde, Tingstade vid ån (Johansson 1910), Klinte Klintebys och Snögrinde, Roma Högbro, Follingbo Skrubbs (Fries 1914), Västerhejde Hallvards (Fries 1920), Sproge Nytorp, Garda kyrkan (Fries 1925), Burs Änge, Grötlingbo Kattlunds och Sallmunds (Fries 1934), Hogrän Enbjänne, Fole Sojdungs, Hangvar Ire, Rute Valleviken (Fries 1942), Vall Kvie i åker 1936, Anga nära kyrkan 1946, Sanda Smitts, potatisåker 1947 (Fries, UPS).

'Submascula' (var. *Agardhiana* f. *submascula*): Stånga vid stationen, Visby Gråbo, Lokrume St. Mörbj (Johansson 1910).

'Parviflora' (var. *baltica*): *Etelhem* Hageby, *Fröjel* Göstafs, *Dalhem* Dunegårde, *Bäl* Gute (Johansson 1910).

Informationen om biotop är mycket knapphändig i de äldre uppgifterna. Gårdsmiljöer och åkrar nämns, i två fall (*Tingstade* och *Fröjel*) ligger lokalerna vid vattendrag. För en nutida växtplats, vid *Follingbo* 200 m NV om Follingbohus, där gotländsk ädelmynta växer i en åker föreligger emellertid god information (Petersson 1997). Enligt brukarna hade ädelmyntan ursprungligen kastats ut på åkern, eftersom den inte tog sig i trädgården. Den är nu vissa år så riklig att myntadoften lägger sig över åkern i skördetid. Till gården hade myntan förts från Vale i Stenkyrka; den användes bland annat till kyrkbuketter och till te. Till Stenkyrka hade den i sin tur medförts från Gammelsvenskby i Ukraina 1929. En möjlig tolkning är att den gotländska ädelmyntan, som hittills bara är känd från Gotland, även är hemmahörande i Estland, och att den fördes med vid utvandringen från Dagö till Ukraina under 1700-talet.

Ädelmyntan har gått starkt tillbaka under 1900-talet och den betraktas nu som akut hotad i Sverige med blott ett fåtal kända lokaler. På Gotland finns emellertid ytterligare en aktuell förekomst, vid Folkedarve i *Akebäck*, invid en husvägg i en äldre trädgård (BGJ 1986, ännu kvar). Det rör sig även i detta fall om gotländsk ädelmynta.

M. aquatica × *gentilis*

Status obekant, troligen tillfällig. – Utgången.

Denna hybrid publicerades av K. Johansson från Gråbo i *Visby*, ett individ 1908 (Johansson 1910). I detta område förekom också gotländsk ädelmynta (se ovan), och det är möjligt att det i detta fall rör sig om en spontan hybrid. Hylander nämner denna förekomst och ytterligare en, från *Lummelunda* 1840 (Hylander 1942). Hybriden säljs i engelska plantskolor, under det binära namnet *Mentha* × *smit-hiana*, men vi har inte sett den i Sverige. I en engelsk flora (Blamey & Grey-Wilson 1989) beskrivs den som en högvuxen, ofta rött anlupen planta. En detaljbild visar en blomma med utskjutande ståndare och med ett tydligt ribbat, långt foderrör.

Mentha longifolia, gråmynta, *NFl*, *SvFl*

Mentha × *rotundifolia* (*M. longifolia* × *suaveolens*)

Mentha × *villosa* (*M. spicata* × *suaveolens*)

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

De gråhåriga myntorna har vållat oss stort huvudbry. Om man följer nycklar och beskrivningar i de vanliga flororna kommer man fram till gråmynta, *Mentha longifolia*. Det finns emellertid flera olika typer i odling:

Den "typiska" formen, som vi uppfattar som *Mentha longifolia*, och som har kommit i odling på nytt under senare år, har långsmala blad med långa, raka hår på båda sidor, tätast på undersidan. Även stammen är klädd med raka, något nedåtriktade hår. Blommorna sitter i täta kransar i sammanhängande ax och har långt utskjutande ståndare. Mossbergs illustration i *NFl* visar denna form (med något utglesad blomställning).

I odling har vi också mött en form med mycket rundare blad, kraftigt håriga på båda sidor med en märkbar nätnervighet på undersidan. Håren som klär blad och stam är tydligt krusiga, några enstaka kan också grena sig. Vi uppfattar den som hybriden

Mentha × rotundifolia. Den finns illustrerad i Phillips & Grey-Wilson (1989). Blomman har även här vitt utskjutande ståndare. I Gotlands natur har vi inte ännu mött den.

En tredje form har även den relativt ovala blad, upp till tre gånger så långa som breda. Bladen är glest filthåriga och har glesa, spetsiga, utåtböjda tänder. Stammen är ganska glest hårig med korta, raka hår. Blomställningen är ganska lång, och inte helt sammanhängande; de nedersta blomkransarna är ofta något skilda från de övriga. Blommorna har korta ståndare, som inte sticker ut. Den finns belagd från *Klinte* (se nedan) och vi uppfattar den som hybrid *Mentha × villosa*.

I äldre floror används namnet *Mentha silvestris*. I många fall torde detta namn ha syftat på *M. × villosa* (så t. ex. alla danska uppgifter enligt Hansen 1981). Tyvärr saknas växtmaterialet till den äldsta gotländska uppgiften, "Mentha silvestris" i Münchenbergs Herbarium vivum från 1701–02, så i detta fall finns en osäkerhet i fråga om identiteten.

Hylander (1965) sammanfattar hybriderna *M. longifolia × suaveolens* och *M. spicata × suaveolens* under ett namn, *M. × villosa*, som alltså hos honom har en vidare innebörd än ovan. Han beskriver *M. longifolia* som ytterst mångformig, och för de gotländska uppgifterna till denna art, inte till någon av de ovan nämnda hybriderna.

Arttillhörigheten för de plantor som förts till gråmynta är således oklar. Dessutom saknar vi belägg för de aktuella fynden, även om de troligen är en följd av det nyväckta intresset för kryddväxter och således borde vara artren *M. longifolia*, eftersom det är denna art som oftast finns att köpa. Vi sammanfattar därför alla fynd under en gemensam rubrik.

Första uppgiften om gråmynta på Gotland går tillbaka till 1850 (Lönnroth 1850), från Mölnar i *Klinte*. Från denna lokal föreligger belägg från 1852 och framåt (VI). På några ark har det skrivits till "vid kvarnen", och 1910 skriver K. Johansson att den utrotats "i följd af bäckens upprensning". Emellertid tycks den ha återkommit, eftersom belägg dyker upp på nytt fram till 1930-talet. K. Johansson uppger den även från *Stenkyrka*, men härifrån har vi inte sett beläggsexemplar (Johansson 1897).

Under 1900-talet har gråmynta även påträffats i *Bro* 1900 (GB), i *Roma* nära kyrkan (Fries 1917, i prästgården kvar ännu 1935 enl. ex. i GB) och *Visby* 1933 (GB).

Förekomsten i *Klinte*, där gråmynta hållit sig kvar under mycket lång tid motiverar att vi karakteriserar gråmyntan som bofast. De aktuella fynden däremot, alla på ruderatmark, är troligen helt tillfälliga:

Klinte Klintehamn i södra delen av hamnen, på jordhög (BGJ m. fl.), *Hörsne* 500 m N om Myrberga, ruderat i betad blandskog (AL) och *Väskinde* strax V väg 149, 500 m N avfarten till Väskinde kyrkby, ruderat (BL).

Mentha × piperita, pepparmynta, *NFl*, *SvFl*

Kvarstående. – Sällsynt.

Pepparmynta omnämns i svensk litteratur först under 1700-talet (Lyttkens 1904–06). Den är en hybrid mellan grönmynta och vattenmynta, uppkommen i England under 1600-talet (Hylander 1965). De äldsta beläggen från Gotland av denna hybrid är betydligt yngre, från 1930-talet, då den odlades i DBW:s trädgård i Visby (VI). 1939 samlar

des den i *Ganther* av Fries (Hylander 1942). Under 1940-talet odlades den i större skala på Gotland för leverans av blad till apotekens *Folium menthae piperitae*. Vid Hägdarve och Glammunds i *Akebäck* utplanterades 30 000 importerade sticklingar på 0,5 tunnland under våren 1942 och skördades samma år i september (Weissglas 1943). Några spår i dag av den odlingen har vi inte kunnat finna, men pepparmyntan finns ännu i trädgårdar i trakten och på den närmaste soptippen, i *Roma*, växte plantor 1990 (GI).

Vid St. Simunde på Faludden i *Öja* finns ett bestånd i ett dike sedan åtminstone femton år tillbaka (IN, LÅP). Pepparmynta har också noterats från en väggkant vid Krasse i *Guldrupe* 1996 (Birgersson & Selin 1997).

[*Mentha × piperita* 'Crispa', kruspepparmynta]

Förr odlad.

Namnet *Mentha crispa* har använts dels om krusmynta (eller grön krusmynta), som är en form av grönmynta, *M. spicata*, med veckade, "krusiga" bladkanter, men också om kruspepparmynta (eller grå krusmynta), en form av pepparmynta med veckiga bladkanter och med håriga blad och bladskåft. För båda formerna har man använt det svenska namnet krusmynta. I Münchenbergs herbarium från 1701–02 finns en planta med namnen "Mentha rotundifolia crispa spicata. Krusmynta", som B. Petersson för till *M. crispa* i den senare bemärkelsen. Vi vet inte om denna form fortfarande finns i odling.

Mentha spicata, grönmynta, *NFI*, *SvFI*

Kvarstående. – Sällsynt.

De äldsta svenska uppgifterna om grönmynta går tillbaka till 1600-talet (Lyttkens 1904–06). Från Gotland omnämndes den först av Leffler 1866. K. Johansson skriver att den fanns förvildad i *Visby* ända till slutet av 1880-talet (Johansson 1897). Vi har allt som allt mycket få uppgifter om grönmyntan, och vi tror inte att den odlats i någon större omfattning här. Under 1900-talet har den samlats från *Visby* Södervärn, i potatisland 1927 (Fries, GB), *Klinte* Klintehamn, på hamnarmen (Fries 1934) samt *Eksta*, i väggkant vid avtaget till Djupvik 1973 (Thulin, UPS).

På de nuvarande fyra kända lokalerna tror vi att grönmyntan kommit ut med utkast. Vi har inte kunnat följa grönmyntan en längre tid på någon lokal, men från odling i trädgård vet vi att den kan stå kvar länge på samma plats utan skötsel, och vi karakteriserar den (med osäkerhet) som kvarstående.

Vamlingbo Vestergårda (BL), *När* Hammarnäs i väggkant (BLE), *Eksta* Rondarve, på ladugårdsplan med grönsaksland i närheten (BoA), *Visby* Södervärnsskolan, i jordhöj (JP).

Mentha suaveolens, rundmynta, *NFI*, *SvFI*

Kvarstående. – Sällsynt.

Troligen odlad i Norden under lång tid, enligt Lange (1994) finns arkeologiska fynd från 2–300-talet i Danmark. I Skåne finns uppgifter om förvildning mot slutet av 1800-talet (Hylander 1970). På Gotland saknar vi däremot fullständigt äldre uppgifter om odling eller förvildning. Den är en mycket starkväxande växt, som sprider sig även ovan jord med krypande utlöpare och även under mycket torra förhållanden kan överleva som en lågväxande grön doftande matta. Om den förr varit vanlig i odling borde detta ha avspeglats i fynd i naturen eller i trädgårdarnas nära omgivning. Vi tror att rundmyntan börjat odlas relativt sent på Gotland och att de aktuella fynden speglar en generellt ökad odling av kryddväxter.

Vamlingbo Mickels grustag, i jordhög (BGJ m.fl.), Hamra cirka 300 m VSV Våndburg (LÅP), Eskelhem 150 m VNV Unghanse, förvildad från odling i närheten (EBJ), Hangvar, två närbelägna lokaler 600 m NV kyrkan, odlad och något förvildad på tomtmark resp. trädgårdsogräs (TK).

[*Nepeta cataria*, kattmynta, *NFL*, *SvFl*]

Tillfällig. – Utgången.

Kattmynta omnämns i nordiska läkeskrifter redan under medeltiden (Lange 1994). Svensson och Wigren (1984) anser att den ursprungligen odlats som läkeväxt, ”först i klosterträdgårdarna, sedan i gemene mans täppor under århundraden”.

De tidigaste uppgifterna från Gotland, från 1806 och framåt (Wahlenberg 1806, Landeberg 1811 och Sæve 1837), kommer från *Fleringe* Hau, *Väte* Lindbos resp. *Garde* kyrka. Senare under 1800-talet tillkommer *Klinte*, *Sanda*, *Västerhejde* Nygårds och Suderbys, *Källunge*, *Visby*, *Lärbro* och *Hangvar* (Johansson 1897), under 1900-talet *Västerhejde* Bjers, *Bunge* Fårösund och *Fårö* (Johansson 1910) och *Roma* nära stationen (Fries 1934).

Numera odlas kattmyntan av och till i trädgårdar. Vår erfarenhet är att den trivs mycket bra i rabatternas öppna jord och att den frösprider sig intensivt. Däremot lämnar den aldrig rabatterna och i naturlig vegetation torde den ha svårt att klara sig. Svensson och Wigren (1984) uppger att frukterna inte klarar längre tid i jord än cirka tre år. Det betyder att den lätt kan gå ut från en lokal. På ingen av de gotländska lokalerna tycks kattmyntan ha funnits under längre tid. Vi tror att den kommit in tillfälligt som fröförorening eller möjligen odlats en period i trädgården, men någon kontinuerlig odling på Gotland kan vi inte belägga. Hau gård i *Fleringe*, varifrån den uppges 1806, för att nämna ett exempel, har varit mycket välbesökt av botanister, men varken tidigare (ex. Linné 1745b) eller senare (ex. Lönnroth 1883) nämns kattmyntan därifrån.

Under 1980-talet har kattmyntan påträffats på *Fårö* cirka 1 km V om Ödehoburga, vid en stenhög, som frakts ut från ett nedbrunnet hus (GF, publ. i Johansson 1988). Sedermera har den gått ut från denna lokal.

[*Nepeta grandiflora*, blånepeta]

Förekomst på Gotland kan ej styrkas.

Från Visby ringmur föreligger en uppgift om blånepeta (Ingmansson & Larsson 1986). Beläggexemplar saknas, och det har inte varit möjligt att i efterhand, med stöd av minnesbilder, kontrollera bestämningen. Vi anser det därför inte styrkt att arten har förekommit förvildad på Gotland.

Nepeta racemosa, bergnepeta

Tillfällig. – Sällsynt.

Bergnepeta har odlats i Norden sedan början av 1800-talet (Lange 1994), men vi har inga äldre uppgifter från Gotland. Under 1900-talet har den till stor del ersatts av hybriden *Nepeta* × *faasenii*, kantnepeta, men båda finns ännu tillgängliga på gotländska plantskolor. De är låga buskar med relativt små, naggade, grågröna, aromatiska blad, något mer avlånga hos kantnepeta. Blommorna är blåviolettera, störst hos kantnepeta. Kantnepetan uppges vara steril, så den bör hålla sig på sin plats i rabatten medan bergnepeta kan sprida sig mycket kraftfullt.

På Gotland har bergnepeta samlats vid ett tillfälle, i *Öja*, vid hamnen i Burgsvik 1940 (E. Th. Fries enl. Hylander 1970). Vi gissar att den spritt sig från någon trädgård, men vi kan inte helt utesluta att den kommit in med hamntrafiken. Visserligen härstammar bergnepetan från Kaukasus, med vilket förbindelserna till sjöss torde ha varit små, men man får inte glömma att en så pass exotisk och långväga inkomling som turkisk nålkörvel, *Scandix balansae*, faktiskt växte i Burgsvik 1913 (Högström 1987).

Vid ett senare tillfälle har bergnepeta noterats på Gotland: på soptippen 300 m SO Tass i *Hejde* omkring 1990 (GI JP). Eftersom belägg av fyndet saknas finns en viss osäkerhet ifråga om det var bergnepeta eller kantnepeta.

[*Origanum vulgare*, kungsmynta, *NFl*, *SvFl*]

Inhemsk på Gotland. – Tämigen allmän.

Kungsmynta förekommer på ett stort antal lokaler, i kalktallskog eller öppna hällmarker. I de lokalområden som K. Johansson noterar 1897 finns den ännu kvar, vilket antyder att kalkhällmarkerna inte förändrats genomgripande under detta sekel. Som en följd av noggrannare inventeringar inom Projekt Gotlands Flora känner vi i dag åtskilligt fler lokaler för kungsmynta, framför allt från mellersta Gotland.

Kungsmyntan har också odlats i trädgårdarna på Gotland och i dag är den inte ovanlig i plantskolornas utbud. Gustaf Larsson skriver: "Vildmejram (*Origanum vulgare*) som växer sällsynt på hårda hällmarker, har en stark, om mynta påminnande kryddluk. I de trakter där den fanns flyttades den gärna in i täppa, där den försvarade sin plats bland lavendel och hjärtansfröjd." (Larsson 1962, s. 162). Däremot känner vi inga lokaler för kungsmynta, där det är rimligt att anta att den kommit ut från odling. Huvudutbredningen utgörs av ett tämligen sammanhängande område från Karlsöarna över *Fröjel* och *Gerum* till *Ardre*, *Kräklingbo* och Östergarnslandet. Dagens utpost-lokalerna, i *Väskinde* och *Bunge*, har varit kända sedan 1920 eller tidigare.

Salvia argentea, silversalvia

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Silversalvian noterades först, i förbigående, i en tidningsartikel av Kallifatides. Den växte i kanten av en stugtomt i Bunge, vid Bungenäs (fyndet senare publicerat i Johansson 1988). I en senare roman (Kallifatides 1989) skildrar Kallifatides omständigheterna kring upptäckten:

"Jag såg pappa knäböja över en blomma som växte strax utanför tomten på Gotland, dit han hade kommit på besök tillsammans med mamma. Han såg länge på blomman, kliade sig på hakan och ropade sedan på mig.

– Den här blomman har ingenting här att göra! sa han.

– Varför det?

– Därför att den är en sällsynt typ av salvia som bara finns kring Medelhavet!

Vi frågade grannen. Han hade också lagt märke till salvian och trodde att fröet kunde ha kommit dit med sonen till husets tidigare ägare. Sonen var sjöman och hade seglat mycket kring Medelhavet. Pappa lugnade sig och jag skrev en artikel om salvian som ett exempel på Aristoteles axiom att det är sannolikt att något osannolikt skall inträffa. Flera år senare katalogiserades salvian i Rindi, det gotländska botaniska sällskapets tidskrift och min granne och jag stod som rapportörer, något som fyller mig med den största stolthet jag någonsin har känt, men också med det största vemod, ty det är pappas namn som borde ha stått här; ett enda besök till Gotland och han upptäckte en sällsynt blomma, *det* är att leva med ögonen öppna.

Fjorton år har gått sedan dess och salvian har återkommit varje sommar, ingenting tycks kunna ta död på den. Till och med kaninerna, som är en plåga på Gotland, låter den vara i fred och framåt sensommaren när salvian har nått sin fulla mognad lyser dess silvriga stjälkar i natten som tunna tankar av en romantisk poet."

Silversalvia, *Salvia argentea*, vid Skoge i Sundre. Foto: Bengt Larsson.

Något senare noterades silversalvia också från Skoge i *Sundre*, tre exemplar i en torr, varm sandbacke (BL, publ. i Johansson & Larsson 1986). Det är ytterst vanskligt att uttala sig om hur en så exotisk art – silversalvian hör som nämnts hemma i Medelhavsområdet – tagit sig till Gotland. Det kan ha slagit sällskap och följt med personer som rest kring Medelhavet, men det är inte omöjligt att den kommit ut från odling; i *Klinte* prästgård odlades den 1921 (Hulteman).

[*Salvia nemorosa*, stäppsalia, *NFI*, *SvFI*]

Förvildad, bofast. – Sällsynt

Stäppsalian observerades på Gotland först under 1920-talet, då den rapporterades från *Öja*, *Fide*, *Eksta*, *Eskelhem* och *Tofta* (Fries 1925). I *Tofta* växte den på en igenlagd åker vid *Dyple*. Senare noterades den också från *Havdhem*, *Östergarn*, *Lärbro* och *Hall*, på sistnämnda lokal tillsammans med kranssalvia, *S. verticillata* (Fries 1942). Den är även samlad från *Eksta* 1947 (UPS), *Stenkyrka* 1952 (Pettersson UPS), *Fardhem* 1956 (GB) och *Klinte* 1961 (UPS, på denna lokal ännu kvar) De äldsta svenska uppgifterna går tillbaka hamn- och bangårdsförekomster vid sekelskiftet (Hylander 1970).

Stäppsalia är en vacker prydnadsväxt. Den odlas ibland i gotländska trädgårdar; kultivaren 'Ostfriesland' brukar finnas att köpa (ex. Gardelin 1985). Även om de äldsta förekomsterna troligen är resultatet av insåning av klöver- eller gräsfrö – att den fanns tillsammans med kranssalvia vid *Nors* i *Hall* tyder på detta – är det inte omöjligt att den på någon lokal faktiskt kommit ut från en trädgård. Bengt Petterssons lokal i *Stenkyrka* var belägen på en "för länge sedan övergiven ödetomt" med isop och syren. De biotopbeskrivningar som i övrigt föreligger, åkerkanter, ängsmark, hagar, gör det sannolikt att ursprunget i stort står att finna i vallfrö.

Vi har haft mycket svårt att avgränsa stäppsalia mot dess hybrid med ängssalvia. Typiska exemplar har en bladig stam, med 6–7 bladpar. Bladen är jämnt naggade, upp till 8 cm långa. Stammen är klädd med enkla hår. Blomfodret bär enkla hår och sittande glandler, blommorna är 10–12 mm långa. Braktéerna är framträdande, når upp till eller över blomfodret, och är helt violettffärgade. Blomställningen är ofta ganska obetydligt grenad, med korta sidogrenar. Svårigheterna i avgränsningen visas av att Fries' lokal för stäppsalia i *Havdhem* från 1940 ännu hyser salvia, som vi emellertid med stor tvekan har fört till skogssalvia, *S. × sylvestris* (se nedan).

Vamlingbo ca 500 m SSV kyrkan i dikeskant och på grusbacke med spår av bosättning (BL), *När Örnkullen*, i åkerkant (KEP), *Eksta* 600 m SO Tomsarve, sandig betesmark (GI), *Fröjel*, på ladugårdsbacke vid Sigdarve gård (GI), *Klinte*, vid uppfarten mot Klinteberget, i gräs (TR), *Buttle* ca 500 m O kyrkan, i betesmark, på platsen i över 50 år (OA, OB, publ. i Johansson & Larsson 1986), *Östergarn*, avvikande, mycket korthårig form (BL), *Eskelhem* cirka 350 m SO Krokstäde, två bestånd i igenväxt ängsmark (GI), L. Mafriids 1:5, flera bestånd i nötbetad hage (GI JP), *Gothem* SO bron, bland enbuskar (JP). Även uppgiven från *Hörsne* i kanten av Lina myr, (BSt i Anonymus 1981b).

Stäppsalia, *Salvia nemorosa*, på Buttlelokalen. Foto: Stellan Hedgren juni 1985.

Salvia officinalis, kryddsalvia

Status obekant – Utgången.

Kryddsalvia har odlats under lång tid i Sverige. Ett fynd av en frukt vid utgrävningar i lager från Lunds medeltid skulle kanske kunna vara kryddsalvia (Hjelmqvist 1991, som emellertid håller ängssalvia för troligare). Kryddsalvian omnämns i svenska läkeböcker från 1400–1500-talet och framåt, och vi vet med säkerhet att den odlades på Gotland omkring år 1700, eftersom den finns med i Münchenbergs Herbarium vivum.

Kryddsalvian noterades nära *Lau* kyrka 1888 (Aulin 1914), men några ytterligare uppgifter från Gotland har vi inte. Den är inte svår att odla i kryddträdgården, och den brukar klara övervintringen bra, men med åren brukar den bli ganska risig och dö bort gradvis. Hos oss har den inte lyckats fröså sig spontant. Enstaka plantor som vi odlat har överlevt genom tjugo år, så man kan tänka sig att ett individ kan stå kvar ute i naturen en längre tid. Vi saknar emellertid uppgifter som gör det möjligt att bedöma hur plantan i *Lau* kommit ut i naturen och hur den sedan klarat sig.

Salvia pratensis, ängssalvia, *NFL*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Ängssalvian uppges för Sverige redan av Linné vid mitten av 1700-talet, ”växer vid åkrar och ängsvägar” (Linnæus 1745, övers. 1986), och han nämner två uppländska lokaler. Möjligen kom salvian till Sverige med höfrö, men det finns ett märkligt fynd av en frukt i utgrävningar från Lunds medeltid, som överensstämmer väl med ängssalvia (Hjelmqvist 1991, med en viss reservation för kryddsalvia). Frågan är om ängssalvia odlats i Sverige. För Gotlands del kan det förhålla sig så; i Hultemans herbarium finns ett ark, samlat vid Svarvare i *Klinte* 1890. Etiketten innehåller inte någon uppgift om att den odlats, vilket Hulteman gärna skriver ut, å andra sidan får man utgå från att K. Johansson hade omnämnt ängssalvia i sin flora 1897 om den varit tydligt förvildad; i denna flora finns andra uppgifter med Hulteman som källa.

Den första uppgiften om ängssalvia som vildväxande på Gotland är från *Endre*, Ölbäck 1894 (Matsson 1895). K. Johansson som besökt växtplatsen fann emellertid bara kranssalvia där, och omnämner Matssons uppgift enbart i en fotnot (Johansson 1897). Den första säkra uppgiften är från *Klinte* ”ovanför Juviks fiskeläge, bland *Medicago sativa* 1912” (Fries 1914). Den har också noterats från *Lärbro* Rangvide 1924 och Källstade 1928 (Fries 1925, 1934). Det finns också herbariebelägg från *Silte* 1919 (GB) och *Visby* 1922 (VI), tyvärr utan närmare uppgifter. En uppgift från *Tofta Kroks* 1923 (Fries 1925) är i själva verket *S. × sylvestris* (Blom 1937).

Ombestämningen av fyndet från *Tofta* visar att ängssalvia kan vara svår att avgränsa från hybriderna med stäppsalsalvia. Typiska exemplar har framträdande blad vid basen och bara 2–3 bladpar på stammen. Bladen är dubbelt naggade, upp till 12 cm långa. Stammen är klädd med enkla hår och glandelhår. Blomfodret bär både enkla hår och glandelhår förutom sittande glandler, blommorna är 20–30 mm långa. Ståndarknappen (den övre halvan) är 2,5–3 mm lång. Braktéerna är ganska små och når inte upp till blomfodret i övre delen av blomställningen. De är gröna eller till en mindre del violett-färgade. Blomställningen är ofta grenad, med långa sidogrenar. Ängssalvian blommar tidigare än stäppsalsalvia och ger intryck av att ha mer av bladmassan nära markytan, vilket är lätt att förstå när man sett den växa (i oändliga mängder) i Alpernas slätterängar.

Ängssalvia, *Salvia pratensis*, på lokalen söder om Mulde bodar i Klinte. Foto: Stellan Hedgren 11 juni 1995.

Det är värt att notera att det äldsta fyndet av ängssalvia i naturen, ovanför Juviks fiskeläge i *Klinte*, ligger bara 2 km från Svarvare, där Hulteman iakttog ängssalvian drygt 20 år tidigare. Dessutom finns ängssalvia ännu kvar i området på två närbelägna lokaler, dels cirka 850 m S om fiskeläget (som numera kallas Mulde bodar), ett exemplar i torr, obetad gräsmark invid en liten körväg (Ingmansson 1994), och tvåhundra meter norr därom, i strandäng (GBö 1995). I *Klinte* finns även en tredje lokal uppgiven, en dryg km N om Svarvare, i en vägkant vid en liten brukningsväg (MI omkring 1990).

Vi håller det alltså för troligt att ängssalvian spritt sig i södra delen av *Klinte* socken under 1890-talet och framåt i tiden. Den har förmodligen kommit från gården Svarvare, där den kan ha odlats eller kommit in i med vallfrö eller gräsfrö. I detta område har den lyckats hålla sig kvar i drygt 100 år. För Lärbrolokalerna har vi inga uppgifter om hur ängssalvian kommit in och nutida fynd i detta område, liksom på övriga Gotland utanför Klintetrakten, saknas helt.

[*Salvia* × *sylvestris*, skogssalvia]

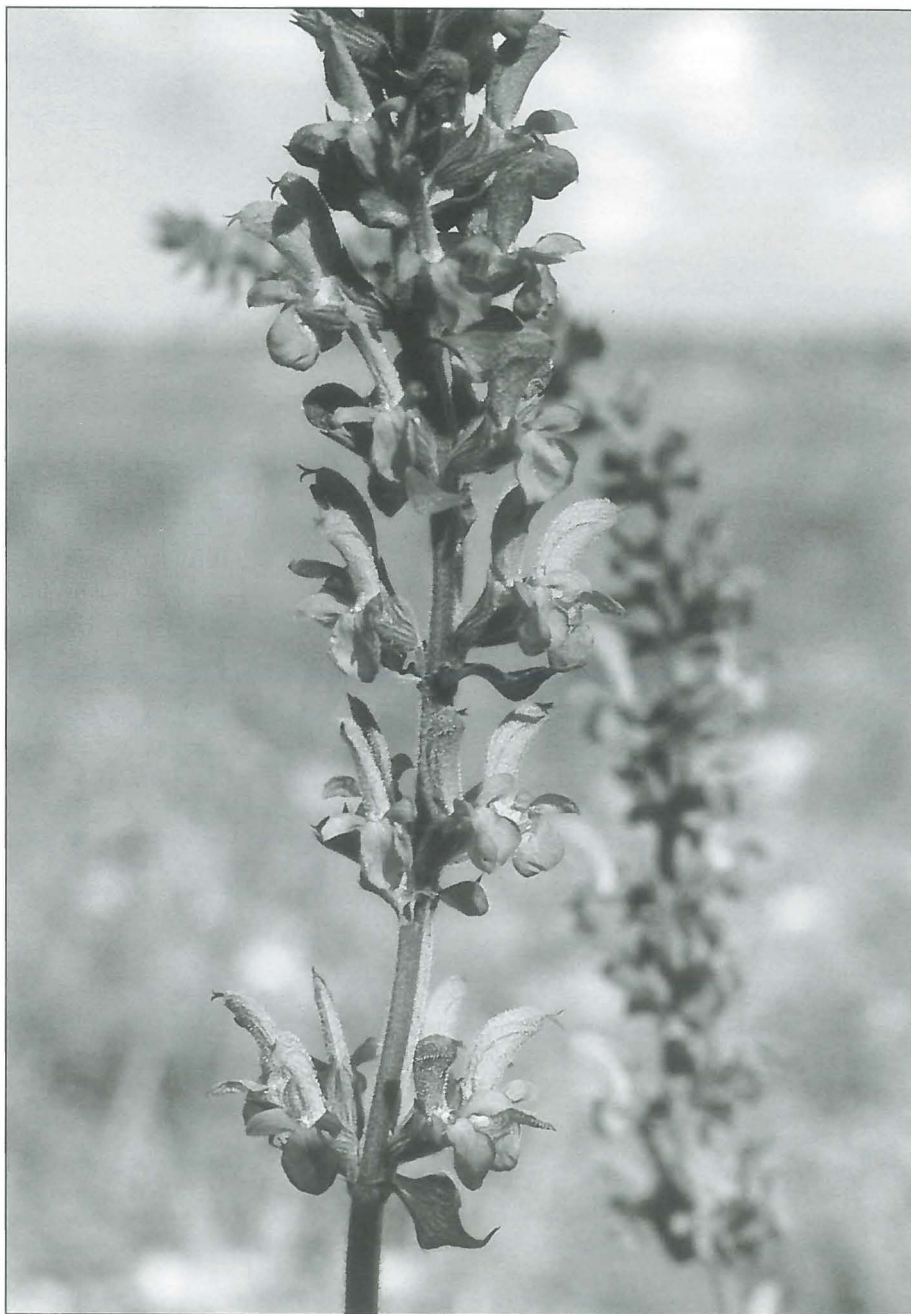
Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Skogssalvia är en hybrid mellan ängssalvia och stäppsalia. Den har i äldre floror ofta sammanblandats med stäppsalia och det första säkra fyndet av förvildad skogssalvia i Sverige anses av Hylander vara det som noterades av Fries som *Salvia pratensis*, vid Kroks i Tofta, "bland *Medicago sativa* 1923" (Fries 1925). Belägget ombestämde av C. Blom till *Salvia* × *sylvestris* (Blom 1937, Hylander 1970). B. Pettersson uppger att Fries samlade skogssalvia vid Dypke i Tofta (Pettersson 1958), men de belägg som vi känner till från denna lokal (GB) är stäppsalia. Möjligen beror denna uppgift på en förväxling.

I trädgårdar har skogssalvia odlats i varje fall sedan sekelskiftet. Kultivaren 'Mainacht' är från denna tid. På Gotland har 'Blaukönigin' funnits till försäljning (Gardelin 1985). Förekomsterna i Gotlands natur torde emellertid inte vara flyktingar från trädgårdar. De ligger i ängsmark (i ett fall i ett grustag) och skogssalvian klarar sig utmärkt i tät och högt gräs, även om den inte förmår sprida sig; bestånden är, med ett undantag, fåtaliga. Vi tror att den, liksom stäppsalian, kommit ut för lång tid sedan med vallfrö.

Man kan särskilja två former av skogssalvia på Gotland. Den ena, "stäppsalia-formen" påminner mycket om stäppsalia och är svår att avgränsa från denna. Den har lite större blad, till 10 cm, med mer ojämnt naggade kanter. Blomställningen är ofta grenig med något par långa sidogrenar. Blommorna är lite större, till 15 mm, de violett färgade braktéerna kan vara något mindre än stäppsaliens men når i regel över blomfodret.

Den andra formen, "ängssalvia-formen", påminner mest om ängssalvia men är mer kraftigvuxen; den har mer av sin massa högre upp. Bladen kan vara mycket stora, upp till 20 × 8 cm, oregelbundet naggade. Stammen är bär långa enkla hår och glandelhår, även blomfodret är glandelhårigt. Blomställningen är ofta grenig med flera långa sidogrenar. Blommorna är större, till 20 mm, och sitter i ganska glesa kransar, ståndarknappen är 2–2,5 mm lång. Braktéerna är violett färgade, men inte alltid fullständigt, och de övre är tydligt kortare än blomfodret. En av oss (BGJ) odlar en planta (frön från

Skogssalvia, *Salvia* × *sylvestris*, vid Faluddens fyr. Foto: Jörgen Petersson augusti 1997.

Vamlingbo) i rabatt och den har vuxit upp till en kraftig ”buske”, en jätte jämfört med en ängssalvia som vi odlar strax intill. Den är starkt aromatisk och blommor länge. Den frösår sig runt omkring med en förbluffande och oroande effektivitet. På dess ”naturliga” växtplats i *Vamlingbo* där fröspridning i den omgivande grässvålen inte är lika lätt, har skogssalvian minskat under senare år (BL).

Stäppsalia-formen: *Öja Strands* (BL), *Havdhem* igenvuxet grustag cirka 500 m VSV kyrkan (WJ), *Silte* 500 m NV Hallvide, i ängsmark (BL), *Vallstena* SV Slumre, öppen betesmark nära avtagsvägen till Slumre (EBJ).

Ängssalvia-formen: *Vamlingbo* Austre, grusig backe nära gammal grusgrop, spår av bosättning på platsen (BL), *Öja* Faludden, i mängder vid fyren (JP), *Fröjel* Gannarve, S om skeppssättningen nära landsvägen, sedan lång tid tillbaka (GI, MI m.fl.), *Hangvar* 400 m VSV Skälstäde, två plantor i en åkerren (MA TK 1996).

[*Salvia verticillata*, kranssalvia, *NFl*, *SvFl*]

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Kranssalvian kom före sekelskiftet till Gotland med klöver- och gräsfrö enligt K. Johansson, som uppger den från *Klinte*, *Hejde*, *Sanda* och *Endre* (Johansson 1897). Under 1900-talet, fram till 1940-talet tillkommer fynd från ytterligare 14 socknar från *Öja* till *Hall* och *Bunge* (Johansson 1910, Fries 1914, 1917, 1920, 1925, 1934, 1942). Från *Grötlingbo* och *Rone* kommenterades särskilt att den växte bland timotej resp. lusern. Av dessa äldre lokaler finns den ännu kvar i *Östergarn* Katthammarsvik, *Lummelunda* (osäker, den äldre uppgiften är bara preciserad till socken), *Hall* Nors, men i övrigt är de nu kända lokalerna inte samma som de äldre.

Vi har inga uppgifter om att kranssalvia odlats på Gotland. De kända lokalerna ligger ofta i eller vid gamla åkrar, i beteshagar eller ängsmark, i några fall i vägkanter. Detta talar för att även dagens förekomster ursprungligen kommit in med vallfrö.

Sundre S Hoburgsklippan, i öppen grässlånt (SH, Ingman 1990), *Fröjel* 400 m V Ansarve, ”Tungard”, igenvuxen ängsmark (GI), Mulde vid väg 140 vid avtaget mot Vårsände (GI, MI, publ. Johansson & Larsson 1986), *Östergarn* V Katthammarsvik (IM EB), *Hörsne* på en backe O Lina myr (BH, publ. Johansson & Larsson 1986), *Lummelunda* N Kinnerstugan, öppet område, ”kanske tidigare åker” (Larsson 1989, kvar 1997 SHe), *Stenkyrka* NV skolan och 200 m S Jungfrun i för länge sedan igenvuxen åker (IE, på den senare lokalen i över 20 år enl. BGJ), *Rute* cirka 800 m VNV kyrkan, några ex. i skogsbryn vid fårbetesmark för cirka fem år sedan, ökande till cirka 300 ex. 1997 (EBJ), cirka 1 km VNV kyrkan i grustag vid vägen mot Fleringe (IE) samt 700 m SSV kyrkan i vägdike (GA), *Bunge* Bungenäs (GF), *Hall* Nors vid avtaget ner mot Norstads fiskeläge (LJh, sedd på platsen omkring 1975 enl. BGJ).

[*Satureja hortensis*, sommarkyndel]

Tillfällig. – Utgången.

Sommarkyndel är ett ettårig kryddväxt, som har odlats i Norden sedan medeltiden. En delfrukt påträffades vid utgrävningar i lager från 11–1200-talet i Lund (Hjelmqvist 1991). På Gotland samlades den av Münchenberg 1701–02, som kommenterade att den fanns i trädgård. Han ger de svenska namnen ”Såger”, ”Safwer” och det nu använda ”Kyndel”. I Hultemans herbarium saknas sommarkyndel, vilket tyder på att den vid tiden omkring sekelskiftet inte kan ha varit allmänt odlad.

Från Gamla hamn i Visby 1866 föreligger ett belägg (VI) utan närmare anteckningar. Med tanke på växtplatsens art och att det rör sig om en ettårig växt torde förekomsten ha varit helt tillfällig. Det är

Kranssalvia, *Salvia verticillata*, söder om Klintehamn. Foto: Stellan Hedgren juli 1985.

inte heller självklart att den kommit ut från odling; hamntrafiken är en möjlig införselskälla. Sommarkyndel omnämns inte av K. Johansson 1897.

Scutellaria altissima, stor frossört, NFI, SvFI

Kvarstående eller tillfällig. – Sällsynt.

Stor frossört började omnämnas i nordiska floror från 1850-talet (Lange 1994). Det första belägget från Gotland samlades 1923 i *Visby* (VI). Troligen togs det från en trädgård. Från *Visby* har stor frossört också noterats i sen tid, i en björk-talldunge S om Linds växthus vid Färjeleden, vid en igenvuxen körväg (JP, publ. Johansson 1987). Här är den förmodligen kvarstående sedan lång tid. Övriga kända lokaler (Petersson 1993) är av tillfällig natur:

Klinte Klintehamn, på en jordhög (MI omkr. 1990), *Boge* 1 km V Tjälder, på soptipp (JP 1992), *Stenkumla* Acklundskulle, i grustag (BL 1991).

Stachys byzantina, lammöron, NFI, SvFI

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Lammöron började utbjudas till odling i Danmark omkring 1870 (Lange 1970) och troligen kom arten ungefär samtidigt till Sverige. Primärfyndet som förvildad i landet publicerades 1917 (Johansson 1917). Den angavs då från *Endre Allekvia* och *Visby* vid ”Strandvägen norr om staden”. Troligen har den odlats i parken vid Allekvia och däriifrån tagit sig ut i naturen. I området omkring Allekvia finns den ännu kvar och den klarar sig utmärkt på de torra hållmarkerna. Antalet nya lokaler har ökat ganska långsamt under första halvan av 1900-talet med bara två nya uppgifter: *Östergarn* och *Väskinde* (Fries 1942). I dag känner vi omkring 25 lokaler på Gotland, från *Fröjel*, *Stånga*, *Ardre* och *Östergarnslandet* i söder till *Hangvar*, *Lärbro* och *Fleringe* i norr. Hållmarker och vägkanter är representativa biotoper, i något fall står den kvar på en äldre tomt. Troligen är dessa förekomster resultatet av spridning under de senaste 50 åren. Odling i trädgård visar att den inte har svårt att föröka sig med frön och den lever också lätt kvar om man kastar ut ett av dess krypande skott.

Solanaceae

Atropa bella-donna, belladonna, NFI

Tillfällig. – Sällsynt.

Belladonna är inhemsk i stora delar av Europa, dock inte i Norden. I svensk litteratur börjar den omnämnas under 1600-talet (Lyttekens 1904–06), och på Gotland vet vi att den odlades omkring sekelskiftet, då K. Johansson samlade den i DBW:s trädgård i *Visby* (herb. VI). Eftersom den är en välkänd läkeväxt – den odlades i apotekets trädgård i *Klintehamn* 1921 enligt Hulteman – kan den mycket väl ha odlats på Gotland även under 1800-talet eller tidigare, men vi saknar uppgifter om detta.

Under 1940-talet odlades belladonna i stor skala i *Akebäck* (Weissglas 1943). Den såddes på frö i varmbänk och 18 000 plantor skolades ut och utplanterades småningom på ett område om 6000 m². Den visade sig emellertid vara ”synnerligen vanskligh och besvärlig”. Vid ett tillfälle var hela odlingen nära att gå under på grund av sjukdom. Rapporten skrevs efter första året, och hur plantorna klarade vintern vet vi inte.

Den först publicerade uppgiften om vildväxande belladonna från Gotland är ett fynd av E. Th. Fries från *Visby*, stranden norrut, ”säkerligen fr. Bot. Trädg.” 1937 (Hylander 1970). I sen tid har

belladonna påträffats på en lokal: *Visby* soptippen, ”ett 10-tal meterhöga plantor som växte där under minst 3 år, men de försvann då det anlades en motorcykelbana på den sidan” (Larsson 1985, s. 10).

Datura stramonium var. *stramonium*, spikklubba, *NFI*, *SvFI*

Tillfällig. – Sällsynt.

Spikklubba finns omnämnd i svensk litteratur från 1600-talet (Lyttkens 1904–06), men har funnits i odling i Norden ännu tidigare: vid utgrävningar vid Gråbrödraklostret i Ribe i Danmark 1993 väcktes frön i jordlager från 1400-talet och grodde, i detta fall den blåblommiga var. *tatula* (Lange 1994). I tryck först rapporterad från Gotland 1832 (Hartman 1832), men den noterades från *Hejde* redan 1811 i handskrift av Landeberg (Landeberg 1811). K. Johansson tar upp den ”med stor tvekan” och omnämner spikklubban från trädgårdar i *Visby* och från *Stenkumla* prästgård. En förekomst på barlast är också styrkt från Klintehamn 1926 (herb. GB).

Det är möjligt att spikklubban spontant har visat sig i *Visbys* trädgårdar och inte avsiktligt odlats; vårt eget starkaste intryck av arten är just oförutsägbarheten i dess uppträdande. Vi har själva odlat den på frön från en trädgård i *Hejnum*, där spikklubban ett år visade sig i ett trädgårdsland, och av och till dyker nya plantor upp här och där i våra rabatter, men långt ifrån alla år. Ett belägg från *Endre* 1920 (VI) är troligen också från ett sådant uppdykande.

”Spikklubba har också odlats i stor skala på Gotland, i *Akebäck* på Glammunds (”areal A”) och *Hägdarve* (”areal B”) under 1940-talet. Vi citerar (Weissglas 1943):

”3 tunnland besåddes i början av maj med 8 kg frö. Ledväxt kålrötter. 1 kg frö såddes i varmbänk i april. God groning å friland och bänk. Bänkuppdagna och skolade plantor utplanterades på fi tunnland för jämförelse. Ingen skillnad i utvecklingen kunde iakttagas. Övergödsling med kväve i början på juni samt i juli. Omkring 15 juli hade de största plantorna å areal A nått meterhöjd, å areal B, där jorden var fuktigare och kallare, voro de endast 40–50 cm höga. Gallring till 75 cm:s plant-avstånd. Bladskörd togs av utgallrade plantor. Totalskörd råa blad 6.700 kg. Utbyte torra blad 960 kg. För atropintillverkning skördades 4.500 kg stammar och grenspetsar. Härav beräknades 1,5 kg atropin kunna framställas.”

Weissglas konstaterar också att spikklubban visade sig vara ”synnerligen besvärlig” och ”synnerligen frostkänslig”. Framför allt var torkningen av de skördade bladen mycket arbetskrävande.

Vi har bara fått kännedom om en nutida växtplats för spikklubba utanför trädgårdar: *Visby* soptippen 1984 (Larsson 1985 s. 7). Här, som annars, var den helt tillfällig.

Hyoscyamus niger, bolmört, *NFI*, *SvFI*

Bofast, även förvildad. – Tämligen allmän.

De tidigaste omnämnandena av bolmört från Sverige är från 1400-talet (Lyttkens 1904–06) men frön har påträffats vid utgrävningar i Lund, de äldsta daterade till 1000–1100-talet (Hjelmqvist 1991). Det äldsta gotländska belägget är från Münchenbergs herbarium 1701–02, men bolmörten kan ha funnits här mycket längre tid, liksom den funnits i Sydsverige sedan tidig medeltid. Den äldsta tryckta uppgiften från Gotland är från 1805 (Wahlenberg 1805).

Under inventeringsperioden 1983–1997 har bolmört noterats på ett hundratal gotländska lokaler. De vanligaste biotoperna är jordhögar, sandtag, soptippar och även vägkanter. Den förekommer också på ladugårdsbackar, invid hus, ibland i betesmarker eller ängsmarker (ett par fynd på brännfläckar) och på trädesåkrar. I detta tycks inget ha ändrats under de senaste 250 åren, redan Linné skriver att den växer ”vid byar, städer, vägar, diken och ruderatplatser” (Linnæus 1755, i övers. 1986). Linné kommenterar

också att den inte äts av boskapen; själva har vi exempelvis sett manshöga exemplar orörda i en hårdbetad hästhage. I Gerard's örtabok från England omkring 1600 (Johnson 1636) sägs, på samma sätt, att den växer "almost every where by highways, in the borders of fields about dunghills and untoiled places".

Vid utgrävningar av grottan Stora Förvar på Stora Karlsö och även vid vikingaby vid Paviken i *Västergarn* har bolmört vuxit upp i uppkastade jordmassor från djupt lig-gande lager (RJ muntl., se även Ekstam m. fl. 1984). Detta gör det troligt att bolmörten funnits på platsen lång tid tillbaka, även om en närmare datering inte låter sig göras om man inte kontrollerar jorden noggrant i samband med utgrävningarna.

Vi har inte funnit något som stöder att bolmörten fanns i odling på Gotland under äldre tid. Vi har uppgifter från några gotländska kyrkor, men det visar sig ofta handla om en väg eller en gård i kyrkans närhet, inte vid själva kyrkan eller prästgården. Från *Anga* kyrka finns exempelvis rapporter från mitten av 1980-talet och framåt om extremt mycket bolmört, men den växte då på den igenlagda vägbanken, då vägen förbi kyrkan lades om. På den gamla vägen kan bolmörten ha funnits flera hundra år tillbaka, men den har knappast odlats där. Nutida fynd är påfallande ofta knutna till vägar, gårdar och betesmark. Vi tror att bolmörten huvudsakligen spritts med djurs (och kanske också människors) tramp och tolkar gårdsfynden som en följd av att även området intill gården ofta betades i äldre tid; mark som odlades hägnades in för sig.

Med tanke på bolmörtens användning som läkeväxt kan det emellertid mycket väl tänkas att den faktiskt har odlats förr på Gotland. Från äldre tid har vi inga belägg för att detta skett, men under 1940-talet odlades bolmört vid Bäck och Glammunds i *Akebäck* (Weissglas 1943). Dels besåddes tre tunnland på friland med en ettårig form, dels såddes den tvååriga formen i varmbänk och planterades ut på friland, på ett halvt tunnland, där den under året hann med att bilda en rosett med 40–50 cm långa blad. Resultatet av den ettåriga formen blev, enligt Weissglas, mycket dåligt. Halten av de medicinskt intressanta ämnena var mycket låg för båda formerna. Vid Glammunds i *Akebäck* finns ännu kvar ganska rikligt av bolmört, vilket vi tolkar som en rest av odlingen (av den tvååriga formen).

Den ettåriga form som provodlades i Akebäck bör ha varit var. *agrestis* eller var. *pallidus*. Dessa är som helhet mycket klenare än vanlig bolmört och har mindre blad. Var. *agrestis* har blommor som huvudformen, medan var. *pallidus* har blekt gulgröna blommor utan den vanliga bolmörtens mörka ådror och öga. Den senare har, till sen tid, även funnits i odling i DBW:s trädgård i *Visby*, och vi har själva provodlat den i trädgård. Det var en skygg och ömtålig växt, som dog ut efter något år och aldrig kom tillbaka. I naturen har vi aldrig sett den. K. Johansson uppger var. *agrestis* från en lokal i *Silte* (Johansson 1897).

Lycium barbarum, bocktörne, *NFL*, *SvFL*, *TrBu*

Kvarstående. – Sällsynt.

I Sverige omnämns bocktörne först i Hartmans flora 1832:

"kryper med rötterna långt omkring och uttränger ur trädgårdarna, der den fordom planterats, såsom i *Visby*, *Norrköping* &c".

Hur länge den då funnits i odling är svårt att säga. I en dansk handskriften ordbok från omkring 1700

finns den med och man vet att den odlades i Danmark 1780 (Lange 1994). Hartmans uppgift från *Visby* kan ha syftat på Kungsladugården, där den samlades under 1800-talet (herb. VI) eller "vid vägen till Galgberget" (Johansson 1897). I båda områdena finns bocktörnet kvar; söder om Kungsladugården täcker det nu ett ganska stort område i vägkanten och mot söder om Galgberget, vid rondellen, finns ett litet bestånd (restbestånd eller planterat?). Dessutom finns en uppgift från *Visby* innerstad, nära Södertorg, där den spritt sig från en rabatt (GI). Spridningen sker, som Hartman skriver, med rötterna.

Lycopersicon esculentum, tomat, *SvFl*

Tillfällig. – Sällsynt.

Tomaten kom till Europa från Sydamerika under 1500-talet. På 1600-talet omnämndes den av Franck, "Kärleks Nattskatta med gyllene äpplen", och Rudbeck, "Elskogseplen" (se Lyttkens 1904–06). Vid denna tid har odlingen troligen varit begränsad till botaniska trädgårdar och större gods; under 1600–1700-talet anlades orangerier i vilka man kunde odla frostkänsliga växter. På Gotland har tomat knapast odlats förrän under 1800-talet; den samlades i *Mästerby* 1883 av Hulteman. Efter andra världskriget har tomaten nu kommit i allmänt bruk, och den odlas i stor skala i växthus på Gotland förutom att mycket importeras, framför allt från Holland. Detta har gjort det möjligt för en del "spill" att hamna i naturen. Fröna behåller sin grobarhet även efter en tid i komposter eller avloppsdammar, och man kan numera ofta möta enstaka tomatplantor tillfälligt växande i komposter, rabatter eller på soptippar. Vi själva, och förmodligen fler med oss, har slarvat med att anteckna sådana förekomster, och arten är säkerligen underrepresenterad i Projekt Gotlands Flora.

Hemse, SO Ocksarve, rikligt i kanten av en reningsdamm (GI 1985), *Eksta* Stora Karlsö, ett 30 cm högt exemplar på stranden NV Utfall, säkerligen spridd med en trut från kolonin i närheten (GI 1997), *Roma* soptippen (GI 1989), *Othem* Slite soptipp, massor i blom (JP m.fl. 1996), *Hangvar* NV kyrkan, utkasthög vid gård (TK 1993).

Nicandra physalodes, ballongblomma, *NFl*

Tillfällig. – Sällsynt.

Ballongblomma har odlats i Norden åtminstone sedan början av 1800-talet (Lange 1994), och som förvildad i Sverige angavs den redan 1865, från Karlskrona (Hylander 1970). Det är en ettårig växt, vars frön gro lätt, även utanför trädgården. Under 1900-talet har förvildade exemplar noterats från flera håll i Sverige (Lid 1963). Numera är det lätt att få tag på frön; den form som brukar säljas har starkt blå blommor. Som tillfälligt förvildad är den uppgiven för Gotland först 1994 i Gotlands Botaniska Förenings förteckning över Gotlands kärlväxter. Den uppgiften baseras på fynd av små fröplanter utanför trädgårdar på Neptungatan i norra *Visby* och på soptippen i *Visby* (BL). Sedan dess är den även noterad från *Visby* 250 m NNV Marmorbrottet öster om staden, på körväg vid åkrar och gårdar (JP), Hamplan, i planteringar i blottad nylagd jord, kraftiga, rikt blommande exemplar 1996 (BGJ).

Nicotiana glauca, vit blomstertobak

Tillfällig. – Sällsynt.

Blomstertobak tycks ha börjat odlas i Norden under 1800-talet, långt efter introduktionen av "nyttotobak", bondtobak och virginiatobak, *N. rustica* och *N. tabacum*, som odlades i Sverige redan under 1600-talet. Vit blomstertobak samlades i *Klinte* 1915 av Hulteman och den är ganska allmänt odlad i trädgårdar. I regel frösår man den inne och planterar ut den senare året. På soptippen i *Othem* påträffades en planta 1996 (BL). Troligen har den kastats ut som småplanta och lyckats etablera sig, men det kan möjligen istället vara frön som kommit ut på tippen och grott.

Physalis alkekengi, judekörs, *NFI*

Kvarstående. – Sällsynt.

Judekörs är (anses vara) en europeisk art, och den är omnämnd i danska och svenska läkeböcker från 1500-talet och framåt (Lyttkens 1904–06, Lange 1994). Några danska författare (Løjtnant & Worsøe 1993, s. 124) karakteriserar judekörs som en ”munkeplante” och menar att den odlats i Danmark sedan lång tid tillbaka. För Gotlands del har vi inte funnit några tecken på att judekörs odlats före 1800-talet. De förekomster för judekörs som rapporterats har troligen inte någon hög ålder.

Från Gotland har vi inga uppgifter om judekörs förrän mot slutet av 1800-talet. Då odlades den i *Mästerby* (Hulteman) och något senare, omkring sekelskiftet, i DBW:s trädgård i *Visby* (herb. VI). Den är inte ovanlig i trädgårdar i våra dagar, en långlivad och konkurrenskraftig flerårig ört, som sprider sig effektivt med underjordiska utlöpare. Förvildad har den noterats från tre lokaler: som trädgårdsutkast i *Stånga* i södra delen av samhället, på jordhög (BL), som (troligen) kvarstående vid ladugårdsvägg vid Mallgårds i *Alskog* (LJ) och slutligen från *Lummelunda*, stenstrand S om Nyhamn (NJ). På den sistnämnda lokalen är ursprunget svårbedömt; kanske har en rotbit flutit i land, kanske är fröspredning orsaken. Vi sammanfattar, med en viss osäkerhet, artens status som ”kvarstående”.

Physalis peruviana, kapkrusbär, *NFI*

Tillfällig. – Sällsynt.

Under senare år har kapkrusbär funnits att köpa. Det är ett syrligt, mörkgult bär, vackert förpackat i det upplåsta blomfodret. Olika floror ger något skilda beskrivningar om hur växten ser ut och hur den skiljer sig från andra, närbesläktade arter. För en fylligare beskrivning se Axelius (1991).

Plantan är flerårig, men vi har inte lyckats att få den att övervintra i odling. Under 1996 rapporterades ett fynd, en kraftig planta i en rabatt vid Avagatan i *Visby*, i en trädgård där man aldrig odlat arten (SSv). Den har troligen sitt ursprung i frö från inköpta bär. I detta fall har vi ett exempel på en art, som spritt sig på Gotland från odling, men där odlingen ägt rum i ett annat land (troligen i en annan världsdel).

Schizanthus, fjärilsblomster

Tillfällig. – Sällsynt.

Ettåriga arter, som har odlats i Norden sedan tidigt 1800-tal (Lange 1994). I Hejde prästgård odlades *Schizanthus* under 1880-talet enligt Hulteman. Numera odlas *S. pinnatus* och hybriden *S. × wisetonensis*, båda som sommarblommor. Frön av flera olika namnsorter finns att tillgå. En rapporterad förekomst i *Roma/Björke*, Romakloster samhälle (EBJ) är troligen resultatet av fröspill.

Scopolia carniolica, dårört, *NFI*

Kvarstående. – Sällsynt.

Dårörten är inhemsk i Central- och Osteuropa och vidare österut. Den blommar tidigt, i slutet av april och början av maj och vilar sedan under sommarmånaderna. Enligt Lange (1994) började den odlas i Danmark under senare hälften av 1800-talet. På Gotland samlades den i *Visby* 1922, troligen från en trädgård (VI). Under 1988 upptäcktes ett bestånd på en jordhög 300 m V Lilla Råby i *Hejdeby* (ETo, publ. Petersson 1989). Den har säkerligen kommit ut med utkast av trädgårdsjord. I jordhögen växte även sträv kardvädd, *Dipsacus strigosus*.

Solanum tuberosum, potatis, *SvFI*

Tillfällig. – Mindre allmän.

Potatisen introducerades i Europa från Sydamerika under andra halvan av 1500-talet. På Gotland tycks den ha introducerats ganska sent. Den finns inte representerad i Münchenbergs herbarium från tiden omkring 1700 och Linné nämner den inte från sin resa 1741 – däremot nämner han potatisodling vid flera tillfällen under den skånska resan (Linnæus 1751). Introduktionen på Gotland tycks ha ägt

Lejongap, *Antirrhinum majus*, har förvildats på och vid murar på Gotland. Här växer den förvildad på Rhodos stadsmur. Denna grekiska form har mycket smala blad. Foto: B. G. Johansson, 30 april 1986.

rum under andra halvan av 1700-talet och odlingen ökade starkt under 1800-talet (Olofsson 1945, s. 284). I dag odlas potatis i stor skala. Spridningen i naturen sker i första hand genom utkast av knölar. I regel dör plantorna under vintern, men ibland kan knölarna överleva och ge upphov till kraftiga plantor följande år. Särskilt i trädgårdskomposter har de hyfsade utsikter att överleva. I

naturen har potatis påträffats tillfälligt i trädgårdsavfall, utschaktade jordhögar och i halmupplag. I ett fall är den antecknad som kvarstående (övervintrad) i grönsaksodling.

Scrophulariaceae

Antirrhinum majus, lejongap

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Lejongap är en flerårig växt, som brukar odlas i Sverige som ettårig, eftersom den ofta inte överlever våra vintrar. Den förekommer över hela Medelhavsområdet; möjligen är den även där till stora delar ursprungligen en trädgårdsrymling. I Sverige nämns den redan under 1600-talet av Franck och Rudbeck (Lyttkens 1904–06). På Gotland har vi emellertid inga belägg för att den odlats förrän under 1800-talet, då Hulteman samlade den i *Hejde* prästgård. Något senare rapporteras den växande på en kalkstensmur vid Jakobsberg i *Follingbo* (Lindman 1895, första uppgift som förvildad enl. Hylander 1970): ”*Antirrhinum majus* L. hade vid Jakobsberg i Follingbo nära Visby [- - -] från en plantering spridt sig i åtskilliga exemplar till en mur och företedde nu spensliga, uppstigande individ af 0,5–1 m. längd, blommande i flere färger, rotade i fogarne mellan murens stenar, 3 m. öfver marken (19 juli 1895).”

I våra dagar finns ett fåtal uppgifter om lejongap växande vid väggar, murar eller klintar, där den kan få så pass skydd under vintern att den har chans att överleva. Exempelvis vid *Akebäcks* kyrka har det funnits ett litet bestånd i gruset alldeles intill kyrkväggen i 15 år (BGJ). Även vid *Stenkumla* och *Väskinde* kyrkor växer den på liknande sätt (BGJ resp. EBJ). I *Visby* innerstad har den rapporterats växa vid branten mot Klinten och vid en mur nära Norderport (BL 1986).

Vidare föreligger ett antal rapporter om förekomster som vi bedömer som helt tillfälliga. Växtplatserna utgörs i dessa fall av grustag, soptippar, skräphögar, trädgårdsutkast och i ett fall en barkplats vid en äldre såg:

Vamlingbo, *Visby* (2 lokaler), *Halla*, *Hangvar* (2 lokaler), *Rute*, *Fleringe*.

Cymbalaria muralis, murreva, *NFI*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Murrevan hör hemma i södra Europa men har spritt sig långt norrut. I Sverige tycks den ha börjat odlas under 1800-talet. Redan 1855 finns belägg från *Visby*, samlade av O. A. Westöö (VI, GB). På ett ark står bl.a. ”Wid vägen till St. Görän nära Wisby”. Det handlar alltså om St. Görans ruin strax norr om ringmuren. Tre år tidigare hade Westöö besökt St. Görän och samlat luktkviol (VI), så det är mycket troligt att murrevan kommit ut i naturen mellan 1852 och 1855. K. Johansson omnämner Westöös fynd i sin flora 1897, ”fordom vid en väg ofvan Snäckgärdet” (Johansson 1897), så vid sekelskiftet torde murrevan ha gått ut från denna lokal.

Liten fingerborgsblomma,
Digitalis lutea, i trädgård i
Vall. Foto: B. G. Johans-
son 15 juli 1981.

Under 1900-talet har murrevan skapat sig ett starkt fäste på Gotland. I Visby har den etablerat sig på delar av ringmuren och den har också många smålokaler i Innerstaden, i kanten mellan gatsten och husvägg, på murar och ruiner (Ingmansson & Larsson 1985). Den har också funnit sig väl tillrätta i grovt grus som strandklapper och gamla strandvallar. Den ursprungliga källan till dessa senare förekomster kan ha varit trädgårdsutkast (jfr Väskindelokalen nedan), och det föreligger också några rapporter om förekomster på utslängt trädgårdsavfall eller jord och grus. Enligt K. Johansson (1897) sätter den inte mogen frukt, men de många förekomsterna på murar är svåra att förklara om man inte räknar med fröspridning.

Sundre vid kyrkan (SH), Ardre Ljugarn, vid vandrarhemmets trappa (JP), Eksta Djupvik (MI), Fröjel cirka 700 m N kyrkan, nära väg (MI), Västerhejde, på klapper vid parkeringsplatsen vid

Fridhems kaffestuga (GI), Axelsro vid Carl Priens väg, vägkant, två närbelägna lokaler (GI), *Väte* 700 m NO Magnuse, på fyllnadsmassor på körväg i barrskog (JP), *Visby*, Ringmuren O Almedalen och vid Silverhättan (GI 1986), på mur vid Tranhusgatan, Helge And's ruin, S Domkyrkan, nära Stora Torget, på mur nära Klinttorget, St Hans ruin m. fl. (alla GI), *Väskinde* Brucebo vid Strandviken, strandklapper, väletablerad, trol. spridd från mindre avfallsgrop (BL) även vid kyrkan, i kyrkomuren (EBJ), *Tingstäde*, i grustaget V om Smiss (Högström 1986), *Hangvar* SV-delen av Irevik, trädgårdsutkast i skogsbyn (TK SK), *Lärbro*, Glästäde (JP), *Hellvi* Inre Hideviken, västra delen av Bovikens hamnplats, klapperstrand (YKE), *Bunge* Romdals, rikligt på stenig mark (gammal strandvall, GF), Fårösund (OS).

Digitalis lutea, liten fingerborgsblomma, *NFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Liten fingerborgsblomma är en tålig, flerårig art, som växer vild närmast i mellersta Europa. Den har funnits att köpa på gotländska handelsträdgårdar i varje fall under något tiotal år. Längre tillbaka kan den knappast ha varit särskilt vanlig i odling här; vi känner en enda förekomst på Gotland där den står kvar och har spritt sig från en tidigare odling: *Hellvi* Hideberget ovanför kalkbrottets nordöstra del, funnen omkring 1974 vid ett gammalt ödetorp, "där den fortfarande trängs bland fruktträd och syrensnår" (Yngve Ekedahl i brev 1983).

Ännu en lokal är känd: *Stenkyrka*, cirka 200 m O fyren på Stenkyrkehuk, väl etablerad i mager, grusig tallbevuxen mark (IE). I detta fall är ursprunget frön som avsiktligt spritts ut på platsen.

Digitalis purpurea, fingerborgsblomma, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Fingerborgsblomman hör hemma i de västra delarna av Europa upp till Västnorge, men den har naturaliserats på flera håll; i Skåne har vi exempelvis sett rika bestånd i bokskog, som givit intryck av att ha funnits på platsen länge. För Danmarks del antar Lange (1994) att den odlats sedan medeltiden att döma av fynd på klostertomter; fingerborgsblomman är en viktig medicinalväxt. De äldsta gotländska uppgifterna om förvildning går tillbaka till Landeberg 1811, men uppgifterna är mycket få och avser troligen tillfälliga förekomster; K. Johansson citerar Landeberg men har ingen markering om att han själv sett arten i naturen eller i form av belägg (Johansson 1897).

Fingerborgsblomma odlades som medicinalväxt på Gotland under 1940-talet (Weissglas 1943). Dels sådde man tidigt på våren i varmbänk men hann inte med att plantera ut till sommaren utan utplantering skedde först i augusti. Eftersom bänkarna då växt igen fick man bara cirka 4000 plantor. På hösten sådde man också på friland. Hur resultatet blev följande år saknar vi tyvärr upplysning om.

På Sandön har fingerborgsblomman funnits i en period på åtminstone drygt tio år. Den antecknades från Hamnudden och Fyrbyn (Lindgren 1977) och i samma områden påträffades den också drygt tio år senare (Ingmansson & Petersson 1989). Vid Fyrbyn fanns den även i odling 1988. Eftersom den normalt är tvåårig eller ibland blir några år äldre, har den alltså lyckats föröka sig spontant på denna lokal. Det är troligt att kust-

närheten skapar ett klimat som är gynnsamt för fingerborgsblomman här. Vi karaktäriserar därför fingerborgsblomman som bofast på Gotland.

De övriga nutida lokalerna är troligen tillfälliga, med ursprung i angränsande odling: *Ardre* Ljugarn, trädgårdsutkast (ALu ESn), *Eskelhem* nära skolan, väggkant vid trädgård (EBJ), *Halla* S om Högbro, skogsbryn nära handelsträdgård (EBJ).

[*Linaria incarnata*, violsporre]

Felaktigt uppgiven för Gotland.

Violsporre hör hemma i det västra Medelhavsområdet. Det är en vacker ettårig växt med mörkt violblå blommor med vitt svalg. I blomställningen är den försedd med glandelhår. Bladen är alternerande. Den har noterats från *Visby*, stranden nedanför Jungfrutornet (Ingmansson & Larsson 1987, även i Gotlands Botaniska Förenings förteckning över Gotlands kärlväxter 1994), men artbestämningen är felaktig. Det som växer på den angivna lokalen är strimsporre, *Linaria repens* (se nedan).

Linaria purpurea, purpursporre

Tillfällig. – Sällsynt.

Purpursporre är troligen ganska ny som trädgårdsväxt. Danska uppgifter tyder på en introduktion där under 1930-talet, och vi har inte sett några uppgifter om förvildning i Sverige tidigare än 1984, då den omnämndes i en exkursionsrapport från Galgberget i *Visby* (Larsson 1984), mellan Lummelundsväg och Motorstadion. Där växte då mellan 20 och 30 plantor i en omfattande tipplats för trädgårdsavfall tillsammans med flera andra trädgårdsväxter. Två år senare fanns bara 3 exemplar kvar (BL), och sedan dess har vi inte sett den där.

Purpursporre, som kommer från södra Italien, är en tålig, ganska kraftig, flerårig växt, ofta med flera stammar från samma bas. Bladen är smala, de nedre i krans, de övre alternerande. Blommorna sitter i en långsträckt samling; som artnamnet säger är de purpurfärgade. Den är mycket lik strimsporre, men skiljer sig från denna, förutom till blomfärgen, genom att sporren är längre, cirka 5 mm, ganska tunn och tydligt krökt.

På plantskolorna på Gotland har vi bara sett kultivaren 'Canon Went' som har ljusrosa blommor. Den är mycket tålig i odling och sprider sig kraftigt med frön. Fröplantorna får ibland purpurfärgade och ibland rosa blommor, oftast purpur. Beståndet på Galgberget hade purpurfärgade blommor.

Linaria repens, strimsporre, *NFI*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Strimsporren är en 1800-talsinkomling i Sverige. Den noterades på 1840-talet, dels som barlastfynd i Gävle, dels som trädgårdsflykting från Botaniska trädgården i Uppsala. På Gotland odlades den på 1860-talet enligt belägg från "Wisby Wid Kolmodins trädgård" (VI). De äldsta uppgifterna om förvildning publicerades 1910 och gäller fyra lokaler i *Visby*: Strandvägen norrut (1899), Snäckgårdet (1904), Visborgs slätt på gräsmattor (1903–10) samt Djupkvior (Johansson 1910). Johansson skriver att den kommit ut från trädgård och med gräsfrö. Senare tillkommer *Follingbo* Skrubbs (Fries 1914) och *Guldrupe*, på en övergiven tomt 1915 (Fries 1917). Från *Ardre* och *Visby* finns två opublicerade fynd 1919 (herb. GB). Mellan Skogs och kyrkan i *Mästerby* observerades strimsporre i början av 1930-talet (AE, publ. i Petersson 1991) och 1966 samlades den i *Follingbo*, på vägen mot Follingbo sjukhus (herb. GB).

Vid stranden i norra delen av *Visby* samlades strimsporre på nytt 1942 (Fries, GB) och 1973 (Thulin, UPS). På etiketterna står "Strandvägen" resp. "Norderstrand", vilket

betyder att det handlar om samma område som för de första fynden 1899 och 1904. I detta område finns den ännu kvar, nu nedom Jungfrutornet, på denna plats känd sedan början av 1980-talet. Förekomsten omnämndes i *Rindi* 1987 (Ingmansson & Larsson 1987), men arten angavs då felaktigt vara violsporre, *Linaria incarnata*. Den växer i grovt strandgrus högt upp, i kanten där gräs tar vid, längs ett tjugotal meter. Ännu i november skjuter plantorna gröna skott från en kraftig bas nere i stenarna. Att den förväxlat med violsporre hänger samman med att blommorna är mörkare violett färgade än vad man annars ser hos strimsporre. Till formen överensstämmer de emellertid helt med strimsporren; blommans sporre är kort, cirka 2,5 mm, och svagt nedåtböjd.

På senare tid har strimsporren även påträffats vid Blåhäll i *Tofta* (TR, publ. i Petersson 1991). Petersson visar på den militära verksamheten som en gemensam faktor för lokalen på Visborgs slätt och lokalen i *Tofta*. 1995 upptäcktes ytterligare en ny lokal med omkring 100 exemplar, som täckte ett par kvadratmeter väggkant i en sandig tallskog cirka 600 m SO Gällungs i *Väskinde*, oförändrat antal 1997 (EBJ, publ. i Petersson 1996).

Mimulus guttatus, gyckelblomma, *NFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Mimulus-arterna hör hemma i Syd- och Nordamerika. De introducerades troligen i Norden under 1800-talet (i Danmark från 1801 enl. Lange 1994). På Gotland odlades *M. cardinalis* och *M. × hybridus* under 1880-talet i *Hejde* prästgård (Hulteman). Den senare tillhör en hybridgrupp där gyckelblomma ingår som en av föräldrarna. Hybriderna brukar ha framträdande röda fält mot gul eller vit botten, medan gyckelblomster själv har en gul blomma med röda prickar ("droppar") mot och i svalget.

Gyckelblomster hör hemma i västra Nordamerika, från Alaska till Mexico. Den växer vid vattendrag och andra fuktiga ställen, och det är inte förvånande att den har svårt att klara den gotländska sommartorkan, när man försöker odla den i trädgård. Vi har inte lyckats med den. Därför var det en överraskning när den 1995 rapporterades som vildväxande här, väl etablerad i ett rikt bestånd (GBö). Lokalen, S om Hägvide i *Lärbro*, är belägen längs kanten av en liten bäck, nedanför om bron på vägen ner till hållristningarna och flera hundra meter nedströms.

[*Scrophularia vernalis*, vårflenört, *NFl*, *SvFl*]

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Vårflenört antecknades som förvildad i Stockholm redan mot slutet av 1700-talet (Hylander 1970). Hylander tillägger att den vid Linnés Hammarby är "ansedd som kvarstående från Linnés tid". På Gotland har den påträffats vid Kylej i *Hellvi*, "på gamla murar" (Fries 1920). Växtplatserna kan ha varit någon av de kalkugnar eller kalkklador som finns i detta område. Under våren 1988 observerades den på nytt, växande på en soptipp vid stenbrottet vid Smöjen, två kilometer söderut (BL, publ. Petersson 1990). Den har också visat sig finnas kvar vid Kylej, dels i en spricka i muren på en av kalkkladorna (JP), dels på två närbelägna lokaler några hundra meter söder om kalkkladorna, vid en sophög resp. vid en fiskebod (IE). Om den verkligen har odlats på

Gotland är tveksamt. Vid Kyllej har flera ovanliga växter kommit in, förmodligen med hamntrafiken, t.ex. hamnkrassing, *Coronopus didymus*, vid 1820-talet, och så sent som 1945 fann E. Th. Fries druvgamander, *Teucrium botrys*, i en grusgrop nära Kyllej (Petersson 1952 och 1958 s. 131). Troligen har vårflenörten introducerats på samma sätt.

Verbascum, kungsljus

Släktet *Verbascum*, kungsljus, är representerat på Gotland av sju arter. Av dessa nämns sex i *NFI* och fyra i *SvFl*. Praktkungsljus, *V. speciosum*, har ofta rapporterats som grenigt kungsljus, *V. lychnitis*. Från 1989 har bilden klarnat genom en artikel som klargör skillnaden mellan dessa två arter (Ekman & Karlsson 1989). I denna finns en nyckel, modifierad efter Murbeck (1933), som vi återger, något modifierad till att omfatta enbart de arter som påträffats förvildade på Gotland. Ett par odlade arter har emellertid också tagits med.

1 Blommor ensamma i stöbladens veck

Violkungsljus, *V. phoeniceum*

1 Blommor 2–flera i knippen i vecken av stöblad på blomställningsaxeln

2 De två nedre ståndarknapparna snett fästa (nedlöpande) på ståndarsträngarna

3 Stjälkblad långt nedlöpande, stjälek därigenom vingkantad

4 De två nedre ståndarnas knappar 1,5–2 mm långa. Blommor 15–20 mm diameter

Kungsljus, *V. thapsus*

4 De två nedre ståndarnas knappar minst 3,5 mm långa. Blommor 35–50 mm diameter

Ölandskungsljus, *V. densiflorum*

3 Stjälkblad ej eller kort nedlöpande, stjälek därför trind. Otroligt hårig, hår som bomull, flockigt. Odlad

Silverkungsljus, *V. bombyciferum*

2 Alla ståndarknappar symmetriskt fästa på ståndarsträngarna

3 De två nedre knapparnas konnektiv hårigt på insidan (på fullt utslagna blommor!)

Praktkungsljus, *V. speciosum*

3 De två nedre knapparnas konnektiv kalt

4 Planta grått, vitt eller gulaktigt filthårig. Ståndarsträngarnas behåring vit till gulaktig

Jättekungsljus, *V. olympicum*

4 Planta grön. Ståndarsträngarnas behåring vitgulaktig eller violett

5 Basalblad med killik bas. Ståndarsträngarnas behåring vit–gulaktig

Grenigt kungsljus, *V. lychnitis*

5 Basalblad med hjärtlik, tvär eller rundad bas. Ståndarsträngarnas behåring violett (sällan vit)

6 Åtminstone några basalblad med hjärtlik bas. Knippenas mittblomma i frukt med skaft som är längre än fodret

Mörkt kungsljus, *V. nigrum*

6 Basalblad med rundad eller tvär bas. Knippenas mittblomma i frukt med skaft som är kortare än fodret

Franskt kungsljus, *V. chaixii* ssp. *orientale*

[*Verbascum bombyciferum*, Silverkungsljus]

Odlad.

En tvåårig turkisk art, som börjat komma i odling de senaste åren. Bladen är kraftigt silverhåriga och på stammen flockar sig håren i täta sjok. Blommorna är stora, gula. Den sprider sig spontant i trädgården och tycks även kunna bilda hybrider med mörkt kungsljus och praktkungsljus. Allteftersom den blir vanligare kan den kanske även visa sig ute i naturen.

[*Verbascum chaixii* ssp. *orientale*, franskt kungsljus]

Tillfällig. – Utgången.

Först uppgiven från Gotland 1897 som första fynd i Sverige, från en klövervall i *Endre* (Johansson 1897, Hylander 1970). Sedan dess är den inte observerad på Gotland; det rör sig alltså om en tillfällig klöverfröinkomling. På senare år har gotländska plantskolor salufört plantor under namnet *V. chaixii*, ofta med vita blommor. I de fall där vi tittat närmare har det visat sig vara en vitblommig form av mörkt kungsljus, *V. nigrum*.

[*Verbascum densiflorum*, ölandskungsljus, *NFI*, *SvFI*]

Tillfällig. – Utgången.

Ölandskungsljus fanns på Gotland under en kort period på 1980-talet. Den växte då i *Visby*, vid Räv-
hagen, i ett sandigt, öppet område med mycket trafik. Den observerades först 1982 (HSt, publ. Hög-
ström & Fåhræus 1983) och fanns kvar ytterligare åtminstone tre år, men gick ut sedan. Vi har inga
uppgifter om att ölandskungsljus odlats på Gotland och vi vet inte alls hur den kommit ut vid Rävha-
gen. På sotpipen mellan *Lummelunda* och *Stenkyrka* fanns ölandskungsljus tillfälligt omkring 1984
(BL).

[*Verbascum lychnitis*, grenigt kungsljus, *NFI*, *SvFI*]

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Grenigt kungsljus omnämns från Gotland först av K. Johansson (1897) som karakteri-
serar den som sällsynt och sporadisk. Av hans lokalförteckning, tillsammans med den
herbariegenomgång som redovisas av Ekman & Karlsson (1989), och som vi använder
i det följande, får man följande bild av introduktionen på Gotland: Först i *Visby* hamn
1855, med vita blommor. Sedan *Fleringe* Ar, i en åker 1862, *Endre* Ölbäck 1894 och
Bunge Fårösund Sjöströms tomt 1895. Från samma tid kommer troligen det äldsta be-
lägget från *Endre* Allekvia. Inga uppgifter om att grenigt kungsljus har odlats på Got-
land har nått oss. Från Danmark uppger däremot Lange (1994) att det odlats redan un-
der medeltiden. Vi håller det dock för troligt att grenigt kungsljus nått Gotland som för-
orening i klöverfrö eller gräsfrö. Vid första tillfället, i *Visby* hamn, har det emellertid
kanske snarare kommit in med barlast.

Vid Ytlings i *Bro* växte grenigt kungsljus i en timotejvall 1895 vilket styrker anta-
gandet om en introduktion med vallfrö kring sekelskiftet. Även en senare förekomst, i
en luservvall vid Norrgårde i *Sanda* (Fries 1925) pekar i samma riktning.

Av dessa äldre lokaler förefaller bara de vid Allekvia och Ölbäck i *Endre* ha överlevt
en längre tid. Vid Allekvia samlades det senast 1917, vid Ölbäck finns det kvar än i dag.
Där växer det främst på en grusig ås, som ligger högt uppe på hällmarken. Marken är
delvis störd genom tidigare grustäkt, och närmast vägen finns rester av en äldre bygg-
nad. Några exemplar av kungsljuset brukar också finnas vid resterna av en lada ute på
hällmarken en bit bort. På senare år har det minskat i antal, 1997 fanns bara fem blom-

mande exemplar (EBJ). Möjligen missgynnas det av extrem sommartorka, och bestånden varierar kanske med klimatet.

I Visby återkom grenigt kungsljus 1924, ”på torr gräsmark”, och sedan har det samlats från Galgberget 1947 och framåt i tiden. Det finns ännu kvar på Galgberget, dock inte särskilt rikligt, omkring ett dussin exemplar 1995 och 27 blommande exemplar 1997 (EBJ).

Från det att Projekt Gotlands flora började har ett antal rapporter om grenigt kungsljus kommit in. Fram till Ekman & Karlssons artikel gjorde emellertid många ingen åtskillnad mellan grenigt kungsljus och praktkungsljus, och vi tar därför bara med de uppgifter som kunnat styrkas i efterhand. Följande fynd betraktar vi som säkerställda:

Hörsne Dibjärs, 3 exemplar i vägren 1994, även praktkungsljus i närheten (BH), 1997 fanns 16 blommande exemplar längs en mur vid boningshuset (EBJ), Visby Langes hage 5–6 exemplar 1986, bara 2 exemplar 1997, utmattade av sommarens torka (EBJ), Fole S Bondarve, på avlastningsplats för jord vid Slitevägen, ett exemplar 1996, ej kvar 1997 (EBJ), Fleringe Hau gård, parkeringsplatsen, ett exemplar i grus (BGJ m. fl. 1996).

[*Verbascum olympicum*, jättekungsljus]

Ej känd som odlad eller förvildad.

Jättekungsljus är ett storväxt, grenigt kungsljus, till det yttre likt praktkungsljus (se nyckel ovan för skiljande karaktärer). Det har ofta förekommit i förteckningar över handelsträdgårdarnas växtsortiment. I samtliga fall, där vi kontrollerat, har det visat sig i verkligheten vara praktkungsljus, *V. speciosum*. Vi har inte heller sett jättekungsljus i odling någonstans på Gotland. Man kan emellertid inte utesluta att äkta jättekungsljus gömmer sig någonstans bland alla praktkungsljus; 1923 samlades förvildat jättekungsljus vid Fliseryds station i Småland (Hylander 1970).

Verbascum phoeniceum, violkungsljus, *NFL*

Tillfällig. – Sällsynt.

De äldsta beläggen av violkungsljus som förvildad i Sverige går tillbaka till 1870-talet (tidiga uppgifter redovisas i Hylander 1970). På Gotland har vi inga uppgifter om det förrän i sen tid, när det började odlas i trädgårdarna. I dag är det lätt att få tag på frön till den vanliga formen med brunviolettera blommor och till en rent vitblommig form. Ofta är den ganska kortlivad i odling, och vi karakteriserar därför de två kända gotländska förekomsterna som tillfälliga:

Stånga södra delen av samhället, i gräs på (tall-)skogstomt (BGJ m. fl.), Klinte Klintehamn (MI).

Verbascum speciosum, praktkungsljus, *NFL*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Praktkungsljus har troligen introducerats sent på Gotland. Det äldsta kända belägget är från Visby Galgberget 1974 (TK, publ. i Ekman & Karlsson 1989). De äldsta fynden i Sverige går tillbaka till 1930-talet (Hylander 1970) och i Danmark var den bekant redan under 1830- och 1840-talet enligt Lange (1994) som tillägger: ”Genoptaget til dyrkning i de allersidste år efter lang pause.”

Lokalerna för praktkungsljus är oftast knutna till vägrenar. Ursprunget är säkerligen odling i trädgårdar; praktkungsljus har funnits i gotländska handelsträdgårdar åtminstone sedan början av 1980-talet, under namnet jättekungsljus, *V. olympicum* (Gardelin 1982). Vi förmodar att frön kommit ut i naturen genom att de fastnat i däckens på bilar och andra transportredskap. I flororna uppges praktkungsljus vara tvåårig. Vår erfaren-

het är att den också kan uppträda som en kortlivad perenn om den trivs. På några av lokalerna, Galgberget i *Visby* och vid Ygne i *Västerhejde*, har den kunnat hålla sig kvar under lång tid, medan den uppträtt helt tillfälligt på andra.

I början av Projekt Gotlands floras inventeringar förväxlades praktkungslys ofta med renigt kungslys. Nedanstående förteckning upptar bara fynd, som vi bedömer som helt säkra. Om inget annat anges är de noterade 1990–1996.

Rone V Gullgårde, ett tiotal exemplar i vägren, upp till cirka 50 m. från en gård där den odlas (BGJ), *Levide* Pejnarve (BoA, omkring 1989), *Alva* cirka 300 m ONO Östris, nära boningsshus, även i trädgård (TL), *Västergarn*, vid vägkant i samhället (GI), *Eskelhem* 100 m SSV Rovide (EBJ), *Tofta* 500 m S Fättings, nära väg och i trädgårdar (EBJ), *Västerhejde* Ygne kraftverk, ledningsgata och vägkanter rikligt (GI, EBJ), *Visby* Galgberget S Motorbanan (BL 1986), Hangarvägen–Lummelundsväg, ett tiotal exemplar på ruderatmark (EBJ), Skarphäll, tre exemplar utanför trädgård (EBJ), Terra Nova, fem exemplar utanför trädgård (EBJ), Stenhuggarvägen, vid parkeringsplats, i grus (BL), 350 m SV Marmorbrottet öster om staden, i körväg (JP), 300 m OSO Skogsholm, i körvägkant (JP), *Endre* Ölbäck, ett exemplar i grus på parkeringsplats (BGJ), *Rute* Skoldrebacke, jordhöj i grustag, tillfällig (BGJ).

[*Veronica austriaca* ssp. *austriaca*, flikveronika]

Tillfällig. – Utgången.

Flikveronika är mycket lik den ganska allmän odlade praktveronikan men skiljer sig genom sina djupt flikade blad. Vi har inte funnit några uppgifter om att flikveronika funnits i odling i Norden. Den har kommit till Gotland som fripassagerare med klöver- och gräsfrö. K. Johansson (1897) uppger den från klöveråkrar vid Ölbäck i *Endre* 1894 och från Gannarve i *Lokrume* samma år; förstauppgift i Sverige (Hylander 1970). Den har även samlats i *Bro* och *Martebo* (Thulin 1985). Av allt att döma har det varit fråga om tillfälliga förekomster.

Veronica austriaca ssp. *teucrium*, praktveronika, *NFI*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Praktveronika förekommer som inhemsk i stora delar av Europa och introducerades troligen i odling i Norden under första hälften av 1900-talet, i Danmark är den omnämnd från 1936 (Lange 1974). Längre söderut i Europa är den inhemsk, och den användes där även som trädgårdsväxt redan i början av 1800-talet (Bosse 1840).

På Gotland samlades praktveronika redan 1929 på kyrkogården i *Östergarn* (Thulin 1985), och möjligen kan den ha funnits på Östergarnslandet sedan än längre tid tillbaka. Mats Thulin som påträffat flera lokaler runt kyrkan i *Gammelgarn* och även i vägkanten söderut, håller det för troligt att ursprunget för dessa lokaler kan ledas tillbaka till odling som bedrevs av en lärare i socknen kring sekelskiftet (Thulin 1985).

Praktveronika omnämns från Gotland i Lids flora (Lid 1963). Utöver lokalerna i *Gammelgarn* är den i dag känd från fyra lokaler i *Visbys* närhet. På Galgberget har vi följt den i snart tjugo år.

Visby Hällarna, vid Visborgsgatan, på utslängd matjord (BL), Galgberget O galgen, spridd samt 200 m NO motorbanan (BL), *Hejdeby* kyrkan, dike vid kyrkogårdsmur (ETo).

Veronica filiformis, trådveronika, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Trådveronika är en långväga introduktion. Den hör hemma i fuktiga ängsmarker och skogsgläntor i områdena runt Svarta havet och har införts och spritt sig i stora delar av Europa. I Danmark odlades den i Botaniska trädgården i Köpenhamn redan 1800 (Lange 1994), men det verkliga genombrottet torde ha skett under detta sekel.

På Gotland noterades trådveronika först från *Björke*, i västra delen av Roma sockerbrukspark (Nilsson 1980). Den förekommer rikligt i gräsmattor i ytterligare minst en trädgård centralt i samhället, dessutom på samma sätt i *Roma*, kyrkbyn (BGJ).

Redan i slutet på 1970-talet förekom trådveronikan som ogräs i en plantskola i *Boge*. Den fanns också att köpa som planta (BGJ, publ. Högström & Fähræus 1983). Från plantskolan kan den ha spritt sig ut i trädgårdar på ön. Väl etablerad sprider den sig snabbt vegetativt. Särskilt gräsklippning har en förmåga att sprida fragment, som sedan lever vidare, och på ställen där den trivs bildar den en blå sky i gräsmattan på försommaren. Frukter har vi inte observerat. Vi förmodar att trådveronikan följt med inköpta växter eller avsiktligt odlats och småningsom spritt sig ut i omgivningarna.

Grötlingbo, Suderkvie i trädgård (WRJ), *Lye Kyrkan* i kyrkogårdens gräsmatta (GI, publ. Ingmansson m. fl. 1990), *Gerum*, i åkerkant (Sn), *Björke* Roma sockerbrukspark i gräsmatta (ÖN, kvar 1997), trädgård i södra delen av Romakloster, i gräsmatta (BGJ), *Roma*, trädgård i kyrkbyn, i gräsmatta (BGJ), *Västerhejde* i Vibble och vid skolan (GI), *Follingbo* Svajde, i grustag (BL, publ. Högström & Fähræus 1983), *Boge* 900 m NNV Tjälder, i vinbärsland i en fuktig röjning bland älgört invid en sommarstuga i skogsmark (BGJ).

Veronica longifolia, strandveronika, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, kvarstående. – Mindre allmän.

Strandveronika är inhemsk i stora delar av Skandinavien, men på Gotland är den sent inkommen. Den omnämns först 1910 (Johansson 1910) från *Öja*, i ett stenröse i en åker nära kyrkan (jämför Carlsson 1993), *Ardre* Ljugarns strand, *Klinte* Svarvare i landsvägsdike, *Visby* på en gammal tomt vid Skrubbs och *Endre* Kvie. K. Johansson uppfattade den som ”sannolikt föga varaktig”.

På lokalen vid Skrubbs i *Visby* har strandveronikan förmodligen ursprungligen odlats. I *Bro* planterades den av Tycho Vestergren, ”inflyttad från timotejvall vid Ytlings”, och fanns kvar under lång tid (Vestergren 1912, UPS). Från denna tid är den också känd från *Etelhem* Sigvalde (Fries 1914). Ett drygt dussin aktuella lokaler är kända. I många fall rör det sig om grustag, skräphögar, soptippar och liknande, där strandveronikan troligen kommit in med utkastad jord och bara stannar på platsen en kort tid. Men några förekomster förefaller vara väl etablerade, till exempel en lokal med omkring 40 exemplar i en dikeskant i *Burs* (se nedan).

Strandveronika är en mycket mångformig art. De plantor som vi sett i naturen har inte heller varit så kraftiga som de vi sett i trädgårdar. I naturen är bladen oftast motsatta, medan de i regel sitter i krans på odlade plantor. Bladbasen brukar vara tvär och bladen mer eller mindre vasst tandade.

Hamra, soptippen (LÅP), *Burs* 300 m VSV Österlings, dikeskant nära hus, cirka 40 ex, tätt växande (EBJ), *Garde* 400 m SV Tälleby, utanför hus, även mellan Mårtens och Robbenarve, i gräsmark

vid hus (GBF), *Alskog* 1 km N Stenstugu, i skräphög (GBF), *Hejde* OSO Simunde vid övergiven bi-gård (GI JP), *Gammelgarn* kyrkan (MT), *Stenkumla* cirka 1 km SO Myrse, i skräphög (BGJ), *Visby* soptippen (Larsson 1985), *Follingbo* 200 m SO Skrubbs, två exemplar i grus i vägen, O Skrubbs två ruggar i äldre grustag (BL), *Barlingbo* 200 m O Enbjänne, vall vid bevattningsdamm (JP).

Veronica longifolia × *spicata*, hållveronika, *NFl*, *SvFl*

Kvarstående. – Sällsynt.

Hybriden mellan strandveronika och axveronika är inte ovanlig i naturen, i de områden där båda föräldrarna förekommer. På Gotland har den antecknats från *Burs* prästgård (R. Matsson, publ. Neuman & Ahlfgvengren 1901), alltså innan strandveronikan var känd från ön. Ett aktuellt fynd är också känt, i norra kanten av det stora grustaget i *Träkumla* (BL, GI), där den ännu växer i en igenlagd del, i sällskap med trädgårdsväxter. Även skärblad, *Falcaria vulgaris*, ingår i sällskapet. Här har den varit känd ett antal år, men inte spritt sig vidare. Vi tror att den från början kommit dit med utkastad jord. Från strandveronikan skiljer den sig genom sin hårlighet, tätare och med enkla hår. Bladen har mer rundade tänder, de nedre bladen har rundad bas, de översta något nedlöpande bas.

Veronicastrum virginicum, kransveronika

Status osäker, troligen tillfällig. – Sällsynt eller utgången.

Kransveronika hör hemma i de östra delarna av Nordamerika, och har odlats i Norden åtminstone sedan mitten av 1800-talet (Lange 1994). Som förvildad i Sverige är den mycket sen; det första fyndet, i Skåne, publicerades 1984 (Skovgaard i Karlsson (red.) 1984). På Gotland har vi inte sett den i trädgårdarna förrän helt nyligen, och det första (och hittills enda) fyndet i naturen har bara tio år på nacken: den påträffades vid vägen upp mot Snäckgårdsbaden i *Visby* (JC TE). Vi har inte kunnat återfinna den, och troligen har den bara uppträtt tillfälligt på platsen.

Från strandveronika skiljer sig kransveronikan genom att bladen har smalt nedlöpande bladbas och saknar tydligt avsatt skaft, de övre sitter i kransar om 3–9 blad. Blommorna är vita eller ljus blå, har långt utskjutande ståndare, fodret har fem olikstora, vassa tänder.

Caprifoliaceae

Lonicera caerulea ssp. *pallasii*, rysk blåtry, *NFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Det var en stor överraskning, när Björn Aldén upptäckte rysk blåtry vid en exkursion i *Klinte*, på Klinteberget sommaren 1995. Denna underart av *Lonicera caerulea* hör hemma öster om Skandinavien men har en utpostlokal i östra Finland. På Klinteberget växte ganska många buskar strödda här och där i skugga av planterade bokar och andra träd och buskar, vid "Gubbens vila" och nedanför längs stigen. Området planterades med diverse främmande träd omkring sekelskiftet (föremålet för exkursionen var beståndet av *Sorbus latifolia*), så en trolig förklaring till närvaron av rysk blåtry är att det härstammar från exemplar som planterades på Klinteberget vid sekelskiftet. Vi vet att blåtry odlades i trakten omkring sekelskiftet enligt ett av Hultemans herbarieark med etiketten "L. caerulea (cult), blåtry, Klinte 28/5 1914". I andra sammanhang skriver Hulteman ut "Klinteberget" för arter som samlats där, så det är emellertid inte helt uteslutet att belägget tagits någon annanstans i socknen och att blåtryet sedan spritt sig till Klinteberget, där det nu förefaller trivas bra.

Kaprifol, *Lonicera caprifolium*. Foto: Bengt Larsson 1996.

Lonicera caprifolium, kaprifol, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Tämigen allmän.

Det första fyndet av kaprifol på Gotland gjordes 1890 på en ängsbacke NO kyrkan i *Alskog* (Aulin 1914). Under 1900-talet har den spritt sig kraftigt över Gotland och den är nu känd från över hundra lokaler. I flera fall står den kvar vid torpträdgårdar, tomter, invid hus och motsvarande, men den har också kommit ut i diken, vägkanter, vid gårdsgränder och andra kulturpräglade biotoper. Några lokaler i skogsmark, såväl lövskog som tall- eller granskog, är också kända, och här kan den snabbt bilda stora bestånd. I *Akebäck*, S om Suderbys, har vi följt kaprifolen genom femton år, från några bestånd till ett stort antal snår spridda över ett ganska stort område. Troligen har kaprifol börjat odlas på Gotland i slutet av 1800-talet. Den är belagd i odling från 1882, i *Hejde* prästgård (Hulteman). I Danmark har den odlats hundra år tidigare (Lange 1994), så det kan inte uteslutas att den odlats på Gotland även tidigare under 1800-talet.

Lonicera periclymenum, vildkaprifol, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Vildkaprifol är i dag känd från mellan trettio och fyrtio lokaler på Gotland. Man kan finna den i närheten av bebyggelse, i angränsande åkerren eller vägren eller i busk- eller skogsmark, exempelvis på Sandön (Ingmansson & Petersson 1989). I sandområdena på östra *Fårö* har den etablerat sig i rika bestånd vid Bohakasandet, vid Fårö fyr

och innanför Norsta Auren, i frisk-fuktig skog eller sumpskog (GF). Bestånden vid Norsta Auren ligger långt från bebyggelse och Gösta Fåhræus har kommenterat att vildkaprifolen där "verkar ursprunglig". Vi tror emellertid att den i så fall skulle ha observerats av tidigare botanister; Bengt Pettersson har med säkerhet undersökt området grundligt, eftersom han noterar den oansenliga korallroten, *Corallorhiza trifida*, just från området innanför Norsta Auren (Rosvall & Pettersson 1951). I sin granskning av Gotlands vedväxter (Pettersson 1958) tar han med såväl inhemska arter som kulturflyktingar men nämner inte vildkaprifol. Vi tror därför att vildkaprifol etablerat sig på östra Fårö under de senaste femtio åren.

Det första "omnämmandet" från Gotland i tryck är en prick i Hulténs atlas (1971). När den först kan ha rymt ut i naturen vet vi inte, men vi gissar att det skett relativt sent, kanske kring mitten av 1900-talet. Den tidigaste uppgiften är från Visby, vid Adolfsberg, där den samlades av K. Johansson 1915 (UPS). I andra delar av Sverige är den vildväxande, och kanske har odlarintresset här istället knutits till "äkta" kaprifol, *L. caprifolium*. Numera är den allmänt tillgänglig på öns plantskolor. Även några andra lianer inom samma släkte säljs; kanske gömmer de sig i inventeringsrapporterna bland kaprifol eller vildkaprifol, men själva har vi inte observerat dem.

Lonicera tatarica, rosentry, TrBu

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Rosentry har sitt ursprung i Östeuropa och vidare österut till Centralasien och introducerades tidigt i Europa. I Danmark odlades det redan mot slutet av 1700-talet (Lange 1994); den äldsta svenska uppgiften om förvildning är från 1870 (Hylander 1970). På Gotland odlades rosentry redan under 1850-talet i DBW:s trädgård i Visby, (Johansson 1914, s. 74). Ett dussin lokaler är nu kända, nästan alla på ruderatmark, där man kan anta att rosentryet etablerats genom utkast av jord. En förekomst i en planterad skog och en förekomst med sex exemplar på ruderatmark skulle dock kunna vara resultatet av spontan spridning med frö.

Öja Burgsvik, i planterad skog (BAL), Fröjel Sandhamn (MI), Lojsta i stora grustaget (GBF), Etelhem cirka 600 m NO Bjärbyholm, ett exemplar (GBF), Hejde cirka 1 km N Gervalds, på skräphög (GBF), Östergarn Katthammarsvik, NV hamnen (IM EB), Visby Hällarna, på gammal soptipp (JP) och på Galgberget S om Motorbanan, sex exemplar med mellanröda blommor, bär orange (EBJ), samt Galgberget V om f. d. koksuppletet, i grus på kalksten, några kraftiga exemplar (BGJ 1980, ännu kvar), Väskinde, strax V väg 149 ovan Kronviken, ruderat (BL), Othem Slite, på f. d. soptippen, ett exemplar vid jordhög (JP) och 250 m O Slite kyrka, ruderatmark vid staketet mot Cementa (JP).

Sambucus ebulus, sommarfläder, NFl, SvFl

Kvarstående. – Utgången.

Sommarfläder har en lång odlingstradition som medicinalväxt i Norden. För Linné var arten väl känd. Han skriver från Kalmar, på väg till Gotland (Linnæus 1745b):

"... då vi henne sågom intet annat wara, än den *ordinaire Ebulus* eller *Sambuceus herbacea*, som växer wildt öfwer större delen af Tyskland, wid *Wexiö* och i Trägårdar och der hon en gång inkomit så föröker sig, at hon ej utan största möda kan utrotas; doch är des nytta större än thes *rariet*, hälst hon här växer i synnerlig myckenhet, at hon kan årligen lämna alla *Apothequer* till-

räcketligt af *Ebuli* rot, blad, blommor, bär, frön, mos, bark, som alla brukas på *Apothequen*. Några här på orten hade profwat bären til färg, och sade oss at de gåfwo en *violette* behagelig couleur.” Sommarfläder odlades under 1800-talet i DBW:s trädgård i Visby och åtminstone vid ett tillfälle, 1898, rymde den ut på stranden utanför trädgården (herb. VI, GB). Vi förmodar att rotfragment kastats ut vid något tillfälle. Troligen är det denna förekomst som ligger till grund för att den anges för Gotland i Lids flora (Lid 1963). Några andra förekomster i naturen känner vi nämligen inte till. Däremot finns den fortfarande kvar i DBW:s trädgård, och vid några tillfällen har den letat sig ut i handelsträdgårdarnas sortiment. Vid ett tillfälle förefaller den sig ha smugit sin in i en trädgård som dold följeslagare till en inköpt *Clematis*-planta (TR).

Sambucus nigra, fläder, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Tämlichen allmän.

Vi vågar inte uttala oss i frågan om fläder är inhemsk i Sydsverige. Det finns fröfynd från Lunds medeltid (Hjelmqvist 1991), men det kan vara fråga om odlade träd. Den äldsta gotländska uppgiften, från Münchenbergs Herbarium vivum 1701–02, kommenteras ”In hortis”, i trädgård. På vägen från Rone till Eke noterade också Linné: ”Fulbom (*Sambucus*) sågs i Trädgårdarna.”, men han gör ingenstans några kommentarer om fläder i naturen (Linnæus 1745b). Ännu under 1800-talet finns mycket få uppgifter om förvildad fläder. Sæve (1837) anger den från Visby och Eksta. På Lilla Karlsö samlades den 1840 av C. F. Nyman i bergsklyftorna på norra eller nordöstra sidan (Nyman 1842, se även Fröman 1979). K. Johansson (1897) tillägger Rone.

För Gotlands del anser vi det därför klarlagt att fläder inte är inhemsk utan har spritt sig långsamt under 1800-talet, möjligen något tidigare, från odling. Under 1900-talet, med upphörande bete, har fröplantor kunnat etablera sig fritt – erfarenheter från trädgårdar visar att den sprider sig mycket lätt med fåglars hjälp – och fläder är i dag tämlichen allmän med över hundra kända lokaler från Sunde till Fårö.

En flikbladig form odlades i DBW:s trädgård i Visby i början av 1900-talet (Hulteman). Den är nu känd från Västerhejde, vid Rövar Liljas håla (GI) samt vid Kylle i Hellyvi, ett kraftigt träd mitt för de gamla kalkkladorna. Smärre träd finns i trakten, vid Smöjen och Lörjeudd (IE m. fl.).

Sambucus racemosa, druvfläder, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Druvfläder är inte ursprunglig i Sverige, men har tidigt naturaliserats här; den första svenska uppgiften är från 1830-talet. På Gotland odlades den under 1880-talet i Visby (herb VI) och den markeras för Gotland i Hulténs atlas (Hultén 1971), vilket är den äldsta uppgiften för Gotlands del. Ett drygt tjugotal lokaler är nu kända, men druvfläder visar på Gotland inte alls samma spridningsförmåga som på sina håll på fastlandet. I några fall finns ett kraftigt exemplar på lokalen, eventuellt tillsammans med mindre buskar, eller så odlas den i närheten. Några massbestånd känner vi inte till.

Öja Burgsvik, förvildad i dike (odlas i närheten, BAI), Eksta Vavle, på stranden, ett kraftigt exemplar (SR, GI), NO Kronvalds, sex fruktbärande exemplar (GI), Fröjel cirka 500 m NNO Däpps, på vall (GI), Träkumla stora grustaget N Tjängdarve, i grusgrop och vid stig (GI) odlas sedan åtminstone tjugo år drygt två km söderut (BGJ), Västerhejde Hallbroslott, ”av allt att döma spritt sig från en mycket kraftig druvfläder på fornborgens topp (planterad?)” (Söderqvist 1982), Axelsro intill forn-

lämning och vid vägkant, även spridd under klinten V Kneippbyn (GI), *Hejdeby* Hejdeby hållar O asfaltverket på tillfällig avbaningshög (TR), *Visby* i branten nedanför reningsverket (JP), Gutebacken och hållarna O Palissadgatan (GI), Innerstaden O gamla hamnstationen (GI), snötippen på Galgberget (BL), Kolens kvarn (BL), *Väskinde* cirka 400 m O Brusviken, ett exemplar (BL), cirka 500 m O Krusmyntagården, några exemplar i ruderatmark och ytterligare några cirka 400 m åt NO (BL), även vid Lummelundsväg, på västsidan, nära avtaget till Kornetten (EBJ), *Hangvar* V delen av Ireviken, lövsnår i bergfot (TK) samt ett par hundra meter öster därom, i tomtkant (TK SK), *Fleringe* Ar, sop-tipp (GBF), *Bunge* Bungeör (GF), *Fårö* Ryssnäs (GF).

Symphoricarpos albus var. *laevigatus*, snöbär, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Allmän.

Snöbäret är en nordamerikansk art, hemmahörande i nordöstra USA och angränsande delar av Kanada. Det infördes i nordiska trädgårdar under 1800-talet, och på 1850-talet fanns det i DBW:s trädgård i *Visby* (Johansson 1914). I *Hejde* prästgård samlades det 1882 av Hulteman. Som förvildat på Gotland iakttogs det först 1906, i skogen mellan *Tingstäde* och *Stenkyrka* (Aulin 1914). I dag är snöbäret spritt över hela Gotland. Det finns även på Sandön, här spritt i sen tid från odling i närheten (Ingmansson & Petersson 1989). Det är, liksom syren, en god indikator på tidigare bebyggelse, eftersom det står kvar på en boplatz och breder ut sig, långt efter det att platsen övergivits. Snöbäret har en god förmåga att sprida sig vegetativt och bildar ofta stora snår. Ett utkast av några rotfragment kan leda till att en planta etableras, som med tiden växer till stora snår.

Viburnum lantana, parkolvon, *NFl*, *SvFl*, *TrBu*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Parkolvon har odlats på Gotland åtminstone sedan anläggningen av DBW:s trädgård på 1850-talet (Johansson 1914). Vid 1900-talet början fanns träd från denna tid ännu kvar i trädgården, men parkolvonet odlades då även på fler håll i *Visby* (herb. VI).

Parkolvonet har spritt sig förvånansvärt långsamt. Från Gotland noterades det först av B. Pettersson (1958 s. 64), ”endast i ett begränsat område i Endre–Hejdeby”. Här finns det ännu kvar (ETo), men har inte spritt sig vidare i trakten. I dag känner vi till ett knappt trettiotal lokaler. Den rikaste ansamlingen finns i *Sundre*. I övrigt finns spridda lokaler från *Öja* till *Visby*, ofta med bara några få träd eller telningar, exempelvis i *Etelhem*: ett enda, knappt meterhögt träd helt ensamt i barrskog med tät buskvegetation. I *Othem* Slite och i *Lärbro* finns två utpostlokaler. Den kan växa på moränjordar såväl som på kalksten, och man kan finna den i öppen ängsmark eller i skog.

Valerianaceae

Centranthus ruber, flerårig pipört

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Flerårig pipört känns igen på de täta blomsamlingarna av rosa eller mörkrosa blommor. Till formen påminner de något om vänderotens, men de är slankare och längre, till

drygt 1 cm, och de har en omkring halvcentimeterlång sporre. Det är en växt som hör hemma i södra Europa, men den har odlats länge hos oss; i Danmark är den känd sedan 1838 (Lange 1994). På Gotland samlades den av Hulteman från en trädgård i *Mästerby* 1886. Som förvildad är den inte noterad i Sverige förrän under 1960-talet (Hylander 1970). På Gotland är den i dag känd från ett par lokaler strax norr om *Visby*, först noterad från området vid Motorstadion på Galgberget (Larsson 1984). Här finns den inte kvar i dag, men drygt 500 m åt nordost finns ett litet bestånd tillsammans med andra trädgårdsväxter, uppenbarligen med ursprung i trädgårdsutkast (BL). 1995 påträffades en rik lokal med stora bestånd på hållmark norr om den övre parkeringsplatsen vid Snäckgårdsbaden (BL). Detta fynd motiverar att vi idag bedömer den som bofast på Gotland.

Dipsacaceae

Cephalaria alpina, alpjättevädd

Förvildad, bofast. – Troligen utgången.

Släktet *Cephalaria*, jättevädd, utmärker sig genom att blomsamlingen har spetsiga fjäll mellan blommorna. Denna egenskap delar de med släktet *Dipsacus*, kardväddar, men dessa har styva, borstartade fjäll och taggiga stjälkar. Två arter är kända från Gotland, båda höga örter med ljusgula blommor. Alpjättevädden, *Cephalaria alpina*, är en europeisk art. Den har parbladiga blad. Blommorna är cirka 12 mm långa. Jättevädden, *C. gigantea*, har sitt ursprung längre österut, i norra Turkiet och Kaukasus. Den blir manshög och har något större blomsamlingar än alpjättevädden med 15–18 mm långa blommor. Dess blad är parflikiga, inte lika djupt inskurna som hos alpjättevädden.

Alpjättevädden angavs från *Visby* av Aulin 1916, vid ”stranden till vägen till Snäckgärdet 1915”, och härifrån finns belägg fram till 1966 (Aulin 1916, Hylander 1970). Senast samlades den vid badet vid Norderstrand (Lundborg, GB). Lokalens läge gör att man misstänker att den rymt från DBW:s trädgård och mycket riktigt, ett herbarieark med påskriften ”Visby DBV:s trädg. Od. 1902” samlat av K. Johansson finns i VI.

Cephalaria gigantea, jättevädd

Förvildad, bofast. – Sällsynt

Jättevädd är betydligt vanligare i odling än alpjättevädd, och den kan också som trädgårdsväxt följas längre tillbaka i tiden, i Danmark till 1840-talet (Lange 1994). Den äldsta svenska uppgiften om förvildning är från Skåne 1870 (Hylander 1970). På Gotland är den känd från en lokal, i *Hamra*, i norra hörnet vägskalet mot Vamlingbo. Där växer den i gräsmark invid en mur (tillsammans med snöbär) i ett begränsat bestånd, sedan början av 1980-talet (eller tidigare, LÅP).

Jättevädd trivs bra i odling på Gotland och blir manshög. Den blommar i andra halvan av juli med vackert svavelgula blommor. Även i försummade trädgårdar står den kvar och frodas i högt gräs. Den ger också gott med frö, men bara någon gång har vi sett en ny, spontan fröplanta invid det bestånd vi själva odlar. Eftersom den inte är helt

ovanlig i odling numera, kan den komma att sprida sig ytterligare något. En sådan, ny förekomst, finns vid Ygne i *Västerhejde*, vid skylten där skjutfältet börjar (BL 1995).

Dipsacus fullonum, kardvädd, *NFI*

Tillfällig. – Sällsynt.

Kardvädd och vävarkarda, *D. sativus*, har varit kända i Sverige sedan 1600-talet eller tidigare. Vävar-kardans blomställningar har använts att karda ull. Rudbeck (1685) omtalar dem som "Wantmakaretistel, den villa" resp. "Wantmakaretistel, Ull-kardar".

På Gotland känner vi kardvädd först från Stava i *Barlingbo*, där den samlades 1864 och 1870 av O. A. Westöö (VI). Han skriver på det yngsta arket att den var "förvildad i parken". Vår egen erfarenhet av kardvädd är att om man odlar den i en trädgård så förvildar den sig rejält i trädgården. Den är två-årig och har en mycket rik fröproduktion, och den frösår sig inte bara i rabatter och grusgångar utan även i små blottor i gräs. Men spridningen är märkligt nog begränsad till själva trädgården, och de få, tillfälliga förekomster i naturen som vi känner till, är troligen en följd av att frö följt med jord i utkast eller med bildäck eller traktordäck.

Hemse, väkant i samhället (GI omkring 1995), *Fröjel* vid vägen öster om Muldereservatet (GBö 1995), *Eskelhem* 100 m SV Unghanse, på jordvall (EBJ omkr. 1992), *Hejde*, 1,2 km in på vägen mot Guldrupe, ladugårdsplan (JP omkr. 1991), *Roma* Romaskolan, under skrapgaller i trappa vid en av ingångarna (JP omkring 1990), *Visby* Galgberget öster om St. Göran (BL 1986), *Follingbo* 200 m O Skrubbs, en planta i grus i nylagd vägren (BL 1996).

[*Dipsacus sativus*, vävarkarda, *NFI*]

Odlad.

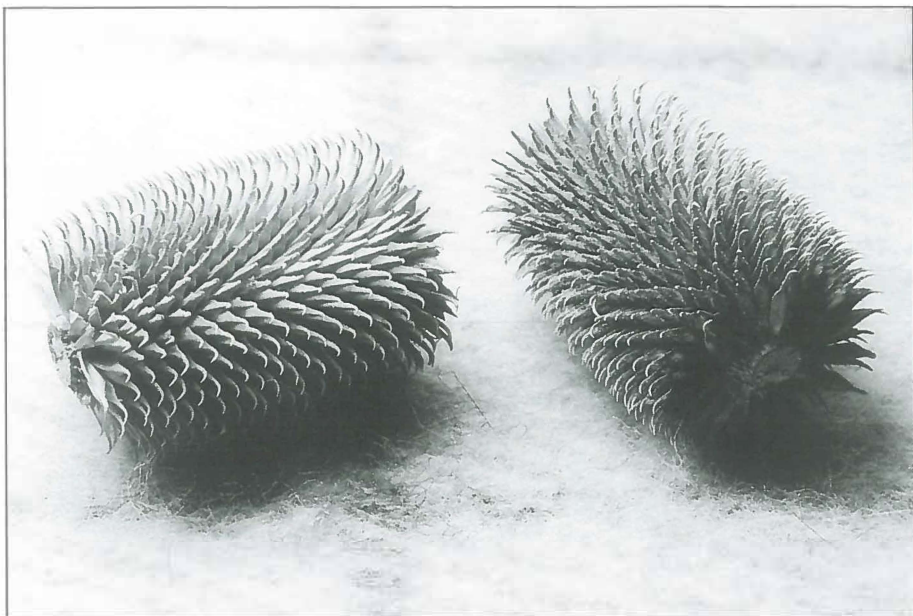
I äldre tid sågs vävarkardan som den odlade kardvädden i motsats till vild kardvädd, *D. fullonum*. Gerard skriver i sin örtbok (Johnson 1636): "the tame Teasel is sowne in this country in gardens, to serve the use of Fullers and Clothworkers", alltså att den odlade kardvädden såddes i England i trädgårdar för att användas av valkare och klädesarbetare. Han ger också en klar beskrivning av vävarkardan (i övers.): "överst på stjälkarna står huvuden med vassa borst lika dem hos Igelkotten, och de kröka sig bakåt i spetsen såsom krokär; ur vilka huvuden små blommor växa."

I sen tid har vävarkarda kommit in till Gotland. Vi såg den i Autsarve i *Garda* omkring 1980 vid en gård där man arbetade med keramik och ull, och den finns ännu kvar där. Dit importerades huvuden, enligt uppgift från Italien via Tyskland, vilka användes till att rugga filter, som är underbart mjuka. När vi besökte gården 1980 växte några vävarkardor utanför ett av husen, mot husväggen. Ursprunget var frön som kratsats ut ur de importerade huvudena. Nu frösår sig vävarkardan spontant och den finns fortfarande på gården, men de importerade huvudena är jämnare och bättre till kardning. Det är mycket iögonfallande att blomsamlingen är så väl anpassad till växtens användning, den är nästan helt cylindrisk till formen! Det ligger nära till hands att anta att vävarkardan är resultatet av ett långvarigt förädlingsarbete, och den alltså är en kulturprodukt. Borsten är korta och kraftiga och, som Gerard skrev, tillbakaböjda i spetsen, och stödbladen under blomsamlingen är korta och rakt utåtböjda, inte uppåtböjda kring blomsamlingen som hos kardvädd.

Dipsacus strigosus, sträv kardvädd, *NFI*, *SvFI*

Förvildad, bofast. – Mindre allmän.

Sträv kardvädd noterades förvildad i Skåne redan under 1820-talet. Dess ursprung är inte klarlagt, en uppfattning var då att den helt enkelt hade rymt från "botaniska plantagera" (se Hylander 1970). Det vi vet om dess uppträdande på Gotland passar väl den teorin. Den äldsta kända förekomsten är från 1911 då den odlades i DBW:s trädgård i

Blomställningar från vävarkarda, *Dipsacus sativus*. Foto: B. G. Johansson januari 1997. Material från Garda Textil Keramik. "Kardorna" har toppats för att monteras på en ruggningsmaskin.

Visby (herb. VI). Här är den i dag väl etablerad (Johansson & Larsson 1986); i trädgårdens utkanter brukar man finna såväl blommande andraårsexemplar som unga ettårsplantor. Den först publicerade uppgiften avser en förekomst på "ruderatmark norr om *Visby*" (Fries 1925). Detta är troligen samma område som "Galgberget", där den samlades 1945 (Fries, GB) och 1948, "vid Botairgatan" (Nordin, GB). I detta område finns den ännu kvar (BL 1986).

I våra dagar är *Visby* artens huvudcentrum på Gotland. Förutom vid DBW:s trädgård finns en rik, väletablerad, konstant förekomst nedom reningsverket, vid stranden, känd sedan länge. På Galgberget har den hållit sig kvar i över sjuttio år. Tre tillfälliga förekomster har noterats: Gutevägen vid bensinstationen (JP, publ. Johansson 1987), Stenhuggarvägen, grusplan (BL 1996) och soptippen (Larsson 1986).

Ytterligare åtta lokaler för sträv kardvädd är kända. Fem av dem är av tillfällig karaktär, på soptippar, jordhögar eller liknande. Vi förmodar att de har sitt ursprung i att sträv kardvädd under senare tid börjat odlas i trädgårdarna. På en lokal, i *Näs*, uppges den vara "odlad och förvildad". Ett tillfälligt uppdykande i *Havdhem* (se nedan) tyder emellertid på att den där har odlats längre tillbaka i tiden, men vi vet inte när. Då den visade sig, som en följd av man rört om i jorden på platsen, var den inte bekant för markägarna.

Sträv kardvädd, *Dipsacus strigosus*, vid reningsverket i Visby. Foto: Jörgen Petersson.

Lokaler utanför Visby: *Näs* Näsudden, odlad och förvildad i bryn och i vall (BAL), *Havdhem* Hajdslunds, cirka 10 exemplar i jord som grävts om i grunden till ett nytt hus (BO, WRJ, publ. Johansson & Larsson 1986), *Tofta*, cirka 300 m NV Ansarve, stenig ruderatmark (EBJ), 600 m NNO Dyle, soptipp (JP), 200 m V St. Home, soptipp i skog (JP), *Västerhejde*, stranden N Axelsro, rikligt på klapper (ev. utkommen med utslängd jord), även två exemplar cirka 100 m åt SV (GI), *Träkumla* cirka 900 m O Sion, över 50 exemplar på sandig tipp (GI), *Hejdeby* 300 m V Lilla Råby, på jordhög med *Scopolia* (ETo, publ. Petersson 1989).

Campanulaceae

Campanula alliariifolia, hjärtklocka

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Hjärtklocka har sitt ursprung i Norra Turkiet och Kaukasus och introducerades troligen i Norden under 1800-talet; i Danmark odlades den 1854 (Lange 1994). Den har lågt sittande runt hjärtformiga, håriga blad och en ensidig, drygt halvmeterhög blomställning med vita, nickande blommor. Under senare år har den funnits att tillgå på handelsträdgårdarna. Den klarar sig bra i trädgården och ger upphov till många fröplantor i omgivningen, men ogillar sommartorkan.

Hjärtklockan har noterats av Mats Thulin från *Gammelgarn*, där den växer vid kyrkan och bygdegården och längs vägen mot Sjaustre (Thulin 1985). Han hade även observerat den redan 1981 i en väkant några km öster om *Kräklingbo* kyrka, där den senare försvann på grund av uppgrävning. Thulin lämnar en tänkbar förklaring till förekomsten i att en lärare i Gammelgarn vid sekelskiftet var känd för att ha skaffat ovanligare växter till sin och skolans trädgård.

I Gotlands Botaniska Förenings förteckning över Gotlands kärlväxter (1994) är hjärtklockan noterad som kvarstående. Med tanke på dess förmåga att frösprida sig vid odling i trädgård bedömer vi det som mer sannolikt att dess förekomster på Östergarnslandet är resultatet av spontan fröspridning. När vägdikena rensas borde resultatet bli en god såbädd; förekomsten öster om *Kräklingbo* kan ha uppstått när vägen lades om. I diket vid sidan av vägen är den också skyddad mot den värsta sommartorkan, så växtplatsen borde vara väl lämpad för den.

Ytterligare en förekomst, i detta fall helt tillfällig, är noterad: *Visby* i en häck vid en trädgård nära Säveskolan (BGJ omkring 1994).

Campanula glomerata, toppklocka, *NFI*, *SvFI*

Även förvildad, bofast. – På norra Gotland tämligen allmän, i övrigt mindre allmän.

Toppklocka är mycket gammal på Gotland. Den noterades från *Fårö* redan 1623 av Fuiren och Sperling (Bartholin 1662). Drygt 100 år senare såg Linné den i *Rute* på norra Gotland; han skriver att den ”stod äfwen här i Ängarna” (Linnæus 1745b, s. 196). Under 1800-talet blev fler lokaler kända och K. Johansson (1897) uppgav den från *Fårö*, *Bunge*, *Fleringe*, *Rute*, *Lärbro* och *Hall* (flera lokaler i var socken), och längre söderut på Gotland strödda lokaler i *Tingstäde*, norr om Slite, *Lokrume*, *Bro*, *Källunge*, *Gothem* och *Buttle*.

Under de hundra år som gått sedan K. Johanssons flora kom ut har toppklockan hållit ställningarna på *Fårö* och i *Rute*, alltså i just de två socknar varifrån den först uppgavs. Omkring femton lokaler från vardera socknen är noterade; troligen finns flera. På några av dem växer toppklockan så tätt inpå bebyggelse, att det är frestande att anta att den rymt från odling. Det finns, å andra sidan, lokaler ute i ängs- och skogsmark, där den växer under så ostörda förhållanden att man föreställer sig att den är helt ursprunglig. Men ofta finns även där en anknytning till människan. Ett par närbelägna lokaler i *Rute* finns ute i gles, gräsrik tallskog mellan Skoldrebacke och Mölnar myr, mer än kilometern från närmaste bebyggelse. De ligger vid en igenvuxen mindre skogsväg, som har namnet "Mölnar kyrkväg", och som varit en levande väg i äldre tider. Eftersom toppklockan varit känd från norra Gotland i över 350 år och den finns på många skilda biotoper, betraktar vi den här som inhemsk. Hur den ursprungligen kommit till Gotland vet vi inte. Ibland, exempelvis på *Fårö*, ser man även plantor med blommorna i en mycket långsträckt samling.

På de strödda lokalerna längre söderut förstärks inslaget av trädgårdsrymlingar. I *Hangvar* är fem lokaler noterade, en av dem i frisk tallskog (invid en mindre skogsväg) och tre vid eller i trädgårdsmark, där det uttryckligen noterats att den är förvildad. Toppklockan är nämligen inte helt ovanlig som trädgårdsväxt, även om man ser den betydligt oftare ute i gräsmattan än i rabatten. Den tål gräsklippning, även om den då inte blommar.

Toppklockan är noterad från ytterligare femton socknar, från *Öja* till *Ekeby* (men inga återfynd har gjorts från K. Johanssons förteckning 1897). Vi bedömer att samtliga dessa fynd är trädgårdsrymlingar eller, i något fall, kvarstående bestånd. Nedanstående lista visar kända lokaler upp till *Hangvar* i norr.

Öja Burgsvik, trädgårdsavfall i lövsnår (BAI), 2 km SO *Hemse* samhälle (LJ), *Stånga*, gård vid samhället (GBF), *Alskog* Snauvalds, i häcken vid en lantgård (GBF), *Eksta* Stora Karlsö, förvildad i fyrträdgården (GI), *Klinte* 600 m O Hunninge, runt 5 exemplar vid stenbrottskant vid f. d. kalkugn (GI), *Gerum* 200 m S Likmunds (Sn), *Hejde* Kauparve, odlad (GBF), *Etelhem* 750 m V Levide, vägkant nära hus (EBJ), *Gammelgarn* 300 m N kyrkan (MT), *Eskelhem* 300 m NNV Rovalds, ödetomt (EBJ), *Guldrupe*, cirka 300 m O Hallbjäns, mellan körväg och trädgårdstipp (JP), *Ganthem* Smiss, f. d. trädgård (JP), *Hörsne* 350 m NO Smiss, lövlund (AL), *Ekeby* O Myrberga, lövskogsbäck (AL). *Hangvar* Ire, grässlånt utanför trädgård (TK MA) och 400 m VSV Ire, förvildad på tomtmark (TK), *Kullshage*, torräng på åkerren, spontan (TK), 400 m N Skälstade i frisk tallskog (TK), 500 m SO St. Häftings, förvildad på gräsmark i tomtkant (TK SK).

Campanula latifolia, hässleklocka, *NFl*, *SvFl*

Förvildad, bofast. – Sällsynt.

Hässleklocka är en av de svenska arter som saknas som inhemsk på Gotland. Den har dock odlats här förr, att döma av ett herbarieark från 1883 i VI, med påskriften "Hab. Gotl. Lärbro, Takstens". Det samlades av J. Schenholm, som har lämnat ett stort herbarium till Läroverket i Visby. På etiketten sägs inte att hässleklockan odlades där, men vi tror att K. Johansson, som ansvarade för Läroverkets herbarium, i annat fall hade kommenterat fyndet.

Det är troligt att det fynd av hässleklocka i en vägkant mitt för skolan i *Gammelgarn*, som Mats Thulin redovisar 1985 – det första omnämmandet från Gotland – härstammar från samma tidsperiod (Thulin 1985). Vår erfarenhet av dess beteende när den odlas i trädgård – den ger snabbt upphov till fröplantor runt omkring i närheten – gör att vi bedömer den som fullt bofast på lokalen.. På den andra kända lokalen, vid en gammal öde trädgård på A7-området i *Visby*, vid Lilla Törneqvior (JP 1995), är omständigheterna troligen likartade.

Campanula media, mariaklocka

Tillfällig. – Sällsynt.

Mariaklocka är en gammal odlingsväxt. Namnet antyder en odlingstradition från den katolska tiden, men den finns inte omnämnd i Norden förrän under 1600-talet, mer allmänt först under 1800-talet (Lange 1994, Lyttkens 1904–06). På Gotland har vi inga belägg äldre än från 1880-talet, då den odlades i *Hejde* prästgård (Hulteman). Det är en tvåårig växt med stora, urnliknande, något upprätta blommor, ofta mörkt blåviolettera i färgen. Någon enstaka gång har den tillfälligt lyckas etablera sig utanför rabatten:

Norrlanda, vid väg 146, ett kortvuxet exemplar i grovt grus i vägkanten, ungefär femtio meter från en stugtomt (MA omkr. 1985), *Tofta* Ragnstäde, förvildad i gammal trädgård (EBJ), *Visby* mellan Djuplunda och Langes hage (EBJ).

[*Campanula rapunculoides*, knölklocka, *NFL*, *SvFl*]

Bofast. – Tämligen allmän.

Någon gång möter man uppgifter om att knölklockan förr har odlats för sina ätliga rotknölars skull. Vi har dock inte kunnat finna några säkra uppgifter om att knölklocka verkligen odlats i Norden. De tidigast kända förekomsterna i Sverige (Hylander 1970) från mitten av 1700-talet är visserligen från trädgårdar i södra Halland, bl. a. i Hasslöv där Linnés lärjunge Osbeck slagit sig ner efter sin berömda kinaresa, men det är möjligt att knölklockan då som nu var ett (svårt) trädgårdsogräs och inte avsiktligt odlades.

På Gotland först omnämnd av Rosén (1821) från åkerkanter utanför *Visby* och, en form med mindre blommor, från Lummelundsträsk mot Överstekvarn (Lummelundsbruk) i *Lummelunda*. K. Johansson bedömer frekvensen som ”här och där”, vilket ungefärligen motsvarar ”tämligen allmän”. Inom Projekt Gotlands flora föreligger omkring fyrahundra rapporter, från *Sundre* till *Fårö* Sandön. Den är ett envist trädgårdsogräs och står länge kvar i övergivna och igenvuxna trädgårdar, följer med trädgårdutkast i naturen, slår sig ner på soptippar och i grustag, och är mycket vanlig i åkerrennar och i vägkanter. Förutom den vanliga formen som illustreras i *NFL* finns en form med mindre och något mörkare blommor. Exemplar med vita blommor är noterade från *Boge*, i ett dike strax N om avtagsvägen till Laxare änge (JP).

Legousia speculum-veneris, venusspegel

Tillfällig. – Sällsynt.

Venusspegel är en ettårig europeisk art, som skiljer sig från *Campanula*-arterna genom att kronans flikar är breda och utbredda till ett platt bräm, foderflikarna är smala och långa (men kortare än kronans flikar), och även fruktämnet är långt och smalt. I Sverige är den inte inhemsk men odlas ibland. Förutom den vanliga formen med blåviolettera blommor ser man någon gång en vitblommig form i

trädgårdarna. Denna vitblommiga form samlades redan 1886 i en trädgård i *Mästerby* (Hulteman).

Från Gotland rapporterades venusspegel först i Lids flora (Lid 1963), där den också finns illustrerad. Det finns emellertid herbariebelägg taget av Fries redan från *Visby* "gräsmatta vid östra folkskolan" 1944 (GB). Ett aktuellt fynd är bekant: *Lye* Härfars, tillsammans med andra trädgårdsblommor, exempelvis purpurklätt (GBF 1990).

Uppgiftslämnare:

MA Magdalena Agestam	BH Bo Hammar	TL Torbjörn Lindell
OA Olof Appelqvist	SHe Stellan Hedgren	IM Irene Montelius
MAT Maud Asp-Tjernquist	BHe Birgitta Hejdström	MN Mats Nilsson
LEA Lars Erik Ahlqvist	LHo Lars Holmquist	ÖN Örjan Nilsson
JA Johan Aldenius	SH Stig Högström	NNi Nadja Niordson
BAI Björn Aldén	MH Margareta Hörlin	IN Ingvar Nordin
BoA Bo Andersson	HG Helena Gralén	BO Bertil Olsson
EA Ellen Andrén	GI Gun Ingmansson	JP Jörgen Petersson
GA Göran Arnqvist	MI Mattias Iwarsson	MEP Marta och Erik Persson
EBg Einar Berg	LJh Lizz Jillhed	APn Arne Pettersson
EB Eva Berneus	BGJ Bo Göran Johansson	AP Anders Pleijel
NB Nils Brandt	JTJ Jan Thomas Johansson	KEP Karl-Erik Pettersson
OB Owe Brestner	NJ Niklas Johansson	LÅP Lars-Åke Pettersson
GBö Gösta Börjesson	WJ Wera Johansson	DR Dan Romell
JC Jens Corneliuson	WRJ Wera och Richard Johansson	SR Staffan Rosvall
YKE Yngve och Kerstin Ekedahl	LJ Lena Jonsell	TR Torgny Rosvall
TE Torsten Elfström	SK Signe Karlsson	ESn Eva Selin
AE Agne Enekvist	TK Thomas Karlsson	Sn Britt och Sven Snogerup
IE Ingrid Engquist	JHK Jens-Henrik Kloth	HSt Hjördis Stigell
RE Rolf Engström	BL Bengt Larsson	OS Olle Strohl
GBF Gotlands Bot. Förening (inventeringsläger)	BLe Birgitta Leine	BSe Britt Stumle
GFr Gunilla Fredin	ALn Alf Larsson	BSt Bengt Sturevik
GF Gösta Fåhræus	AL Anders Lekander	SSv Sten Svensson
BGa Birgitta Gahne	PL Per Sigurd Lindberg	MT Mats Thulin
	ALu Anders Lundahl	ETo Eva Tossavainen
	PLu Peter Lundberg	MVL Marik Vos-Lundh

Litteratur

- Afzelius P. C., 1844: *Novitiae florum gotlandicae*. Upsaliae.
- Ahlfvengren F.E., 1888: Växtgeografiska bidrag till Gotlands flora. *Bot. Notiser*.
- Anonymus, 1981a: Möten och exkursioner. *Rindi* 1981 (2): 20–21.
- Anonymus, 1981b: Floristiska notiser. *Rindi* 1981 (2): 18–19.
- Anonymus, 1982: Floristiska Notiser. *Rindi* 1982 (2): 21–23.
- Aulin Fr. A., 1914: Anteckningar till Sveriges adventivflora. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Aulin Fr. A., 1915: Anteckningar till Sveriges adventivflora. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Axelius B., 1991: Odlade arter av släktet *Physalis*. *Svensk Bot. Tidskr.* 85: 413–416.
- Berglund K., 1987: *Längtans blommor. Om gammaldags trädgårdsväxter*. Rabén & Sjögren.
- Billberg, 1815: Ekonomisk botanik 1, nr 4.
- Birgersson A. & Selin B., 1997: *Inventering av vägkantsfloran utmed allmänna vägar på Gotland*. Vägverket. Visby.
- Blamey M. & Grey-Wilson C., 1989: *The illustrated Flora of Britain and Northern Europe*. Hodder & Stoughton. London m.m.
- Blom C., 1938: Nyare nomenklatur beträffande några i Sverige förekommande adventiva förvildade växter. *Acta Hort. Got.* 12, 1937–1938: 19.
- Bosse I.F.W., 1840: *Vollständiges Handbuch der Blumengärtnerei*. Hannover.
- Carlsson Å., 1993: Strandveronika – en relik i odlingslandskapet. *Svensk Bot. Tidskr.* 87 (1): 1–3
- Cederwald, G. von, 1867: Strödda bidrag till Skandinavien flora. *Bot. Notiser*.
- Dahlgren K.V.O., 1910: Några anmärkningsvärdare växtfynd. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Eisen G. & Stuxberg A., 1869: *Gotlands Fanerogamer och Thallogamer*. Upsala.
- Ekholm D., Karlsson Th. & Werner E., 1991: *Vilda och förvildade träd och buskar i Sverige. En fältflora*. SBT. Lund.
- Ekman S. & Karlsson T., 1989: Grenigt kungsljus och praktkungsljus – två ofta förväxlade arter. *Svensk Bot. Tidskr.* 83: 73–81.
- Ekstam U., Jacobson R., Mattson M. & Porsne T., 1984: *Ölands och Gotlands växtvärld*. Natur och Kultur. Stockholm.
- Englund B., 1942: Die Pflanzenerteilung auf den Meeresufern von Gotland. *Acta Bot. Fenn.* 32.
- Falck K., 1914: Åhsbergiska hagen. I *Sällskapet D. B. W.* 1814–1914, sid. 101–104. Visby.
- Flinck M., 1994: *Tusen år i trädgården. Från Sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Tidens förlag/Torekällbergets museum. Värnamo.
- Franzén L.O., 1989: Fikonspråk. *Dagens Nyheter*, 6 aug.
- Fries E.Th., 1914: Några floristiska notiser från Gotland. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Fries E.Th., 1917: Några floristiska notiser från Gotland. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Fries E.Th., 1920: Några floristiska notiser från Gotland. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Fries E.Th., 1925: Några gotländska växtlokaler. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Fries E.Th., 1934: Några gotländska växtlokaler. *Bot. Notiser*: 261–265.
- Fröier, 1960: *Lin och hampa*. LT:s förlag. Stockholm.
- Fröman I., 1938: Karlsöarnas blomsterskatter. *Sveriges Natur*, årsskriften, 29.
- Fröman I., 1946: *Växterna på Stora Karlsö*. Svensk Natur.
- Fröman I., 1974: *Fanerogamer och kärlkryptogamer på Stora Karlsö*. – Naturhistoriska Riksmuseet. Stockholm.
- Fröman I., 1979: *Fanerogamer och kärlkryptogamer på Lilla Karlsö. Jämförelser med Stora Karlsö*. – Naturhistoriska Riksmuseet. Stockholm.
- Fuiren G., 1662: Index Plantarum indigenarum, quas in itinere suo observavit D. GEORGIUS FUIRÉN. *Cista Medica Hafniensis*. Hafniae. sid. 287–290.
- Fähræus G., 1982: Ett botaniskt 100-årsjubileum. *Rindi* 1982 (1): 7–8.

- Fåhræus G. & Högström S., 1982: *Sorbus graeca* – en förbisedd vitoxelart i Gotlands flora. *Rindi* 2 (2): 3–7.
- Fåhræus G. & Högström S., 1985: Nyheter i Gotlands flora 1984. *Rindi* 5 (1): 11–20.
- Gardelin Y., 1983 *Perenna växter. Krydd- o. läkeörter.* 1983–84. Gardelins Perennaodling. Havdhem.
- Gardelin Y., 1985 *Perenna växter. Krydd- o. läkeörter.* 1985–86. Gardelins Perennaodling. Havdhem.
- Gotlands Botaniska Förening, 1989: *Översiktlig inventering av kärlväxter på Hejdebyhällar, Ölbäck och Torsalvret.* Länsstyrelsen i Gotlands län. Visby.
- Gotlands Botaniska Förening, 1994: Förteckning över Gotlands kärlväxter. *Rindi* 14 (3).
- Grey-Wilson C., 1993: *Poppies. The poppy family in the wild and in cultivation.* Batsford. London.
- Gustavsson H., 1947: *Gotländska växtnamn.* Gotl. Allehandas Tryckeri. Visby.
- Hansen K., 1981: *Dansk feltflora.* Gyldendal. Viborg.
- Hartman C.J., 1920: *Handbok i Skandinaviens Flora.* Ed. 1.
- Hartman C.J., 1832: *Handbok i Skandinaviens Flora.* Ed. 2.
- Hartman C., 1858: *Handbok i Skandinaviens Flora.* Ed. 7.
- Hartman C., 1864: *Handbok i Skandinaviens Flora.* Ed. 9.
- Hartman C., 1870: *Handbok i Skandinaviens Flora.* Ed. 10.
- Helbaek H., 1955: The botany of the Vallhagar Iron Field. I Stenberger M. (ed.): *Vallhagar. A migration period settlement on Gotland/Sweden* II, sid. 653–699. Munksgaard. Copenhagen.
- Hjelmqvist H., 1991: Några trädgårdsväxter från Lunds medeltid. *Svensk Bot. Tidskr.* 85 (4): 225–248.
- Hjelmqvist H., 1993: Ett bidrag till vinrankans äldsta historia i Norden. *Svensk Bot. Tidskr.* 87 (3): 275–280.
- Hjelmqvist H., 1996: Ett bidrag till det tvåradiga kornets äldre historia i Sverige. *Svensk Bot. Tidskr.* 90 (2): 161–171.
- Hultén E., 1950: *Atlas över växternas utbredning i Norden.* Generalstabens litografiska anstalt. Stockholm.
- Hultén E., 1971: *Atlas över växternas utbredning i Norden.* Generalstabens litografiska anstalt. Andra uppl. Generalstabens litografiska anstalt. Stockholm.
- Hylander N., 1942: *Mentha*-uppgifterna i Nordstedts "Prima loca plantarum Suecicarum". *Svensk Bot. Tidskr.* 36 (2–3): 170–176.
- Hylander N., 1945: Om några i Sverige odlade former av balsampoppeln. *Lustgården* 19: 99–112.
- Hylander N., 1950: *Rorippa microphylla* i Sverige och Danmark. *Bot. Notiser:* 1–19.
- Hylander N., 1949: *Calystegia silvestris*, en förbisedd kulturflyktning i Sveriges och Danmarks flora. *Bot. Notiser:* 148–156.
- Hylander N., 1965: Släktet *Mentha* i det nordiska floraområdet. *Bot. Notiser:* 225–242.
- Hylander N., 1966: *Nordisk kärlväxtflora* II. Almqvist & Wiksell. Stockholm.
- Hylander N., 1965: Några anmärkningar om de i Sverige odlade och förvildade *Amelanchier*-arterna, särskilt *A. confusa* Hyl. *Lustgården:* 266–277.
- Hylander N., 1971: *Prima loca plantarum vascularium suecicae*; Suppl. till *Svensk Bot. Tidskr.* 64 (1970).
- Hylander N., Nilsson Ö., Nordin I & Wanderoy H., 1977: *Våra kulturväxters namn på svenska och latin.* LT:s förlag. Stockholm.
- Hässler A., 1937: Über das Vorkommen von *Euphorbia lathyris* L. in Skandinavien nebst Notizen über ihre Gesamtverbreitung. *Bot. Notiser.*
- Högström S., 1986: Botaniska strövtåg vid Tingstädeträsk. *Rindi* 6 (1): 38–42.
- Högström S., 1987: Turkisk nålkörvel i Burgsvik. *Rindi* 7 (2): 58–59.
- Högström S. & Fåhræus G., 1983: Nyheter i Gotlands flora 1983. *Rindi* 3 (2): 6–17.
- Högström S. & Fåhræus G., 1993: Balkanoxel, *Sorbus graeca*, det senaste tillskottet till Gotlands *Sorbus*-flora. *Svensk Bot. Tidskr.* 87 (5): 265–274.

- Ingmansson G., 1989: Inventeringsdagar på Gotska Sandön. *Rindi* 9 (2): 67–72.
- Ingmansson G., 1990: Exkursionsrapport: Hoburgen 29 juli. *Rindi* 10 (2): 86–87.
- Ingmansson G., 1994: Exkursionsrapport: Gannarveskäret den 4 september 1994. *Rindi* 15 (4): 162.
- Ingmansson G., 1995: Stora Karlsös kärlväxtflora. *Rindi* 15 (2–3): 55–150.
- Ingmansson G., 1997: Floran i Västerhejde socken. *Rindi* 17 (1): 15–23.
- Ingmansson G. & Larsson B., 1986: Växter på och intill Visby ringmur. *Rindi* 5 (2): 47–55.
- Ingmansson G., Johansson B. G. & Petersson J., 1990: Inventeringslägren 1989 och 1990. *Rindi* 10 (2): 69–76.
- Ingmansson G. & Larsson B., 1987: Visby växer! *Rindi* 7 (2): 48–57.
- Ingmansson G. & Petersson J., 1989: Växter på Gotska Sandön, *Rindi* 9 (2): 51–136.
- Jacobsson R., 1981: Projekt ogräsodling. *Rindi* 1 (2): 9–11.
- Johansson B. G., 1987 : Nyheter i Gotlands flora 1986. *Rindi* 7 (1): 18–30.
- Johansson B. G., 1988: Nyheter i Gotlands flora 1987, *Rindi* 8 (1): 19–30.
- Johansson B. G., 1990: Ölbäck 23 april (Exkursionsrapport). *Rindi* 10 (1): 37.
- Johansson B. G. & Larsson B., 1986: Nyheter i Gotlands flora 1985. *Rindi* 5 (1): 23–32.
- Johansson B. G. & Rosvall T., 1995: Projekt Gotlands Flora rapporterar. *Rindi* 15 (3): 35–45.
- Johansson K., 1897: Hufvuddragen af Gotlands Västtopografi och Västgeografi. *K.V.A.Handl.* 29:1.
- Johansson K., 1908: Ytterligare om *Potentilla fruticosa* på Gotland. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Johansson K., 1910a: Nyare bidrag till kännedom om Gotlands kärlväxtflora. *Bot. Notiser*: 209–258
- Johansson K., 1910b: Ett par ovanliga kulturflyktingar. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Johansson K., 1914: D. B. W:s trädgård. I *Sällskapet D. B. W.* 1814–1914, sid. 50–86. Visby.
- Johansson K., 1917: Tre kulturflyktingar på Gotlands hällmarker. *Svensk Bot. Tidskr.* 11: 138.
- Johnson Th., 1636: *The Herball or Generall Historie of Plantes Gathered by John Gerarde of London Master in Chirurgerie Very mych Enlarged and Amended by Thomas Johnson Citizen and Apothecarye.* London.. Ed. M. Woodward. London 1985.
- Kallifatides T., 1989: *En lång dag i Athen.* Bonniers. Stockholm.
- Karlsson T., 1989: Införda Oxalis-arter i Sverige. *Svensk Bot. Tidskr.* 83 (5): 299–313.
- Karlsson T. (red.), 1984: Floristiska Notiser. *Svensk Bot. Tidskr.* 78 (1): 60.
- Krok Th. & Almquist S., 1984: *Svensk Flora.* 26e uppl. ed. Jonsell L. & B. Esselte. Uppsala.
- Lagerberg T., 1957: *Vilda växter i Norden.* Ed 3. Natur och Kultur. Stockholm.
- Lagerheim G., 1882: Bidrag till Gotlands flora. *Bot. Notiser*: 6–9.
- Landeberg S., 1811: *Flora Gotlandica.* Manuskript, till Vetenskapsakademien 1811.
- Lange J., 1994: *Kulturplanternes indførselshistorie i Danmark.* Jordbruksforlaget. Fredriksberg.
- Larsson B., 1984: Exkursionsrapport: Galgberget 20 juni 1984. *Rindi* 4 (2): 83.
- Larsson B., 1985: Soptippen i Visby ur botanisk synpunkt. *Rindi* 5 (1): 7–10.
- Larsson B., 1989: Exkursionsrapport: Lummelunda 14 augusti. *Rindi* 9 (1): 40.
- Larsson B., 1991: Bingeby, ett stycke Gotland. *Rindi* 11 (1): 33–38.
- Larsson B., 1994: Avvikande färgformer i Gotlands flora, en översikt. *Rindi* 14 (2): 54–90.
- Larsson G., 1962: *Anga. Anteckningar om en gotlandssocken.* Gotlänningens civiltryckeri. Visby.
- Larsson S., 1980: Gotländska växtnamn. *Från Gutabygd*: 38–53.
- Leffler J.A., 1866: Strödda bidrag till Sveriges flora. *Bot. Notiser.*
- Leine B., 1987: Om träden i Visby. *Rindi* 7 (1): 37–40.
- Lid J.: *Norsk og svensk flora*, 3:dje uppl, 1963. Det norske samlaget.
- Lidén M., 1991a: De svenska nunneörtena. *Svensk Bot. Tidskr.* 85 (2): 65–69.
- Lidén M., 1991b: Jakten på gotlandsnunneörten. *Rindi* 11 (1): 4–8.
- Lilja, 1870: *Skånes flora.* Ed 2.
- Liljeblad S., 1792: *Utkast till en svensk flora.* Ed. 1.
- Lindberg P.S., 1983: *Stockholmsfloran.* Norstedts. Stockholm.
- Lindberg S.O., 1864: *Sedum dasyphyllum* på Gotl. *Öfvers. K.V.A. Förhandl.* 21 (4).

- Lindgren S., 1977: "Een Trekantigh Öö". Stencil. Skid- och Friluftsförbundet. Rev. uppl. Stockholm.
- Lindman C. A. M., 1895: Kärleväxtfloran på Visby ruiner. *Öfvers. K.V.A. Förhandl.* 52: 519–536.
- Lindman C. A. M., 1911: Ueber *Symphytum orientale* L. und *Symphytum uplandicum* Nym. *Bot. Notiser*: 71–77.
- Lindman C. A. M., 1906: Thuja på Stora Karlsö. *Bot. Notiser*: 47
- Linnæus C., 1741: Samling af Et Hundrade Växter, upfundne på Gothland, Öland och Småland. *K.V.A. Handl.*
- Linnæus C., 1745a: *Flora Svecica*. Ed. I. Stockholm
- Linnæus C., 1745b: *Carl Linnæi Öländska och Gothländska Resa*. Stockholm och Upsala.
- Linnæus C., 1751: *Carl Linnæi Skånska Resa*. Stockholm.
- Linnæus C., 1755: *Flora Svecica*. Ed. II. Övers. 1986 av Erickson & Ohlmarks: *Svensk Flora*. Forum. Borås.
- Lundquist N.W., 1845: *Handbok i Svenska Landtbruket*. Upsala.
- Lyhagen R., 1991: Några glimtar från 100 års utsädesförsäljning. *Svensk Bot. Tidskr.* 85 (6): 385–396
- Lyttkens A., 1904-06, 1907, 1912-15: *Svenska växtnamn* I-III. C.E. Fritze's Kgl. Hofbokhandel. Stockholm.
- Løjtnant B. & Worsøe E., 1977: *Status over den danske Flora* 1993. Reports from the Botanical Institute University of Aarhus..
- Løjtnant B. & Worsøe E., 1993: *Status over den danske Flora* 1993. Gads Forlag. København.
- Lönnroth K. J., 1850: Några ytterligare tillägg till Gotlands flora. *Bot. Notiser*.
- Lönnroth K. J., 1883: Berättelse om en botanisk resa i östra Småland och på Gotland. Öfvers. *K.V.A. Förh.* N:o 4, 1882.
- Malmgren U., 1986: Släktet *Rosa* i Sverige. *Svensk Bot. Tidskr.* 80 (4): 209–227.
- Matsson R., 1895: Botaniska reseanteckningar från Gotland, Öland och Småland 1893 och 1894. *K.V.A. Handl.* 23 (III), No 8.
- Melefors E & Wase D., 1991 (ed): Ivar Axelsson Totts räkenskapsbok för Gotland 1485–1487. *Acta Eruditorum Gotlandica*.
- Mossberg B., Stenberg L. & Ericsson S., 1992: *Den nordiska floran*. Wahlström & Widstrand. Turnhout, Belgien.
- Murbeck S., 1933: Monographie der Gattung *Verbascum*. *Lunds Univ. Årsskr. N.F. Avd.* 2, 29 (2).
- Niklasson R., 1991: Skogsplantering av udda plantor på Gotland. *Rindi* 11 (1): 13–15.
- Nilsson E., 1981: *Spiraea salicifolia* – vad annars? *Svensk Bot. Tidskr.* 75 (2): 85–91.
- Nilsson Ö., 1981: Gräsfröinkomlingar och andra kulturspridda växter från Gotland. *Svensk Bot. Tidskr.* 75 (2): 65–69.
- Nilsson E., 1984: Bellmans pimpinella. *Svensk Bot. Tidskr.* 78 (3): 133–136.
- Nordin I., 1981: *Kom rosor och salvia...* Press' förlag. Karlstad.
- Nyman C.F., 1842: Bidrag till Gotlands flora. *K.V.A. Handl.* 1840 (tryckt 1842).
- Ofton A. & Ericsson S., 1996: *Tromsölöka, Heracleum "laciniatum"*, naturaliserad i Sverige. *Svensk Bot. Tidskr.* 90 (1): 17–19.
- Olofsson A.G., 1945: *Gotlands Läns Hushållningssällskap 1791 – 1941. Minnesskrift utgiven enligt sällskapets uppdrag av dess sekreterare*. Almqvist & Wiksell. Uppsala.
- Ostenfeld C.H., 1903: *Euphorbia Esula* L. og dens Slaegtinge. *Bot. Notiser*: 125.
- Petersson J., 1989: Nyheter i Gotlands flora 1988. *Rindi* 9 (1): 3–15.
- Petersson J., 1990: Nyheter i Gotlands flora 1989. *Rindi* 10 (1): 4–13.
- Petersson J., 1991: Nyheter i Gotlands flora 1990. *Rindi* 11 (1): 16–27.
- Petersson J., 1993: Nyheter i Gotlands flora 1992. *Rindi* 13 (1): 14–26.
- Petersson J., 1995: Nyheter i Gotlands flora 1994. *Rindi* 15 (1): 4–17.
- Petersson J., 1996: Nyheter i Gotlands flora 1995. *Rindi* 16 (1): 14–33.
- Petersson J., 1997: Nyheter i Gotlands flora 1996. *Rindi* 17 (1): 4–14.

- Pettersson B., 1948: Antonius Münchenbergs herbarium vivum. *Bot. Notiser*: 223–269.
- Pettersson B., 1949: Gotländska vegetationsproblem. *Bot. Notiser*: 377–394.
- Pettersson B., 1959: *Gotska Sandön. Sveriges nationalparker* 13. Stockholm.
- Pettersson B., 1971: Inventering av växtlighet och landskapsbild. I *Översiktsplan för Gotlandskusten*.
Wessman & Pettersson. Visby.
- Phillips R. & Rix M., 1991: *Perennials*. Pan. Singapore.
- Polunin O. & Stainton A., 1990: *Concise flowers of the Himalaya*. Oxford University Press.
- Rich T.C.G., 1991: *Crucifers of Great Britain and Ireland*. Botanical Society of the British Isles.
London.
- Rosén J. P. & Wahlenberg G., 1821: Gothlandiae Plantae rariores. *N. Acta Reg. Soc. Scient. Upsal.*
VIII.
- Rosvall S. & Pettersson B., 1951: *Gotlands orkidéer*. Bonniers. Stockholm.
- Rosvall S., 1987: Äldre källor till gotländska växtnamn. *Rindi* 7 (1): 3–17.
- Rosvall T., 1986: Sippor. *Rindi* 6 (1): 4–22.
- Rosvall T., 1986: Jörgen Fuirens och Otto Sperlings botaniska resa till Gotland 1623. *Rindi* 6 (2): 54–
79.
- Rudbeck, 1685: *Hortus botanicus variis exoticis indigenisque plantis instructus*. Upsaliae.
- Ryberg M., 1986: Parksmultronet, *Fragaria moschata*, en trädgårdsflyktning med anpassningsförmåga.
Svensk Bot. Tidskr. 80 (1): 63–80.
- Sernander R., 1915: Stora Karlsö växtvärld. *Minnesskrift under medverkar af flera personer utgifven
af Karlsö Jagt- och Djurskyddsförening A.-B. med anledning av dess år 1913 11/9 ett trejedels
sekel gamla bestånd.*, sid. 21–41. Göteborg
- Sernander R., 1940: *Prunus spinosa* × *Prunus insititia* i den svenska växtvärlden jämt några ord om
Prunus-arternas växtgeografiska ställning i densamma. *Acta Phytogeogr. Suec.* 13.
- Slater N., 1995: On the damson trail. *Gardens Illustrated* 15.
- Stålhandske K.G., 1972: *Landskapets utveckling kring Visby under 16 sekler*. Sundsvall.
- Svensson R. & Wigren M., 1984: Hjärtstillans historia och biologi i Sverige. *Svensk Bot. Tidskr.*
78: 263–276.
- Svensson R. & Wigren M., 1984: Kattmyntans historia och biologi i Sverige. *Svensk Bot. Tidskr.* 78:
321–334.
- Sylvan E., 1907: *Gotska Sandön. Skogsvårdsföreningens tidskrift* 1907.
- Sylvén N., 1934: Tre minnesvärda gotlandsdagar. Föreningens för dendrologi och parkvård 15:e som-
marexkursion. *Lustgården* 34: 79–140.
- Säve C., 1837: *Synopsis Floræ Gothlandicæ*. Upsaliæ.
- Söderberg M., 1982: *Arabis verna* – sydeuropé i Västerhejde, *Rindi* 2 (1): 13.
- Söderqvist T., 1981: Botanisk inventering vid Hallbrosslott i Västerhejde. *Rindi* 2 (1): 14–46.
- Thulin M., 1985: Ängsnäva och några andra märkliga växter kring Gammelgarn kyrka. *Rindi* 5 (2):
62–64.
- Täckholm V., 1951: *Faraos blomster*. Natur och Kultur. Stockholm.
- Vestergren T., 1908: *Potentilla fruticosa* på Gotland. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Vestergren T., 1912: Några växtfynd på Gotland. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Vestergren T., 1914: *Micromycetes rariores selecti*. Fasc. 67–68. *Svensk Bot. Tidskr.*
- Visby Plantskola HB, 1995: Katalog hösten 1995.
- Wahlenberg G., 1806: Utkast till Gotlands flora. *K. V.A. Handl.* 1805, 1806.
- Weimark H., 1943: Om pollenkorn och klyvöppningar hos *Prunus insititia*, *P. spinosa* och hybriderna
dem emellan. Jämte några ord vissa föga beaktade morfologiska karaktärer. *Bot. Notiser*: 389–398.
- Weissglas E., 1943: Fältmässig medicinalodling å Gotland sommaren 1942. *Farmaceutisk Revy*, 42
(4): 41–47.
- Witte H., 1904: Några bidrag till kännedomen om Sveriges ruderaflora. *Bot. Notiser*.

Till minne av Bengt Larsson

En av Gotlands mest kända och aktiva botanister, Bengt Larsson, avled den 2 september 1997 efter en kort tids sjukdom. Han var född den 1 juli 1941 och växte upp i Vamlingbo, på det som vi gotlänningar kallar Storsudret, där han tidigt kom i nära kontakt med natur och hav. Tillsammans med sin far jagade och fiskade han och lärde sig då att både älska och respektera naturen. En tid arbetade han på slipstensfabriken i Burgsvik och sedan på LM Ericsson i Visby. Senare flyttade han med sin blivande fru Monica till Stockholm, där han fick arbete på posten. Efter åtta år flyttade familjen tillbaka till Gotland och Visby, där han fortsatte sin bana som posttjänsteman. Sent i livet ville han förkovra sig och studerade på Komvux, där han avlade studentexamen vid 49 års ålder. Han fortsatte därefter sin tjänst som posttjänsteman i Visby, en tjänst som han innehade vid sin bortgång.

För alla hans vänner och kanske särskilt för oss botanister både här på ön och runt om i Sverige kom budet om hans hastiga bortgång i en obeveklig sjukdom som ett ofattbart och svårt slag. Endast några veckor före sin död vandrade han och några andra naturvänner i Gotlands Botaniska Förening ut i markerna för att beskåda några sällsynta vildrosor, som just upptäckts.

Ingen kunde då ana att hans tid på jorden skulle bli så kort, att vi inte längre skulle få glädjen att tillsammans med honom vandra omkring bland växterna i vår gotländska natur, ta del av hans kunskap om olika arter, vanliga lika väl som sällsynta, bli visade deras växtplatser, som han upptäckt under egna omfattande strövtåg, lyssna till hans sakkunniga kommentarer om de gotländska växtnamnen och om växternas roll i folketro och folkmedicin.

Bengt började tidigt intressera sig för botanik i sin hembygd på Storsudret. Efter åren på fastlandet blev längtan efter den gotländska naturen så stark att han återvände till fäderneön, fick jobb här och samtidigt möjlighet att fortsätta med det som blivit hans käraste fritidssysselsättning, att ströva omkring i den gotländska naturen. Här nere i sin hemsocken byggde han också på senare år familjens fritidsbostad.

Min första kontakt med Bengt Larsson skedde under pingsthelgen 1970. Bengt var då hemma på semester och tog naturligtvis tillfället i akt att ströva omkring i markerna kring föräldrahemmet. Jag befann mig då också nere på Sudret för att botanisera och titta på fåglar. När jag en dag höll på med att filma och fotografera starnarnas matningsbestyr i holkarna vid min bror Staffans sommarställe, kom en för mig okänd yngling in på gården. Det visade sig vara Bengt, som visste att Staffan bodde där och var känd som konstnär med orkidéer som specialitet. Han hade upptäckt en konstig orkidé på en skogsbacke i Hamra och ville visa sitt fynd. Vi for dit och kunde konstatera att det han funnit var ett bestånd av Sankt Persnycklar med missbildade blommor, en s. k. peloria. Blommorna saknade sporrar, alla blomblad var ungefär lika stora, läppen var förkrympt och liknade de andra blombladen. Peloriorna är könlösa men kan ofta föröka sig vegetativt; här stod en liten fin bukett av likadana monstrosa nycklar. Det gick inte att ta miste på Bengts glädje över det fina fyndet, ett naturens under, som han ej tidigare sett.

Resten av helgen kom vi att ströva tillsammans till den utsökta lokalen för Adam och Eva vid Valar på stranden söder om Burgsvik, till lokalen för alpnäcklar och dess hybrid med Sankt Persnycklar i skogen med det fantasieggande namnet Hundlausar, till en hästhage i Öja med göknycklar i färger från vitaste vitt till mörkt rött, till många andra ställen på det botaniskt intressanta Storsudret.

Nästa gång jag träffade Bengt var på Naturskyddsföreningens årsmöte i Visby 1980. Det var ett kärt återseende. Vi påminde oss den trevliga pingsthelgen i Bengts hemtrakter tio år tidigare. Jag fick då reda på att han flyttat hem till Gotland. Vi bestämde oss för att göra flera sådana gemensamma exkursioner. Det slog oss att kanske flera skulle vara intresserade av att vara med på dessa utflykter. Vi började därför lite försiktigt undersöka intresset att bilda en liten förening för detta. Några tillfrågade var tveksamma, medan andra var mera positiva, så positiva att vi bestämde oss för att kalla till ett möte för att diskutera saken. Ett litet embryo fanns genom den verksamhet som bedrevs inom det så kallade Projekt Linné, där ett antal botanikintresserade gotlänningar var engagerade.

Mötet kom till stånd, diskussionen blev livlig, resultatet blev ett beslut att bilda en botanisk förening. Entusiasten Bengt kom från början att få en central roll i bildandet. Han kom att ingå i den interimsstyrelse som arbetade fram föreningens mål, som i korthet kom att bli: att samla för Gotlands flora intresserade personer, att delta i organiserat

botaniskt naturvårdsarbete, att ge ut en gotländsk botanisk tidskrift och att arbeta för utgivande av en ny modern Gotlandsflora.

I den ordinarie styrelse som valdes på det konstituerande sammanträdet i Laxare-ängat i Boge samma vår, då Gotlands Botaniska Förening bildades, kom Bengt självklart att ingå. Han åtog sig arbetet som kassör, en befattning som han innehade fram till förra året och skötte med stort intresse och betydande arbetsinsats. När han då valdes till föreningens ordförande, hade vi förhoppningar att han skulle leda vår förenings arbete under många år framåt.

En annan viktig befattning som Bengt redan från början och så gott som hela tiden innehaft, var att ingå i redaktionen för vår tidskrift Rindi, som utkommit sedan 1981. Rindi har under hans medverkan genomgått en förnämlig utveckling och blivit ett långt utöver Gotlands gränser spritt och uppskattat organ för gotländsk botanik.

I Rindi har Bengt, ensam eller tillsammans med andra, publicerat flera uppsatser om problem och iakttagelser i den gotländska floran, förutom en mängd exkursionsrapporter och fotografier. Redan i tidskriftens första nummer 1981 var han delförfattare till en artikel med namnen "Gotländsk haverrot, *Tragopogon crocifolius*". Arten hade dittills varit mycket litet känd, men bl. a. genom Bengts forskning hade den blivit känd från flera lokaler i närheten av Visby. Artikel i Rindi följdes upp av en artikel också i Svensk Botanisk Tidskrift Nr 75 (1981): "Nya fynd av gotländsk haverrot, *Tragopogon crocifolius*, på Gotland." Senare följde i Rindi bl. a. "Soptippen i Visby ur botanisk synpunkt" (1985), "*Prunella laciniata*" (1985), "Nyheter i Gotlands flora 1985", "En monstruös form av flugblomster" (1988), "Botanikdagarna på Gotland 1988", "Bingeby, ett litet stycke Gotland" (1991), "Carl von Linné och färggräsen på Gotland 1741" (1991), "Inventeringsläger i Burs 1991", "Gustaf Larssons dikter" (1993), "Avvikande färgformer i Gotlands flora, en översikt" (1994) och slutligen "Odlade växter i Gotlands natur I" (1996). En andra och en tredje del av sistnämnda uppsats var under arbete vid hans bortgång och kommer att färdigställas av hans medförfattare Bo Göran Johansson.

I det löpande föreningsarbetet var Bengt en klippa att lita till. Han ställde upp i vått och torrt med idéer och handgriplig medverkan. Det var inte många exkursioner han uteblev ifrån; ofta var det han som ledde deltagarna ut till botaniskt spännande trakter på ön, där han tidigare varit och rekognoserat, för att kunna visa allt vad de hade att bjuda deltagarna på. Han ställde också beredvilligt upp och ordnade och ledde naturvandringar för andra föreningar och gästande fastländska botanister.

Föreningens "Öppet hus"-verksamhet på torsdagarna under växtsäsongen, där medlemmar och gästande botanister kan träffas och få råd och tips, hjälp med bestämmningar och diskutera sina iakttagelser, uteblev Bengt sällan ifrån. Hans omvittnade goda minne var här till stor hjälp. Det blir tomt, när han inte längre finns med i den verksamheten. Likaså saknar vi honom mycket vid inomhussäsongens föreningsmöten. Vi minns med glädje hans bildvisningar, för att inte tala om de små tävlingar som han organiserade, provsmakning av sylt, som han kokat på olika bär och frukter och mycket annat.

Floraprojektet var ytterligare en del av föreningens arbete, som han ägnade ett stort intresse. De inventeringsrutor som han anförtröddes blev självklart väl inventerade,

men han räckte också till för att hjälpa andra, mindre erfarna inventerare med deras rutor och delta i de inventeringsläger som föreningen anordnade. Arbetet med färdigställandet av projektets mål, en ny modern gotlandsflora, har nu tyvärr mist en av sina mest engagerade medarbetare.

Men det var inte bara den vilda naturen som omfattades av hans intresse. Han anlade, tillsammans med Monica, vid bostaden i Visby en trädgård, där både vanliga och ovanliga prydnads- och kryddväxter drogs upp. Där gjorde han också odlingsförsök med många sällsynta växter och kunder förse intresserade med fröer. Det kan här nämnas att han var ålderman i Tomatodlarskrået i Föreningen Sesam. Väl dokumenterade försök med växtfärgning, där många olika växter provats, fyller flera tjocka pärmar i hans välförsedda botaniska bibliotek.

Tidigare har nämnts han kunnighet i de gotländska namnen på växterna. Detta och hans allmänna intresse för det gutniska har lett till att han med intresse arbetat för gutamålets bevarande, bl. a. som ledamot av Gutamålsgillet, där han också tillhörde styrelsen sedan 1995. Det berättas att då gillet höll sitt årsmöte 1995 hade en av ledamöterna plockat in en stor bukett vildblommor och lagt framför honom. Till de andra ledamöternas förvåning och förtjusning visade det sig att han kände till de gutniska namnen på allesammans. Även i en hela Gotland omfattande frågetävling, "Gutar frågar gutar", bevisade han sin stora kännedom om Gotland genom att vara med i det segrande laget.

Bengt kände ett stort ansvar för bevarandet av mångfalden i floran. Han engagerade sig i naturvårdsarbetet, dels i de organ där Gotlands Botaniska Förening ingår som deltagare eller remissinstans, dels i Miljöpartiets arbete på Gotland, där han engagemang inte gick att ta miste på.

Mänskligt att döma skulle Bengt haft mycket mera att tillföra gotländsk botanik om han fått leva. Hans bortgång lämnar ett stort tomrum.

Torgny Rosvall

Foto: Hans Blomberg/LandBild

Lilla Orkidéresan 1998

I mitten av juni 1994 och 1996 har vi genomfört vi en heldagsexkursion med inhyrd buss då vi åkte runt på mellersta respektive norra Gotland och tittade på orkidéblomningen. Vid båda tillfällena såg vi mängder av orkidéer, både med avseende på individrikedom och på artrikedom. Exkursionerna blev mycket uppskattade och vi har lovat att upprepa dem då och då. Det är alltså dags igen!

Lilla Orkidéresan år 1998 äger rum lördag den 13 juni.

Det rör sig alltså om en heldagsexkursion men i år planerar vi att lägga oss på södra delen av ön. Exakt vilka lokaler som ska besökas avgörs sent, veckan före exkursionen, eftersom det beror på hur blomningen framskridit på olika delar av ön.

Vi kommer alltså att utgå från Visby i en inhyrd buss, som rymmer åtminstone 50 passagerare, och vi kommer att vara minst tre personer från föreningen som medverkar som guider. Tag med matsäck och var beredda på att det blir en del vandring till fots, inte i svår terräng dock.

Förhandsanmälan är nödvändig. Platser reserveras i den ordning som vi får in skriftliga anmälningar. Den som anmäler sig måste vara medlem i Gotlands Botaniska Förening men får även anmäla egna gäster till exkursionen.

Föreningens exkursioner är normalt helt avgiftsfria men för att täcka våra utgifter, främst för busshyra, tar vi denna gång ut en avgift på 200 kr per person.

Anmäl till

Gun Ingmannson, Bangårdsgatan 10, 621 45 Visby, tel 0498-271 343, eller
Bo Göran Johansson, Levide Vall, 621 93 Visby, tel 0498-266 204

Avgiften 200 kr betalas till föreningens postgiro 68 36 66 - 2.

Öppet hus på Naturmuseet

Under 1998 har vi som vanligt Öppet hus på Gotlands naturmuseum under torsdagskvällarna från kl. 19.

Vi träffas i Naturmuseets bibliotek, Hästgatan 1 i Visby, en trappa upp.

Alla är välkomna för att träffa och prata med personer som är intresserade av Gotlands Flora. Vi börjar hålla öppet den 7 maj och fortsätter sedan var torsdag (undantaget Kristi Himmelfärdsdag) fram till och med den 27 augusti.

Program våren och försommaren 1998

- Torsdag 5 feb. Innekväll på Naturmuseet med två punkter på programmet: En presentation av gräs- och klöverfröinkomlingar på Gotland samt en botanisk tävling. Bo Göran Johansson och Barbro Pettersson håller i respektive del. Naturmuseets bibliotek Hästgatan 1, kl. 19.
- Torsdag 19 feb. Årsmöte. Programmet efter årsmötesförhandlingarna är ännu inte klart. Naturmuseets bibliotek Hästgatan 1, kl. 19.
- Torsdag 26 mars Sista innekvällen för säsongen. Studier av träd och buskar i vintertillstånd. Tag med studiematerial! Naturmuseets bibliotek kl. 19.
- Söndag 26 april Hällmarkerna på mellersta Gotland har inte varit särskilt välbesökta som exkursionsmål. I år leder Jörgen Petersson och Lars-Åke Pettersson oss på en vandring till bland annat fina nipsippe-lokalerna. Samling vid Garde kyrka kl. 10.
- Söndag 24 maj Närsholm. En lättgången vandring över vackra strandmarker. Vi hoppas på fin blomning av Adam och Eva, fältvedel och mycket annat. Gun Ingmansson och Barbro Pettersson leder exkursionen. Samling vid Närshamn kl. 10.
- Lördag 13 juni Favorit i repris. Lilla Orkidéresan. Se föregående sida.

